

На настоятелитѣ и на всички, които запишѣтъ и съберѣтъ стойността на 10 абонементѣ, прави имъ се обичайната отстъпка едно на десетъ.

Бѣлѣжка. — Всичко, което се отнася до списанието ни (писма, статии, поръчки, пари и пр.) испровожда се: До администрацията на **Българска Сбирка** Пловдивъ, улица Шадраванска, домъ на С. С. Бобчевъ.

Пловдивъ, Ноемрий 1894 г.

С. С. Бобчевъ и М. Ив. Маджаровъ.

~~Въ~~ Въ първитѣ книжки на *Б. Сбирка* за 1895 г. ще се появѣтъ отъ г. **Ив. Вазовъ**: 1) „*Моитѣ бѣлѣжки и впечатления отъ Парижъ*“; — 2) Нѣколко раскази; 3) Стихотворения;

Отъ г. **Стояна Михайловски**: втората частъ отъ „*Философскитѣ му сонети*“, *нови епиграми и други творения*

Отъ **Стефана Бобчевъ**: *Изъ Цариградскитѣ ми спомъни*: П. Р. Славейковъ и Ив. Найденовъ;

Отъ **Д. К. Поповъ**: 1) *Писмата изъ Германия на Ненадовичъ*; 2) Разни прѣводни стихотворения.

Отъ **М. Бояджиевъ**, Ветер. Лекаръ: *Скотовъждскитѣ богатства въ Българиѣ и Ветеринарната Конвенция съ Австриѣ*.

Отъ **Андрейчинъ**: разни прѣводи и раскази.

Отъ **Ил. Р. Блъсковъ**. Автобиографията на баща му — **Райко Блъсковъ**.

Отъ **Ив. П. Плачковъ**: *Метафорий изъ Българската Литература*.

Отъ **П. П. Карапетровъ**: Нѣколко думи за **Т. Икономовъ** въ Цариградъ.

И други наши познати писатели ни сѣ обѣщали своитѣ творения.

Отъ Редакцията.

М. Радев
Д Е Н Ъ

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА

РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧ. ПАРТИЯ.

Г О Д И Н А Т Р Е Т А

КНИЖКА IX.

1895.

С О Ф И Я

Печатница „Напрѣдъкъ“.

1895.

СЕЛСКАТА СОБСТВЕННОСТЪ

И

ЕКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ.

Репортъ, представенъ отъ *Полъ Лафаръ* въ Нантскый Конгресъ отъ името на националний съвѣтъ на Француската работническа партия.

I.

Француската Революция въ 1789 год. освободи поземелната собственностъ отъ феодалнитѣ тѣгоби, които ѝ припитуваха да приеме индивидуална или буржуазна форма; по тя не предаде земята на селенитѣ така както искатъ да кажатъ буржуазнитѣ писатели, тѣзи безсрамни извратители на историята. Селската собственостъ съществуваше още преди Революцията; тогазъ тя произхождаше: или отъ раздѣлението на колективната собственостъ, или отъ разчленението на феодалната собственостъ; въ срѣднитѣ вѣкове, благородницитѣ отстъпваха и продаваха земитѣ си, които често попадаха въ ржцѣтѣ на буржуата, занаятчинтѣ и селенитѣ.

Буржуазната Революция въ 1789 год. турп ржка не само върху привилегиитѣ на благородницитѣ и духовенството, но и върху правата на селенитѣ. Тя унищожи или намали значително общинскитѣ имоти, които, както и въ Англия, бѣха присвоени отъ едритѣ собственици; тя унищожи, също, и при това безъ всѣкакво вознаграждение, *пользователнитѣ права* (droits usagers) на селенитѣ, пѣкон отъ които, както напр., правото на паша, бѣха необходими за разцвѣтването на селската собственостъ.

До като туй право на паша не бѣше унищожено, никой не можеше да си загради пасището; както земитѣ на бла-

городнитѣ така и опѣзи на буржуата и зѣмледелцитѣ ставахъ общи щомъ като се вдигне отъ тѣхъ. реколтата, и всѣки отъ общината искарваше на паша своя добитѣкъ въ тѣхъ до като дойде време за сѣидба; сѣщо така, всичкиѣ жители на общината имаха право да пуцатъ на паша добитѣцитѣ си въ горитѣ презъ опредѣлено време на годината, отъ тамъ се снабдявахъ съ дърва за горевие и за строение. Общинскитѣ имоти и ползователни права — послѣдни остатѣци отъ първобитний комунизъмъ — позволявахъ на селенитѣ да си отгледватъ и развъждатъ добитѣкъ, който имъ доставяше торъ, млѣко, мѣсо и вѣлна.

Революцията преобразува или унищожи както старитѣ начини за вземание подъ паемъ земи, така и договоритѣ за обработваието ѝ, които ползувахъ земледѣльца.

Нѣкои отъ тѣзи договори, които давахъ на селенитѣ право на задружно владѣние, сѣщесвуватъ още въ Бретания, подъ разни названни: *Vignes à complants, de quevaise, de convenant à domaine congéable* и др. ¹⁾ Конвента не ги унищожи като искаше съ това да накажи благородната класа за нейното бунтувание, и защото тя би могла да се възползува отъ това унищожение.

Революцията пъкъ, отъ друга страпа, принесе полза на имѣнината припадѣжащи на буржуазията и благородната класа; тя ги освободи отъ феодалнитѣ тѣгоби и договорни паеми, които ги обременявахъ, и помогна на спекулантитѣ отъ „Черната банда“ съвсѣмъ случайно да се обогатятъ извъпременно, купувайки и продавайки сейнѣорскитѣ и распокѣсанитѣ национални имущества.

Поземелната собственость, щомъ като се освободи отъ феодалнитѣ окова, можеше вече да вземе индивидуална форма, да се измѣни начина на обработката ѝ, и да се повдигне

1) Споредъ тѣзи договори за обработваието на земята, ступаниитѣ се считае, че владѣе само онова което се намира подъ повърхността на почвата, а пъкъ обработвачтѣ ставаше ступаниитѣ на всичко, което ѝ покриваше: строениа, дървета, реколти и др. Той плащаше на ступаниина на имотъ единъ опредѣленъ и неизмѣненъ данѣкъ въ натура; понѣкогашъ само този данѣкъ биваше свързанъ съ количеството на реколтата. *Quevaise'* а, една отъ най-старитѣ форми, бѣше обща преди XVI вѣкъ; обработвачтѣ, по този договоръ, не можеше да бѣде експроприиранъ подъ никакъвъ предлогъ, тогавъ като ови, който вземаше на обработване земи по договорната форма: *de convenant à domaine congéable* можеше да бѣде исподенъ, но само слѣдъ като бѣде възнаграденъ за кѣната на житвата и на сградитѣ построени върху почвата. Тази по-свѣременна форма указва на развитието на феодалната собственость въ буржуазна смисълъ.

продажната ѝ цѣна. Преди Революцията, Форбане и Лавоазие оцѣлваха на 400 фравка сръдната цѣна на единъ хектаръ земя; Леонсъ де Лавериъ опредѣляше тази сръдни цѣна на 600 фр. въ 1815 год. и 1000 фр. въ 1859 г.; ще бѣде много по долна отъ истинската, ако кажемъ, че днесъ ти се колебае между 1800—2000 фр. Цѣната на селската собственостъ, въ растоние на единъ вѣкъ, се е, значи, увеличила петъ пѣти: туй значително увеличението цѣната на земята е главната, ако не и единствената, причина за постоянната криза въ земледѣлнето. Повдигането на продажната цѣна, което е едно слѣдствие отъ Революцията, прави земята недостъпна за селенина; той не може да ѝ купи безъ да прави заемъ; това и търсехъ буржуазнитѣ революционери.

II.

Буржуазното развитие на селската собственостъ и устѣвршенствуванието палина на пейната обработка се налагаше въ миналий вѣкъ.

Презъ сръднитѣ вѣкове отсѣжтствието на удобни съобщения и опасността отъ смѣстующитѣ, правихъ невъзможни транспорта и търговията съ земледѣлческитѣ произведения. Паланкитѣ и градоветѣ располагаха само съ жѣтвата, която събираха отъ тѣхнитѣ землища; жителитѣ отъ селата и градоветѣ, съ много малки исключения, бѣха всички земледѣлци и често поземелни собственици.

Възстановлението на царската властъ и умиротворението, което послѣдва отъ сѣтиѣ, благопринетсвуаха за развитието на търговията и индустрията; тогазъ градоветѣ взеха да се уголѣмиватъ и занаятчийското население нараства, като населяваше и селата. Мѣхнотията, която сръщаше за прехраната си градското население, което, веднажъ освободено отъ земледѣлската работа, не можеше вече да произвожда нужното за своята прехрана, бѣше причината на опѣзи многобройни и чести повивавия на гладъ и въстания въ осемнадесетий вѣкъ, които отчайваха страната и приготвиха народа за революция. Стария начинъ на поземелната обработка бѣше безсяленъ да помогне на повитѣ нужди на работницитѣ, които бѣха оставили полската работа и пѣлняхъ градоветѣ.

Земледѣлието не можеше да се развива безъ да бѣдеше земята освободена отъ феодалнитѣ тегоби: ето защо, слѣдъ като Революцията извърши своето освободително дѣло, слѣдъ като тя паложил правото на ступанитѣ да си заграждатъ земитѣ, да ги обработватъ по своему и да забрапватъ влизанieto на общинскитѣ добитѣци, — съвременната агрикултура съ своитѣ всевъзможни начини на обработване и искусствени ливади си проби вече път.

За да се уголѣми числото на обработваемитѣ земи, захванатъ съ голѣмо усърдие да пресушаватъ мочурлицитѣ и блатата, да сѣкнатъ лѣсоветѣ и равнинитѣ до толкова щото преобърватъ тихитѣ рѣки на всеунищожави порои. Обработката на житото взе такива голѣми размѣри, щото въ време на Реставрацията се случихъ нѣколко кризи, причинени отъ изобилие, които редовно бѣхъ послѣдвани отъ кризи причинени отъ оскѣдностъ, защото слѣдъ всѣка плодородна година, намалявахъ сѣидбитѣ. Тогазъ се появи на француското тържище жито отъ рускитѣ черноземни области. Селската собственостъ се застраши.

„Нахлуването на рускитѣ жита е по опасно отъ казашкото нашествие“, викаше марешалъ Бюжо (Bugeaud) въ депутатската Камара. Като захвърли на страна своитѣ начала на либрѣ-ешавизма (системата на свободната търговия) отъ преди Революцията, поземелната собственостъ се опита да се усигори отъ иностранната конкуренция съ въвеждането на митническитѣ тарифи, които дадохъ възможностъ на собственицитѣ да повдигнатъ поземелния доходъ съразмѣрно съ митническата такса и да унищожатъ, слѣдователно, влиянието на протекционизма върху агрикултурата, който далечъ отъ да благоприятствува е вреденъ за селската собственостъ.

Слѣдъ този пръвъ периодъ на *екстензивната култура* послѣдва периода на *интензивната култура*, която се характеризира съ въвеждането въ употребувание на машинитѣ, химическитѣ торове, подборнитѣ сѣмена, на всѣкигодишнитѣ реколти, отгледването на добитѣка и др. Интензивната култура обръща земледѣлието въ капиталистическа индустрия, за приспособлението на която се изискватъ научни познания и огромни капитали, съ каквито не располагатъ нито дребната нито селската собственостъ, които сж потънали въ рутинна и лишени отъ всѣкакви парични срѣдства.

По такъв начинъ економическата борба на селската собственостъ съ едрата капиталистическа собственостъ, става невъзможна. Дребната собственостъ, отъ която Революцията отне общинскитѣ имоти, — правото на паша и други ползователни права — разорена отъ лихварството и залагане на имотитѣ (ипотекитѣ), биде погълната отъ капиталистическата собственостъ също тъй, както и въ срѣднитѣ вѣкове кулитѣ и земитѣ на малкитѣ барони бидоха отнети отъ голѣмитѣ феодали; това поглъщане на дребната собственостъ се усили вслѣдствие на лошитѣ реколти, паразитнитѣ епидемии и други измѣненни въ агрикултурата.

Държавата, която макаръ и подъ разни названия, е била винаги представителка на имущественната класа (едритѣ поземелни владѣтели, търговцитѣ, индустриалцитѣ и банкеритѣ), вмѣсто да дойде на помощъ на дребнитѣ земледѣлци въ тѣхвата неравна борба, напротивъ, умножи и уголѣми данѣцитѣ върху тѣхъ, които, вмѣсто да се събиратъ въ натура, както преди и при това съразмѣрно съ жътвата, трѣбва да се изплащатъ въ пари и безъ да се взема въ смѣтка състоянието на пожеватото произведение. Данъка принуждава селенина да търси пари отъ ония що купуватъ неговитѣ произведения и го експлоатиратъ толкова повече колкото жътвата е била по лоша и колкото той има по голѣма нужда отъ пари.

Буржуазията обяви, че политическото ѝ и социално владичество ще бѣде въцаряването на мирътъ; обаче, нейниятъ миръ постоянно се нарушава отъ ужаснитѣ европейски войни и отъ не помалко смъртоноснитѣ колониални експедиции; тѣзи послѣднитѣ предприятия се правятъ въ мерзкия интересъ на кръгообращенията на стокитѣ, които то ограбва отъ работниците. За да поддържа тѣзи войни и въоръженъ миръ, капиталистическата държава палата на селенинѣ задължителната воинска тѣгоба, която не съществуваше въ стария режимъ. Този повъ кръвенъ данѣкъ ги лишава отъ тѣхнитѣ синове, за нѣколко години и ги обръща срѣщу тѣхъ, защото въ време на жътва, землевладѣлцитѣ си служатъ съ войници за да намалятъ въ полската работа цѣната на наемния трудъ.

До като земледѣлцитѣ иматъ най голѣма нужда отъ спестенитѣ си пари за да приспособятъ начинитѣ на интензивната култура, банкеритѣ вахлухъ, като цѣлъ облакъ ска-

калци нивята, изпазвайки брашпения чувалъ и ограбвайки и опова което отъ нѣколко поколѣния пасамъ дребнитъ землевладѣлци си бѣхъ спестили.

Наполеонъ III, съ откриванieto на новата система на държавнитъ заеми и съ покровителствуванieto на Поземелния Кредитъ и други свърѣзмени финансови учреждения, а опортюнистнитъ като се ползувахъ отъ всесвѣтскитъ банкови учреждения, спомогнахъ на финансиститъ съ свонгъ Панамъ да заграбятъ спестевнитъ пари на земледѣлцитъ.

Паритъ, които отнехъ отъ земледѣлцитъ-селени, тѣ ги даватъ въ авансъ за агрикултурата въ видъ на кредитъ, но подъ тѣшки условия: да се упрости процедурата на продажбата на недвижимитъ имоти и да се устрои *земледѣлческия фантъ* за да могатъ по такъвъ начинъ да конфискуватъ земитъ на земледѣлцитъ, като ограбихъ паритъ имъ. Земледѣлческия кредитъ, за когото бълнуватъ отъ половинъ вѣкъ пасамъ, е предназначенъ само за капиталистическата собственостъ. Голѣмитъ поземелни собственици отъ времето на Луи-Филипъ имахъ безсрамнето да поискатъ щото капиталитъ на земледѣлческата банка, която трѣбваше да имъ отвари кредитъ, да бѣждѣ изгнелени предварително отъ фондоветъ на спестовнитъ касни. Тѣзи паразити, слѣдъ като заграбихъ земитъ на населението за да ги обработватъ, посѣрпахъ и върху спестената народна паря.

Но банкеритъ, които считахъ, че ти принадлежи само тѣмъ, направихъ щото този проектъ на поземелнитъ собственици да бѣде отхвърленъ, като го считахъ за покушение на собствеността.

III.

Земледѣлческата конкуренция, интензивната култура, присвоението на селската спестена паря, данѣцитъ, съ една рѣчь, всичкитъ економически явления на капиталистическото общество спомагатъ за концентрацията на земята въ рѣцѣтъ на едно постоянно намаляюще се число собственици. Тази поземелна концентрация, която е вече извършена въ Англия, е вече на пѣтъ да се извърши въ Франция.

Администрацията на прѣжитъ даждия е констатирила въ 1884 год. споредъ единъ списъкъ направенъ на мѣстото и въ

всѣко окръжие отъ финансовитѣ чиновници, че отъ 49 милиона хектара земи, облагани, съ поземелния данѣкъ, 12 милиона, т. е. едва четвъртъ часть отъ всичката, принадлежи само на 29201 собственици, отъ които всѣки владѣе средно по 423 хектара — фамилията Ротшилдъ държи само повече отъ 200 хиляди хектара — до като 2 милиона и половина хектара принадлежатъ на 5 милиона селени, на всѣки собственикъ отъ които се пада по половина хектаръ средно число.

Едрата собственост се въстановява на смѣтка на сръдния, който е на изчезване, и на селската собственост, която намалява въ пространство. На селениятъ оставятъ само малки парчета земя, съвсѣмъ недостатъчни да ги прехранятъ; това се прави съ цѣль да ги задържатъ въ селата и да иматъ постоянно на свое разположение евтепи надинчари; преди Революцията, за да си набавятъ работници въ време на жътва и за презъ цѣла година, голѣмитѣ землевладѣлци биваха припудени, въ много провинции, да задържатъ работниците въ владѣнията си, въ особенни къщички, като имъ даваха отъ единъ до два хектара земя; тѣзи малки ферми нарѣчени „мапуврери“ (mauvreries), землевладѣлицитѣ отстъпваха на селениятъ въ замѣна на опредѣлено число работни дни. Малкиятъ имотъ на днешниятѣ селени играятъ смѣната роль както мапувреритѣ отъ миналий вѣкъ.

Централизиранитѣ земи се даватъ въ аренда или се обработватъ за бенкерски дружества отъ агрономи, които сж въ течението на прогреса на науката и земледѣлската техника; но една часть отъ земитѣ, монополизирани отъ поземелниятъ паразити, сж преобърнати за тѣхно удоволствие на мѣста за ловъ, отъ гдѣто фазанитѣ и зайцитѣ изгробватъ хората.

Тази брутална централизация, която е въ полза само на лѣнливцитѣ, не може да се сирѣ; тя е неминуема. Но социалистическата партия, преди даже да дойде на власть, може да принуди капиталистическата държава на известни реформи, които ще намалятъ до нейдѣ нейнитѣ съсипателни уредби и които ще улечатъ пенясигното положение на развитѣ обработвачи: надинчари, селениятъ-земледѣлци и арендаторитѣ.

Малката пива е орждието на селения, както ерендето е орждие на дърводѣлца, и пожътъ — на хирурга. Селениятъ,

дърводѣлецътъ и хирурга, които не експлоатиратъ никого съ своя рѣченъ инструментъ, нѣма защо да се страхуватъ, че той ще имъ бѣде отнетъ отъ саціалистическата революция, задачата на които е да експроприира експроприаторитѣ, които сж заграбили земята на земледѣлцитѣ и машинитѣ на работницитѣ, и които си служатъ съ тѣхъ само да експлоатиратъ производителитѣ.

Голѣмитѣ поземелни имоти, истрѣгнати отъ погитѣ на новата поземелна аристокрация, вмѣсто да бѣдѣтъ распокѣсани и распредѣлени, както стана съ *националнитѣ имоти* конфискувани у духовенството и старата благородна класа, ще се експлоатирватъ въ полза на общината отъ организирани обработвачи, а пъкъ механическитѣ орѣдия на индустрията повѣрени на сдруженитѣ работници ще функциониратъ въ полза на всички.

Соціалистическата партия, като стане господарь на властѣта, далечъ отъ да иска да безпокои собственика-селенинъ въ тихото владѣние на парчето земя, колто той уплодотворява съ свои потъ, ще „унищожи давѣдитѣ, които тѣжатъ върху му, ще го освободи отъ лихваритѣ, — които го крадѣтъ съ унищожението на разнитѣ прости и ипотекарни дългове, и ще му помогне въ експлоатацията, като му отвори кредитъ, даде машини, сѣмена, храна за добитѣкъ и др. и като му позволи да се изплаща въ натура“. (Репортъ представенъ отъ Поль-Лафаргъ въ Руапския конгресъ въ 1882 год.).

Само социалната Република, основапа върху развалинитѣ на капиталистическото общество, ще породи хора възпитани въ комунистическитѣ идеи, които, безъ да нарапитѣ чувствата на нѣкого, ще турятъ въ пародно притѣжание опѣзи парчета земи, които капиталиститѣ за свои интереси сж оставили на тѣхнитѣ бащи-селени.

Превелъ отъ френцски: А. И. С.

НА БАЛЪТЪ.

Отъ Александър Л. Киландъ.

Безъ нещастие, безъ трудъ искачи тя гладкитѣ, мраморни стълби, носѣна само отъ голѣмата си хубость и добритѣ си дарби. Тя зае своето мѣсто въ залитѣ на богатитѣ и силнитѣ, безъ да заплати за входа съ честта или доброто си име. И все пакъ никой не можеше да каже, отъ дѣ дойде тя: шъпнѣше се само, че се е издигнала отъ долнитѣ пластове.

Въ едно прѣдградиѣ на Парижъ прогладува ти дѣтипскитѣ си години между бѣдностъ и порокъ, животъ, отъ когото само опии иматъ понятие, които го познаватъ отъ опитъ. Ний останалитѣ, които добиваме нашитѣ знания изъ книги и разкази, трѣбва да повикаме на помощъ фантазията, за да можемъ да си съставимъ каква годѣ идея отъ наслѣдственното бѣдствие въ голѣмитѣ градове, — и при всичко това найъ ужаснитѣ картини, които бихме си нарисували, ще блѣднѣватъ въ сравнение съ дѣйствителността.

Собственно бѣше само въпросъ на врѣмето, кога би я обхваналъ порока — както зѣбестото колело сграбва оногова, който непрѣдпазливо се доближава до машината — та, слѣдъ като я върти въ единъ късъ животъ отъ унижение и позоръ, я захвърли съ неумолимата точностъ на една машина въ пѣкой жгълъ, гдѣто тя непозната незабѣлѣзно би свършила тая карикатура на човѣшки животъ.

Нѣ тогава, както това по пѣкога се случва, бѣше тя „открита“ отъ единъ богатъ и високопоставенъ мъжъ като се скиташе като четирнадеситѣ годишно дѣте по една отъ по хубавитѣ улици на Парижъ. Тя отиваше въ улицата *des quatre vents*, въ една тъмна задна стая, гдѣто работеше при една дама, чиято специалностъ бѣше приготвяване цвѣтя за баловетѣ.

Не бѣше само необикновенната хубость, която прикова богаташтъ, а и пейвото движение, пейното сжщество, пѣра-

жепнето въ тия полуразвити черти — всичко му показваше, че тукъ се извършва борба между първоначално добръ характеръ и кълвяща развала. А така като той се намираше подъ влиянието на неизчислимитѣ прищѣвки на излишното богатство, рѣши да опита да спаси бѣдното дѣте.

Не бѣше мѣчно да се добие, защото ти не принадлежеше никому. Дадохъ ѣмѣ и я заведоха въ единъ мѣнастиръ. Нейный благодѣтель трѣбоваше да чуе паскоро за своя радостъ, че лошитѣ зародиши вѣхпатъ и исчезватъ. Въ пел се разви любезенъ малко невъзприемчивъ характеръ, едно тихо, безукоризненно обръщение и рѣдка хубостъ. Когато порастна, той ѣ прѣдложи ржката си и тѣ водиха добръ и миренъ съпружески животъ. Безъ да се глѣда на голѣмата разлика въ годинитѣ, пигаеше той безграпично довѣрие къмъ пел, което ти и заслужаваше.

Въ Франция съпружитѣ живѣятъ не тѣй тѣсно свързани, както по насъ, та за това тѣхнитѣ взаимни претенции не сж толкова голѣми и разочарованията по малки. Ти не бѣше щастлива, нѣ благодарна. Благодарността бѣше нейна характерна черта. Богатството ѣ не досаждаше; напротивъ ти му се радваше дѣтиски. Нѣ това те прѣдчувствуваше никой, защото ти се държеше всѣкога твърдо и достойно. Прѣдчувстваха само, че ти не бѣ отъ това происхождение, отъ което я смѣтаха, нѣ тѣй като никой не отговаряше, прѣстанаха и въпроситѣ; въ Парижъ има толкова много друго да се мисли.

Тя забрави миналото си. Забрави го тѣй, както ний забравяме розитѣ, коприненитѣ панделки и пожълтелите писма на пашата младостъ, — ний не мислимъ никога за тѣхъ. Тѣ лѣжатъ въ долапътъ, когото никога не отваряме. Нѣ случи ли се да хвърлимъ нѣкога единъ поглѣдъ въ тоя тайнственъ долапъ, то забѣлѣзваме тутакси, ако лицсва и една единственна отъ розитѣ или най малката панделка. Защото ний си спомняме всичко тѣй точно: — въспоминанията лѣжатъ тукъ все тѣй извѣстни . . . все тѣй сладки . . . все тѣй горчиви.

Така бѣше тя забравила своето минало, бѣше го заключила и ключътъ нѣкадѣ си захвърлила. Нѣ по нѣкога сънуваше нощемъ страшни нѣща. Тя чувствуваше пакъ, какъ старата вѣщица, при които нѣкога живѣеше, я хващаше за рамената, бѣсно люлеше и послѣ натирваше прѣзъ сутрешний студъ при дамата съ баловитѣ цвѣтя. Тогава скачаше ти

въ кревата и впериле съ смъртенъ страхъ очи въ тъмнината. Нѣ тутакси чувствование копривената завивка и мекитѣ възглавници, и прѣститѣ ѝ се плзгаха по богатитѣ украшения на изищний ѝ креватъ. Че до когато малки стиливи апгелчета-дѣца оттегляха по лека тѣжкото покривало на сновидѣнието, испытваше тя съ всичкитѣ си сили онова удоволствие, което ний чувствуваме, кога разберемъ, че нѣкой ужасенъ, лошъ сънъ — само сънъ е билъ.

Облѣгната на меката, буйпа подплата въ каретата, отиваше тя сега на балъ при русскій посланикъ. Колкото повече се приближаваха, толкова по леко вървѣше каретата, до като достигна до прибрѣжний тротуаръ, гдѣто можеше да се кара само крачка по крачка. На голѣмий площадъ прѣдъ хотелтъ, който бѣше богатъ освѣтленъ съ газъ и факели, бѣше се събрала голѣма тълпа хора. Тукъ се притискаха отъ двѣтѣ страни на екипажната върволица не само ония, които се рахождаха, нѣ още, и главно, работници, празноскиитающи се, бѣдни жени и съмнителни дами. Шеговититѣ забѣлѣжки и груби остротии на най долний парижки жаргонъ валѣха като градъ върху спатнитѣ. Ти чуваше думи, които отдавна години не бѣше чувала и се червѣше при мисльта, че може би ти е едничката измѣжду всичкитѣ, що седяха въ екипажитѣ, която разбира тѣзи мръсни изражения на простолюднето на Парижъ. Ти почна да наблюдава лицата на около си; струваше ѝ се, че тя познава всички. Тя знаеше какво тѣ мислѣха, какво произлизаше въ тил глави, и лека по лека я налетяха цѣли порои отъ въспоминания. Тя се защищаваше противъ тѣхъ, колкото ѝ бѣше възможно, нѣ тѣзи вечерь сама себе си не познаваше.

Значи тя не бѣше загубила ключа на потаеното долапче. Противящецъ се го измъкна ти и въспоминанията я преодоляха.

Ти си спомняше, какъ сама тя често — почти още половинъ дѣте — жадно поглѣщаше съ очи дамитѣ, които накинени отиваха на балъ или въ театра; колко пжти въ горчива завистъ е плакала надъ цвѣтята, които съ мжка трѣбваше да кити, за да се кичатъ други съ тѣхъ. Тукъ виждаше тя сжщитѣ любопитни очи, сжщата ненаситима, омразна завистъ. — А почернѣлитѣ, сериозни мжже, които съ половинъ прѣзрителенъ, съ половинъ страшенъ поглѣдъ разглѣждаха екипажитѣ — тѣ я познаваха всички. — Та не

вслушваше ли се тя, още малко момиче, съ широко отворени очи потаена въ нѣкое кюше, въ тѣхнитѣ разговори върху несправедливостта въ живота, върху тиранията на богатитѣ, върху правото на работницитѣ, къмъ което бѣше достатъчно да прострѣтъ само ръка? Тя знаеше, че тѣ всичко мразяха — отъ огоенитѣ коне и тържественно надутий каруцарь до блѣстящитѣ екипажи; а най много ония, които сѣдяха вътрѣ — тѣзи жадни кърлежи и тѣзи дами, чинто украшения и труфила струваха повече отколкото може да донесе работата на кой да билъ отъ тѣхъ прѣзъ цѣль единъ животъ.

И до когато наблюдаваше върволицата отъ карети, които медленно се протакаха прѣзъ тълпата, испъкваше въ нея друго въспоминание, една половинѣ забравена картина изъ ученическии животъ въ мѣнастири. Дойде ѝ на умъ разказа за Фараона, който отъ боевата колесница искаше да преслѣдва евреитѣ прѣзъ Червеното море. Тя виждаше вълнитѣ, които си прѣдставляваше всѣкога кърваво-червени, да стоятъ като стѣни отъ двѣтъ страни на египтянитѣ. Тогава прогърми Мойсеева гласъ, той простре жезъла върху водата и вълнитѣ на Червеното море погълваха Фараона и всичкитѣ негови колесници. Тя знаеше, че вълнитѣ които тукъ отъ двѣтъ страни я заграждаха, бѣха по дивни и по жадни за грабежъ отъ колкото вълнитѣ на морето; тя знаеше, че само единъ гласъ липсваше, единъ Мойсей не достигаше, за да се раздвижи това човѣшкото море, да се разлѣе опустошително напрѣдъ и погълпи въ своитѣ кървавочервени вълни блѣсъка на богатството и силата.

Сърдцето ѝ тупаше бърже, тя се свиваше треперища въ единъ отъ жглитѣ на екипажа. Нѣ че отъ страхъ, а защото тя не искаше да бѣде видѣна отъ ония въпка, защото ти се срамуваше прѣдъ тѣхъ. За првъ пѣтъ ѝ се показва нейното лично щастие като несправедливостъ, като нѣщо, отъ което ти трѣбваше да се срамува.

Бѣше ли тя дѣйствително на мѣстото си въ елегантний, пуховий екипажъ? Не принадлежеше ли тя собственно къмъ опази вълнующа се масса, между дѣцата на ненавистьта? Половинѣ забравени мисли подигаха глава, като грабливи животни, които сж биле дълго врѣме затворени. Тя се чувствуваше нѣкакъ чужда въ свои блѣстящъ животъ и съ единъ видъ страстно демонско желание спомѣнше си ужасното

мѣсто, отъ гдѣто бѣше дошла. Тя сграби скъпоцѣнный си шаль; налетя я единъ дивъ напоръ нѣйдѣ нѣщо да разруши — въ тѣзи минута влѣзе екипажа въ портата на хотела.

Слугата отвори вратата на екипажа, изъ когото тя съ благосклонна усмивка, съ тихо, аристократическо държение бавно слезе. Едно младо, на аташе подобно същество прилетя тукъ, и бѣше щастливо, когато тя прие прѣдложението ѝ ржка, още повече въскитено, когато вѣрваше да забѣлѣзва въ нейний поглѣдъ единъ необикновенъ блѣсъкъ и въ седмото небе, когато почувствува, че ржката ѝ потрепера. Съ гордостъ и пълненъ съ надѣжда изведе я той изъ гладките, мраморни стѣни нагорѣ.

„Кажете ми за Бога, хубава Госпожо, коя добра фея сложи въ вашата люлка чудесната дарба, та въ всичко, що правите лѣжи нѣщо чудесно. И макаръ само едно цвѣтъ въ вашитѣ коси, добива то онака особенна прѣлѣстъ, като че ли е поросено отъ прѣсната сутринна роса. А кога тапцувате, сѣкаш че те подгъва и подчинява земята на стѣпкитѣ Ви“.

Графътъ бѣше съвсемъ изуменъ върху този дълъгъ и благозвученъ комплиментъ, защото съвсемъ не тѣй лесно му бѣше да се изразива свързано. Той очакваше също и удобрението на хубавата дама; нѣ той се лѣжеше. Тя се опрѣ на перилата на балкона, гдѣто бѣха излѣзли послѣ танца на прохлада, отъ дѣто вперено глѣдаше въпъ къмъ тѣлната и все още принуждающитѣ карети. Виждаше се, че тя съвсемъ и не бѣше забѣлѣжала отличнето на графа; а той напротивъ я чуваше да шѣпни необяснимата дума „Фараонъ“. Тѣмко искаше той да се жалва, когато тя се обърна, за да влѣзе пакъ въ залата, внезапно се спрѣ прѣдъ него и го заглѣда съ широко отворени очи, което се видѣ на графа твърдѣ странно.

„Едва вѣрвамъ, че една добра фея е стояла до мойта люлка, въобще да съмъ лежала нѣкога въ люлка, Господинъ Графе! Нѣ вашето остроумие направи голѣмо откритие въ това, що казахте върху моитѣ цвѣти и мой танцъ. Агъ ще ви довъря тайната на прѣсната сутринна роса, които покрива цвѣтитѣ ми. Това сж съзлитѣ на завистѣта и срамътъ, облъщението и гнѣвътъ, господинъ Графе! А ако ви се счува, че земята се подгъва, кога тапцуваме, то е защото тя трепери подъ завистѣта на милиони чловѣци“.

Тя говорѣше съ своето обично спокойствие и, като поздрави учтиво, исчезна въ залата.

Графътъ стоеше още смаянъ на сѣщото мѣсто. Той хвърли единъ погледъ къмъ тѣлната — картина, която той често е виждалъ; той е правѣлъ много лоши и малко добри неги върху това „многоглаво чудовище“. Нъ прѣвъ нѣтъ тази вечеръ му се стори, че това чудовище е най страшната ограда, която би могла да се измисли за единъ палатъ.

Страшни и обременителни мисли кипеха въ мозака на графа, гдѣто тѣ намѣриха много мѣсто. Равновѣсието, въ което се намираше до сега, бѣ нарушено и прѣвъ цѣла една полка не можеше да дойде той въ първото си настрояние.

Прѣвелъ отъ нѣмскій прѣводъ: *Wallentieff*

ДУНАВЪ.

Спокойно си тече голѣмий Дунавъ
Между широкитѣ си брѣгове
И съ своя видъ величественъ и хубавъ
Е погледа способенъ да скове.

Азъ гледамъ го; по мене ми се чини,
Че туй е необитний порой
Отъ горкитѣ сълзи неизмѣрими
Проливани отъ клѣтници безъ брой.

И струва ми се, — скоро ще прѣлѣбятъ
Сълзитѣ чловѣшки изъ брѣга
И въ своя мощенъ устремъ ще залѣбятъ
Тѣ всички тиранн на свѣта!

Лонъ, Септемврий, 1894 год.

МОДЕРНА БАЛАДА.

Отъ бѣдното село, кждѣто
Страданье царува и гладъ,

Съ мъчителни болки въ сърцето
Се вържахъ въвъ шумния градъ.

Изъ улици прави, широки,
Постлани съсъ пѣсъкъ наврѣдъ,
Се дигахъ къщи високи,
Красиви и лѣпи на глѣдъ.

На срѣща ми гордо вървѣхъ
Доволни и глупи лица, —
Но моятъ мисли лѣтъхъ
Къмъ бѣднитъ, малки селца.

И всички ужасни картини
На страшни неволи, тѣгла,
Съсъ тѣхнитъ грозни причини
Се трупаха въ мойта глава.....

И често когато бѣсиѣ
Виллица грозна и зла,
Въ душа ми измъчена лѣе
Ти споменъ за тия села.

И въ мойто съзнание ясно,
Въ такива минути всегда,
Испѣква тѣглото ужасно
На толкова бѣдни въ свѣта.

И сѣкапъ че тѣхнитъ вопли
Азъ чувамъ до мойтъ уши,
И виждамъ какъ лѣжтъ тѣ топли
Печални и горки стѣзи!

София, Февруарий, 1894 год.

КЪМЪ СПЯЩИТЪ!

Другари, стига сънь! Настана
Да се разбудимъ вече часъ.
Насъ вика за борба съ тирана
Народния страдалень гласъ.

Въ дремка спиме ний честита
 А пъкъ тирапа като чръвъ
 Се ѝ впиля и смуче безъ насита
 Народната и наша кръвъ.

О, стига толкозъ съвъ, другари!
 Зарадъ свѣщената борба
 Отдавна вече часътъ удари
 И гръмна бойната трѣба.

Народа нека ни е смѣло
 Слѣдъ себе да го поведемъ
 И катъ водители, на чело
 Въ борбата, славно да умрѣмъ.

Слѣдъ назе друго поколение
 Ще стапе неговъ пъкъ водачъ,
 И тѣй... догдѣто съ поражение
 Не падне грозния палачъ.

Догдѣто нему па главата
 Народний гвѣвъ се не излѣй,
 Дордѣто долу па земята
 Любовь и правда не владѣй!

София, Мартъ, 1894 год.

СЛАВЕЙЧЕТО.

Затворено въвъ клѣтка тѣсна
 Отъ хора глупави и зли,
 То, съ пѣсепъ сладка и чудѣсна,
 Ридаеше по цѣли дни.

А тѣ, безмилостни, жестоки
 Пѣснитѣ слушахъ съ смѣхъ
 И тия стонове дълбоки
 Не трогвахъ сърдцата въ тѣхъ.

Но азъ, съ горѣсть на душата
 Тѣвъ пѣсни жалостни разбрахъ
 И нѣщо сродно въвъ съдбата
 На менъ и славея узнахъ.

София, Мартъ, 1894 год.

Кръщатъ изборнитъ щастливици на земята
 И сипятъ клѣвети безброй .
 Врѣхъ свѣтата идея, истината свѣта,
 Кои не дава имъ покой.

Но що отъ туй? Срѣдъ злобний викъ на толкозъ души
 Расте тя, непната, пакъ
 И съ свойта величавость грози да задуши
 Клеветническия ролякъ.

И всичката непамять тѣзъ и бѣсна злоба
 И тия клѣвети безъ жалъ
 Разбиватъ се прѣдъ силата на роба
 И прѣдъ великий идеалъ!

Ломъ, Септемврий, 1894 год.

Н. Вѣйвъзовъ

ОРЕЛЪ.

Високо надъ влечугитъ позорни,
 Конто лазятъ ниско въвъ калъта,
 Живѣй орела срѣдъ пространства волни,
 Срѣдъ сипята пѣбѣсна висота.

Хвърчи свободно тамъ и безъ стѣтнение
 Прорѣзва той въздушния ефиръ,
 И хвърля горди поглѣди съ прѣзрѣние
 Къмто ничтожнии подъ него миръ.

И никакъ горѣ той се не смущава
 Отъ пискитъ и злобни клѣвети
 На тая папачъ, що подъ него шава,
 Готова сѣкакъ да му пакости...

Другари! зарадъ нашата младѣжка
 Енергия, съ които се стремимъ
 Къмъ свѣтлий идеалъ, съсъ вѣра жезка —
 Говорятъ ни мнозина, че хвърчимъ.

О, нека ви говорѣтъ тъй! Съ орлитѣ
 Ний братя сме същински по душа;
 Ний нека да хвърчимъ по висотитѣ,
 А гадоветѣ да пълзѣтъ въ калѣта!

Н. Вѣйвъзовъ.

ПОСЛѢДНИЯ РОМАНЪ ВЪ ЖИВОТА НА ЛАССАЛЯ.

Отъ В. К.

Почти шестнайсетъ години измиваватъ отъ трагическата смъртъ на нѣмския знаменитъ агитаторъ и прѣдставителъ на извѣстната социална идея, Лассалъ. Прѣзъ всичкитѣ шестнайсетъ години въ Германия непрѣкъснато се появаха брошюри, прѣдизвикани отъ това неочаквано тогава събитие, — брошюри, писани отъ лица, които сж вземали, по единъ или другъ начинъ, живо участие въ тоя романъ, въ тия сърдечни, интимни отношения, които бѣха най непосредственна причина зъ неговата прѣждевременна смъртъ. Въ печата се появиха неговитѣ тайни бесѣди, писма и телеграмми, неговитѣ лични сношения съ приятели и неприятели въ послѣднитѣ мѣсеци на живота му, и всичката тази история сега е изиснена до най-малкитѣ подробности, особено прѣзъ миналата година, когато самата героиня на тоя послѣденъ романъ въ живота на Лассалъ, съзнаващъ, колко незавидна е била нейната роль въ тая печална работа, намѣри за нужно да го опише сама, отъ своя гледна точка, съ надѣжда, че по отношение на нея ще бѣде приложена умната французка поговорка: tout comprendre — c'est tout pardonner (всичко да разбирашъ — ще рѣче всичко да прощавашъ). Дѣматъ пи е за брошюрата на Елена Фонъ-Раковица: „Meine Beziehungen Zu Ferdinand Lassalle“, която намѣри даже за полезно да увѣковѣчи своятѣ черти съ приложения къмъ тази брошюра портретъ. Отъ тал и другитѣ брошюри, които имаме на рѣцѣ, сега може положително да се каже, съ пълно знание на работата, че Лассалъ стана жертва на страстѣта къмъ мо-

мата, която досущ не го познаваше и разбираше, която по възпитание и характеръ бѣ неговъ антиподъ, която глѣдаше на отношенията си къмъ него, като на случайни, но интересни и възбуждающи „приключенни“, възъ отъ тоя пустъ великосвѣтски кръжокъ, въ който ти бѣ порасла и се движила, и увѣряващъ го въ пълната взаимностъ на тѣхнитѣ чувства, тя само кокетничаше съ него въ туй време, когато той туряше на карта свой животъ, съ цѣль да отърве това празно и недостойно сѣщество отъ ръцѣтъ на безчестний му баща и глупавата, нечувствителна майка.

Прѣди двѣ години пѣщо въ „Вѣстникъ Европы“ бѣше напечатана характерната, забѣлжителната прѣписка на Лассалъ съ една наша (русска) съотечественница, съ което Лассалъ случайно се срѣщналъ въ Ахенъ, и която, въпрѣки своето желаніе, запалва въ него искрата на горѣща страсть, признаването на която и съставлява съдържаніето на неговата прѣписка съ нея. Това било тамамъ въ 60-та и 61-та година, тогазъ, когато Лассалъ до туй врѣме всецѣло и исключительно прѣдаденъ на туй, което той считаше за своя общественна задача и за свое призвание, мѣтително дирише сърдеченъ (основаиъ на любовта животъ) животъ и лично щастіе, когато блѣскавитѣ успѣхи надъ политическитѣ противници му се чиниха твърдѣ много за неговий умъ и гордость, но почти нищо — за неговото сърдце. Той бѣ тогава въ пълний разцвѣтъ на живота си и жаднелше за женска беззаветна привързаность, какъвто обикновенно не намира мжжъ, когато прѣтѣжава самъ способността къмъ нея въ сърдцето си. Въ края на Юлій 1863 г., когато неговата привързаность къмъ нашата съотечественница не бѣ още съвсѣмъ угасла, когато той още и пишеше, когато ти му отказваше на неговата любовь, че той е особенно трогнатъ, като вижда отново нейния почеркъ и когато вече завързаше близки сношения съ друга мома, виновницата на неговата смъртъ, той пише въ едно отъ своитѣ умни и изразителни писма: „Потрѣбно ми е лично щастіе, а това съвсѣмъ нѣма у меня. Азъ не съмъ изгубилъ ни единъ отъ моитѣ приятели, ала нѣмамъ нищо, което би задоволило моето сърдце, и, струвами се, че съмъ много глупавъ, като се нуждаю отъ това. И тѣй, доволство на ума — ето болното мѣсто въ моята душа“.

II страстната негова натура се бори противъ това болно мѣсто съ всички пламъкъ на силното и цѣло чувство, недопускающе никакви колебания, стрѣмище се да пожълне любимото същество и, отъ свои страна да му се предаде напълно, досущъ нецѣло. Последний романъ на Лассали, когото ний искаме да разкажемъ на основание на дългитѣ негови писма и разкази на самата негова героиня бѣ плодъ на новия поривъ на уединената и дълбоко-симпатичната му душа къмъ личното щастие, къмъ жевската привързанность. Сждбата, обстоятелствата, оставиха тии страстни пориви неудовлетворени, и трагическия имъ исходъ става досущъ естественъ и напълно разбранъ, щомъ се знае тая непрѣклонна послѣдователность, съ каквата имъ се прѣдаваше цѣлата натура на Лассали. Той имаше високо попятіе за умственното развитие на нѣмскитѣ жени. Съ исключение на старата графиня Хацфелдъ, която той истрѣгна съ силата на свои ораторски таланти и необикновено постоянство изъ ногтетѣ на гнѣския ѣмъжъ, като и достави добро състояние и независимость, той не намѣри въ нѣмското общество такава жена, която да отговаря на неговитѣ умствени и нравствени трѣбвания. И ето той се влюбва въ рускини. Тая мома цѣни неговата привързанность, отдава справедливостъ на неговия таланти, тя се радва на неговото приятелство и е готова особенно да трѣпери надъ него; но тя бѣ порасла въ русска срѣда, въ русско село; той за нея е чуждъ човѣкъ, иностранецъ, тя не чивствува къмъ него нищо, освѣтъ самата искренна дружба, а той кипи отъ страсть, той иска пълпа взаимность или раздѣла, всичко или нищо, той отначало се надѣва, той плаче, като дѣте, молящецъ я за взаименъ животъ, и когато исчезва всѣка надѣжда, когато неговото сърдечно усамотение става мъчително, неповосимо, а въ душата гнѣкъ още и живи отгласи на неговата нераздѣлна страсть, той ги заглушава съ нова привързанность, този пътъ още помалко щастлива, която и открива прѣзъ него гроба.

Въ това отношение живота и личността на Лассали, особенно неговия послѣдепъ романъ, прѣдставляватъ голѣмъ психологически интересъ, даже независимо отъ грамадното имъ общественно значеніе. Прѣдъ насъ сѣ неговитѣ писма, въ които той исповѣдва своята душа прѣдъ двѣ, страстно любими отъ него моми. Началото на неговата силна любовь

къмъ нашата съотечественница се отнася къмъ крал на 60-та година; слѣдъ двѣ години, той прѣнаси тая сжщата привързанность къмъ друга мома, и ѝ открива тѣзи сжщитѣ свои задухевни убѣждения, тѣзи сжщитѣ мисли, и чувства, които свидѣлствуватъ за дълбоката и пълна искренность на тоя човѣкъ, уячена послѣ съ неговата смърть. И въ едната и другата прѣписка един и сжщитѣ силни и резки мѣлнии, един и сжщитѣ противорѣчия, всекога - пораждани отъ несъгласието на стрѣмленията съ грубата дѣйствителность, една и сжщата сила на волята, тая сжщата самоувѣренность, близка до самообожанието, по рѣдомъ съ това и тая сжщата безкористна и безгранична прѣдапность къмъ ведпѣкъ изработеното убѣждение и образуваното чувство. Лассалъ писа много, писа по цѣли дни; той бѣ неуморимъ въ своята обикновенна и любовна прѣписка, като и въ публицистическата си дѣятелность; и при все туй, той се отзоваваше съ прѣзрение и ужасъ за журпалната дѣятелность, като за проституции, като че да бѣ невъзможно да си останешъ и въ журпалнистиката вѣрвѣхъ на избраното направление и опрѣдѣлената задача. Всецѣло прѣдаденъ на една идея, отъ която бѣ пропикната цѣлата негова общественна дѣятелность, прѣстѣдванъ отъ администрацията и сждилищата, той, като прѣдупрѣждаваше любимитѣ си сжщества, че въ съпружеството съ него тѣхъ ги очаква, може би, тюрьма, изгнание и бѣдность, ясно се искаваше противъ самопожертвуванието, наричаше го глупость, говореше че безмислица е да жертвувашъ своето спокойствие и щастие за спокойствието и щастieto на другитѣ на далечното бѣдѣще. Такива противорѣчия сж лесно обясними. Тая богата натура бѣ надарена съ досущъ голѣми живепни сили; отъ туй и веможеше да не се сгрѣми да живѣе наврѣдъ, на всички страпи, неможеше и да не очаква отъ день на день побѣдоносното разрѣшение на задачитѣ и стрѣмленията си. Излишекътъ на силитѣ пораждаше въ него прѣувеличени надѣжда за близкото тържество на неговитѣ идеи, а всички ний знаемъ, колко силно прѣувеличенитѣ надѣжди въздигатъ хората, и колко жестоко ги смѣква и убива отсжтвнето на надѣжда. Ако прибавимъ къмъ това още и туй, че Лассалъ загина доста младъ, че той нѣмаше още на 40 год., когато неприятелския куршумъ го прониза, то ний напълно ще разберемъ неговитѣ искрени

противорѣчия, неговото самооболщение, замеплюще се съ тѣжнитѣ оплакваніѣ за недостатъчността му, не всѣкога оправдаема отъ горчивитѣ грѣшки, отъ които една тури край на живота му.

I.

Прѣзъ зимата и пролѣтѣта на 1862 година у Берлинскіи адвокатъ Гирземенцель и неговата жена, симпатична блондинка, въ вторнични нѣкои вечери се събираше многочисленно общество. Тия вторници прѣдставляваха, впрочемъ, една исключително хазійственна особенностъ. Домакинитѣ по нѣмаише на свои домашна кухня, не можеха да прѣдлагатъ на гоститѣ си нищо за идение, освѣвъ хлѣбъ и баница; но всѣки гостъ заявяваше, какво желае, и слугинята набавяше всичко отъ съседния рестораѣ. Ала пѣкъ виното на Гирземенцеля се славеше изъ цѣлий Берлинъ, и домакина любезно и щедро гошаваше съ него своето общество: той имаше въ Берлинъ свой складъ и добритѣ негови вина бѣха всѣкога на расположеніето на гоститѣ.

Прѣзъ единъ отъ тия вторници, въ 9 часа вечерѣта, у Гирземенцеля дохажда, придружена отъ нѣкои свои роднини, хубава деветнайсетъ годишна мома, ко и то наскоро прѣди това бѣ се оближила съ домакиинята на кѣщата, Елена Деянвигесъ се казваше тя. Гости имаше още малко; ала любезната ступанка, посрѣщайки още своята млада гостеница прибрзва да ѝ прѣшѣппе: „Той е тукъ“!

— За бога, не ни запознавайте, ниско ѝ отврѣща гостенката. Не ми се иска, щото отъ сега още да ме забѣлѣжи; това си има своитѣ причини.

Стаята, гдѣто домакиинята и младата гостенка си размениха тия нечути отъ другитѣ думи, бѣ нарѣдена съ високо издигнати отзадъ каванета, и момата бързо се настави на едно столче задъ масата която бѣ насрѣдъ стаята, така щото можеше свободно, оставаещъ досущъ незабѣлѣзана, да вижда прѣзъ праздинитѣ между каванетата всичко, което става наоколо ѝ.

Между туй, хозяйката дохажда къмъ вратата, които водяще въ кабинета на мѣжи ѝ, и казва:

— Сега, заповѣдайте, господа: тукъ сж повече гости.

Кабинета на Гирземенцеля, не до тамъ добръ освѣтенъ отъ малката зелена ламба, бѣ задименъ отъ тютюневия пушекъ, така щото отъ приемната' стал невъзможно бѣше да се различатъ гоститѣ на ступанина. Ала на вратата наско-ро испъкватъ три фигури: самия домакинъ, а наоколо му единъ писецъкъ, безобразенъ еврейцъ, и единъ високъ, едъръ, хубавецъ мжжъ съ блѣстици очи, растворени въ таа минута подъ влиянието на оживления разговоръ.

— Колко жално! — си каза момата, че „той“ — не е тол хубавелика и плѣстиция мжжъ.

Ти го знаеше само, че „той“ е евреецъ и прие за него писичкия и некрасивия гостенинъ. Продължавайки почватия въ кабинета разговоръ за едно ново съчинение, влѣзлитѣ заематъ своитѣ мѣста въ приемната. Най-интересния отъ тѣхъ — това бѣше „той“, Лассалъ — сѣди на нея масса, надъ която, на столчето се спотайваше Елена.

Момата се вглежда въ некрасивия евреецъ, като прѣд-полага, че той е Лассалъ, за когото и бѣха говорили и мно-зина, че той и ти сж създадени единъ за другъ. Но това се продължава не за дълго. Интересвия гостъ, добръ располо-женъ на масата заговарва пламенно и краснорѣчиво и тя забравя всичко останало. . . . Но да стои така уединено, ти, все-таки, не може. Когато говоряция исказва мисль, която ти не разбираше или която ѝ се чинеше за невѣрна, тя кокетливо скача отъ свой столъ и тутакси се озовава прѣдъ него и гръмо възражава:

— Не, азъ съмъ на друго мнение!

Краснорѣчивия гостъ, очуденъ отъ ненадейното възра-жение застанва на своето мѣсто и безъ да продума се взира въ опонентката си.

— Не? — попитва той: — Отрицание — ето това ли трѣбваше да чуя най-първо отъ това същество? Ахъ, какво сте! — нима това сте вий? Да, да! Аслж, азъ така си мисляхъ за Васъ! Тѣй и трѣбва да бжде.

Момата се обръща къмъ хозлйката съ молба да ги за-познае, по той смиренно я хваща за ръка и ѝ казва:

— Защо? На, ний сме вече познати. Вий знаете, кой съмъ азъ, а вий, вий — вий сте Брунегилда, Адриенна,

Кардовиль¹⁾, тази хитра мома, за която ми разказваше Корфъ, — съ една дума вий сте Елена!

Дъвицата се засмива и тутакси разбира, че това е „той“, че тя, за щастие, се е заблуждавала относително неговата външност. Той и се прѣдставляваше сега величественъ, несъкрушимъ, удивляющъ съ външността си. Той я наричаше Брунегилда за туй, защото желаше самъ да бѣде нейнъ Зигфридъ. Ней и бѣ все едно, защо и какво той и говореше тая вечеръ, съ нея. Важното за нея бѣше туй, че тѣ се срѣщатъ и че тя завързва нови, интересни сношения. Когато хазайката поканва гоститѣ на вечеря, Елена и привлѣкателния нейнъ събесѣдникъ ставатъ, трѣгватъ „подъ ръка“ и въ разговоръ наедно, около масата, прѣкарватъ почти цѣлата пощъ, до четири часа сутринта. Той се любуваше съ нея, наричаше себе си Зигфридъ, а нея — пова Брунегилда, и дѣтски се радваше на това, че тя обича хубавото вино.

— Прѣлестно! — думаше и той. — Азъ всѣкога желая такава жена, която умѣе да цѣни благородното вино. Ний ще пиемъ отъ нашето най-хубавото!

Кога ще дойде това врѣме и какъ ще се свърже този съюзъ — за това и дума не ставаше. Това се подразбираше само по себѣ си, като пѣщо несъмнѣвно.

Въ туй време нѣкои дохожда при Лассалъ съ карти и запитва за неговото мнение по една азартна игра. Лассалъ взема картигѣ, размѣсва ги, посочва какъ да се играе, но послѣ изведнѣжъ ги блѣсква нататѣкъ, и петърпеливо продумва:

— Това до насъ не се касае. Оставете ме на мира, оставете ни насъ насамѣ.

Въ четири часа вече всичко бѣ прибрано отъ масата и гоститѣ ставатъ да си разотидятъ, въ това число и Елена съ своитѣ родственници: млада, но коджя пристарела дама и прѣстарялъ господинъ. Лассалъ и подава кърпичката, като и припминава:

— По скоро, по скоро! Да отидемъ, ако искатъ.

Той не само и казва: *ми*, но като излиза съ нея вънъ отъ вратата, съпровождатъ отъ нейнитѣ родственници, и

1) Изъ „лични свѣдѣния“ Евгений Сю.

взема на ржцѣ, като дѣте, и я снима по стѣлбата; така слѣзълъ долу, той отпово я исправи на крака, прѣдлага и своята ржка и, като замълча за мнута, и казва:

— Сега ний трѣбва да поговоримъ и за работа. Кога ний ще се видимъ пакъ, и кога трѣбва да дойда при баба ти, за да се обяснимъ лично съ нея.

Елена знаейки, колко враждебно сж настроени къмъ него домашнитѣ ѝ, се затруднява да отговори отведнѣжъ на зададенитѣ въпроси.

— Не, недохождайте, казва тя подиръ вѣкое колебанне: сега невъзможно е да дойдете; слѣдъ врѣме — може би, но сега по никой начинъ. Прѣпитствия има толкова много, пъкъ и баба е доста болнава.

Бѣше ясна и свѣжа пролѣтна пощъ; листитѣ на дръветата още не бѣха развити; отъ едната страна на възвращающата се чета стоеше безмълвни и тъмно-масовни Тиргартенъ, и пакъ на нѣколко крачки отъ тѣхъ се чуваха шаговетѣ на двата родственни спътника на Елена.

Лассалъ се спира и я накарва да го погледне въ очитѣ, а послѣ и кава тихо, почти на единъ жаловитъ тонъ:

— Дѣте! дѣте! Защо затруднявашъ развръската? За кога отлагашъ туй, което рапо или късно трѣбва да се случи? Нима ти не чувствовашъ, както и азъ, че сждбата ни е прѣдназначила да бждемъ двама педно? Нима ти не знаешъ, че не може безнаказано да си играешъ съ сждбата?

Елена мълчеше. Леки трѣпки пропѣлзиватъ по нея, и за прѣвъ пътъ нейя обладава опова осѣщанне, което отъ това време вече никога не я палуцаше въ присѣствието на Лассали — осѣщанне на сладострастенъ страхъ, на изгубване собствената воля и на пълното подчинение на неговия авторитетъ.

Ти вече не смѣеше да му противорѣчи, макаръ и да желаше да искаже своитѣ възражения. Виждащецъ нейното забърквапие, Лассалъ пѣжно и продумва:

— Не, не, азъ не искамъ, щото ти да страдашъ. Ето ти си дѣте, пейпо, слабо дѣте, и азъ ще направя всичко, каквото прошунпатъ твоитѣ дѣтски уста. Разбира се, ще бжде жално за изгубеното врѣме, но не е голѣмо зло това: прѣдъ пасъ стои дългото, щастливо бждѣще.

Тѣзи думи я успокояватъ. Ти леко въздхва а Лассалъ, смѣящецъ и казва:

— Колко си дѣте, колко си хитра! Но ти знаешъ ли, че Корфъ те нарича златокъдравата хитра мома? На другия денъ слѣдъ бала, гдѣто той те видѣлъ за пръвъ пжтъ, той бѣше при мени, и още като влизаше въ вратата и извика: азъ намѣрихъ за васъ жена, Лассаль, но тя е лесица!

Тѣй тѣ достигатъ до къщата на Елена, гдѣто се раздѣлятъ като стари приятели, на които прѣдстои на другия денъ отново да се видятъ.

II.

Коя бѣ тая мома, на която Лассаль още при първата си срѣща можеше да говори на *ти* и да и носи на ржцѣ и зацо ти и жената на Гирземенцель придаваха такова значение на неговото присѣстрие, въ този вторникъ, на обикновенната вечеринка у адвоката?

Елена дъщеря на бившия доцентъ, на баварския придворецъ и дипломатически чиновникъ Денничеса, порано учител на наследника на баварския принцъ. Той бѣ единъ отъ тия полусвѣтски лица, които умѣятъ само да си играятъ съ живота и да извличатъ отъ своето багоприятно обществено положение всичко, което може да способствува на това. Науката и литературата съ свонть идеи сж привлѣкателни за тѣхъ само отъ тази си приятна страна. Человѣкъ, доволно оригинално образованъ, Фонъ-Денничесъ, у когото се събираше на обѣдъ и вѣселеше баварската и въобще нѣмската аристократия и интеллигенция, отъ всичко най-малко се грижеше за възпитанието на дѣтцата си. Не повече се грижеше за тѣхъ и неговата другарка въ живота, младолика и великосвѣтска дама, която бѣ прѣдадена всецѣло на удоволствия и развлечения. Въспитанието на дѣтцата бѣше оставено на гуверпанткитѣ, но оставено до толкозъ само, до колкото това не имъ прѣчаше да се проникнатъ отъ лекомислието и слабохарактерността. Никакъвъ системъ, никакви изучения, никакви сериозни грижи и цѣли не сж имали прѣдъ видъ тия постоянно прѣдадени на наслаждения родители. Когато Елена достига 12-тъ години, родителитѣ ѝ вече отварятъ вратитѣ на свѣта. Физически дѣтето се разви доста рано. Още дванадесетъ годишно, то не отстъпваше по ржстъ и изгледъ на младитѣ деветнайсетъ годишни дами, п майка му, хубавелка

дама, обкржжена съ поклонници и удовольствия бѣ още тъй млада, щото считаше за свое приятно удовольствие да има такава „порасла“ дъщеря.

Единъ, почти невероятенъ случай отъ дѣтството на Елена показва, колко лѣко сж гледали родителитѣ на призьванието на малкото момиченце, колко прѣзрително сж отнасяли тия „образовани“ хора къмъ чловѣческото му право за нравственна физиономия и самостоятелность. Когато тя бѣше още на 12 години, тѣ намислюватъ да я задомаятъ съ единъ четиресетъ годишенъ Италиински генералъ, когото тя до туй време ни веднѣжъ не бѣ виждала и който спечелилъ благоволенieto на майка ѝ съ своето особенио кулинарно искусство. Въ прѣбиванието си на островъ Сардиния, съпружитѣ Девничесъ се запознаватъ и сближаватъ съ коммеданта на Александрия, който скоро-скоро се билъ плѣнилъ отъ портрета на Елена, и обѣщаватъ да даджтъ дъщеря си за негова жена. Въображението на дѣтето още отъ дѣтство бѣше напоено съ мжгливитѣ мечтания за брака, раскоша, удовольствията; то бѣ силно развито въ него на смѣтка на другитѣ способности, и то само отъ чувственна страна; сега майката постоянно му брѣтваше, колко прелестно е да бждешъ, още дѣте, генералша, „прѣвсходителство“, колко щедра е на раскоша и удовольствията любовта на прѣстарелия вече ергень. Само такъвъ мжжъ, казва ти на дѣтето, е въ състояние наистина да люби млада мома и да я направи папълно щаслива, само такъвъ мжжъ може да и бжде вѣчно благодаренъ за нейното расположение, даже за едното нейно съгласие да му бжде жана. Страстнитѣ послания на прѣживелия италиинецъ сжщо тъй произвѣждаха своето дайствие. Малката мома съ гордость ги показваше на другаркитѣ си и се голѣмеше прѣдъ тѣхъ, радвайки се на завистѣта имъ. Ти блънуваше за кадифета и скъподени украшения, за многочисленна прислуга и раскошна обстановка, гордѣяше се съ своята поразяюща красота, мечташе за възможността да има и слѣдъ брака любовници. Но тия развращающи мечти я плѣняваха само заочно, до гдѣто „младоженецътъ“ не и се прѣдстави самъ въ сичката си оригинална непрѣвликательность. „Той“ произвѣжда на момата ужасающе впечатление; но отъ него я спасява и избавя само баба ѝ по майка, която обожаваше своята внука. Бабата убождива родителитѣ да оставитѣ дѣтето на

спокойствие и да го даждъ съ нея въ Берлинъ, гдѣто ти постоянно живѣеше.

При всичката си любовъ къмъ Елена, бабата не можа да ѝ даде по друго възпитание. Ти обожаваше внучката си безирѣкословно се подчиняваше на дѣтската ѝ капризна и извратена воля и я галише безмѣрно. Момиченцето растеше съ пълното убѣждение, че нему едното е позволено много отъ туй, което е непозволено за другитѣ, то с аваше все повече и повече ревниво и ексцентрично. По примѣра на бабата, всички роднини и познати всически галеха внучката. Въ числото на послѣднитѣ бѣ и чернокосия и черноокии хлапакъ Янко, киязъ Раковица, малко по малкъ отъ Елена, който игра твърдѣ незавидна роль въ нейния животъ. Влюбения Янко отначало се харесваше на Елена и всѣкога и бѣ покоренъ слуга, ти го наричаше „мавритански пажъ“, обичаше да разговори съ него по французки и вече мечтаеше да възпита въ него мъжъ, който до сущъ да отговори на нейния вкусъ, де бѣде способенъ да стане нейно оръдие, нейна собственостъ. Ала тии планове ни най-малко не попрѣвчавъ на Елена, наскоро дошло отъ Берлинъ при родителитѣ си, въ Италия, гдѣто баща ѝ заемаше дипломатически постъ, да се влюби тамъ въ единъ русски морякъ. Подъ влиянието на новото увлѣчение, ти добива достатъчно бодрость да съобщи на прѣстарѣлия италиански генералъ, че той всѣкога е билъ неспособенъ, а сега просто ѝ станалъ ненавистенъ. Отъ тои отказъ майката остава поразена; но Елена прѣдостави на баба си да ѝ укроти; италианския генералъ побързва да се отдалечи и всичкото това чудовищно сватовство се свършва съ нищо.

Елена прѣкарва слѣдъ това нѣколко години повечето въ Ница, верѣдъ миризливитѣ цвѣта и морскитѣ раходки, въ атмосферата на увѣселителнитѣ кавалкади и катадневнитѣ развлѣчения. Единственното ѝ стрѣмление било да се прослави, като пай-нескустна и пай-рѣшителна пжтешествениница, като пай-прѣлестна танцовица, царица въ кръга на шеготворството и всѣкакъвъ родъ веселия. Баба ѝ се опасаваше отъ послѣдствията на такъвъ единъ животъ и се рѣшава да спаси обичаата си внучка, т. е., отново да замише съ нея за въ Берлинъ. Младото момиче съ радость се съгласява на новото прѣселение; то жаднейше все за понови и понови впечатления;

нему се искаше да попадне въ ново общество, да види нѣмския театръ; тукъ, при родителитѣ, си, нищо не я привързваше къмъ семейството и домашното огнище,

И ето ти, прѣз зимата на 1861 год.. бабата съ внуцата си отново се прѣселва въ Берлинъ. Публичнитѣ лекции, прочутитѣ художници, баловетѣ, концертитѣ и театра поглъщатъ всичкото внимание на младата пѣтешественница. Яко отново се вижда съ нея и пакъ търпеливо слуша сжиденията ѝ по всичко, което ти видѣла и чула; на него лѣжеше обизанността непрѣменно да сподѣля нейната пламенность и поривитѣ ѝ, отъ страхъ да не навѣче на себѣ си неудоволствието и гнѣва ѝ.

Цѣлини Берлински свѣтъ и артистически кръгъ добръ познаваше въ това време гостоприемния домъ на стария президентъ Ёпсери и добродушната дребна президентка, която се отличаваше съ необикновенната си любезность.

Прѣзъ Януарий 1862 година тѣ дадоха блѣстищъ балъ. Съ особенво внимание се зае за свой туалетъ и Елена. Ней прѣстоеше да се срѣщне на бала съ артиститѣ и артисткитѣ на берлинската сцена, прѣдъ които тя не искаше да посрами вкуса си. Въ силно освѣтената голѣма зала тя се срѣщна съ талантиливата играчка на женскитѣ Шекспирови роли, Августа Формесъ. Тамъ се започва разговора ѝ *trois* между нея, г-жа Фонтъ-Бюловъ (сега г-жа Фонтъ Рихардъ Вагнеръ) и Елена. Изведнѣжъ Формесъ съ своята обикновенна живость става, хваща за ръкава проходящия край тѣхъ офицеръ и силно му извиква: „елате тукъ, баронъ, между насъ се намира едно рѣдко създание, особенъ родъ феюменъ!“ И тосчасъ прѣстави офицера на Елена:

— Ротмистръ баронъ Корфъ, зетъ на Майербера. Вий безъ съмнѣние, сте виждали понапрѣдъ тая златиста бундица?

— Прибави тя, обръщайки се къмъ барона.

А любезния баронъ тутакси показва неговата си познаница на валсъ.

По поводъ на неговия бракъ съ голѣмата дъщеря на Майербера въ Берлинъ циркулираха всевъзможни приказки за необикновеннитѣ похождения на барона; неговата оригинальность се харесва на Елена, която бѣ бактисала още на младни на всѣкакъвъ родъ удоволствия и която дприще ексцентрични срѣщи и похождения. Още при първата си срѣща тя се

отнѣса къмъ барона като съ старъ познатъ. Учуденъ отъ свободнитѣ ѣ обръщениа, той втрѣнчено и поглежда и тутакси я запитва: „Вий познавате ли Лассали?“

Елена. живѣла въ Италия, ни веднѣжъ не бѣ чувала това име. Тя отвръща, че не го познава, ала барона настоява на своето.

— А все-таки вий то познавате! — каза той. — Тѣй може да говори само мома, която познава Лассали и която сподѣля неговитѣ възглѣдове.

— Азъ ви казвамъ че не го познавамъ. Кой е този Лассаль?

— Срамота, срамота! — важно отговаря барона. — Не се отричайте отъ него! Оставете това на малодушното, заобикаляюще насъ общество. Нека си подадемъ единъ на другъ ржка и съ гордостъ да кажемъ: Ний го познаваме и го любимъ.

— Какви глупости! — съ досада отговаря Елена. — Оставете ме на мира съ вашня тягостенъ непознатъ. Азъ не го познавамъ — давамъ ви честна дума, че не го познавамъ. Вѣрвате ли сега?

— Азъ съмъ длѣженъ да повѣрвамъ — казва барона: — но въ такъвъ случай азъ не могъ да не съжали васъ и него за всѣка минута, която вий прѣкарвате, безъ да се познавате единъ другъ, тѣй като вий сте създадени единъ за другъ.

Любопитството, кокетството у Елена до крайностъ се възбужда отъ този разговоръ. Тѣ още повече се усиляватъ подиръ двѣ недѣли, на вечеринката у бапкиера Жакъ. На тая вечеринка пей и се пада честъта да бѣде до човѣкътъ, който се славеше за единъ отъ най остроумнитѣ хора въ Берлинъ, именно Карлъ Олденбергъ. Той бѣ единъ отъ добритѣ приятели на Лассали и, подобно на Корфа, и казва на вечерята: „Вий сте една рѣдкость, едно чудесно създание—първата мома, която азъ бехъ прѣпорѣчалъ за жена на Лассали“. Слѣдъ това Елена задава хилиди въпроси на своя събесѣдникъ и той ѣ расправя за таланта и обширнитѣ познания на Лассали, за необикновената добра да увеличи подиръ си обществото, за това че познатитѣ и приятелитѣ му прѣдпочитатъ неговитѣ вечеринки прѣдъ всекакви вѣселѣния, макаръ и на тѣхъ да присѣствува графинята.

— А коя е тази графиня?

— Старъ приятелка на Лассали, шейсетгодишна, на—
бръчкана до безобразие, съ подправени пиявицообразни вежди,
съ жилестъ и желтъ, като пергаментъ вратъ, която цѣлъ день
не пуска отъ искусствениитѣ си зѣби дългата хаванска цигара;
но въ умствено отношение, тя е необикновена жена, която
познава не по злѣ отъ най добрия ученъ политическата еко-
номия и римското право, — съ една дума, тя е старъ мъжъ
въ женски образъ.

Поради това Елена си състави не досущъ привлѣкително
прѣдставление за Лассали. Ней и бѣ говорено само за не-
говия умъ и познания; а при туй тукъ е още и вѣчно пу-
шашата стара графиня, спорѣдъ нея, можалъ да си уйдиса
само обезобразения, прѣгърбения и мърсенъ „евреинъ“.

На другия день следъ разговора си съ Олденберга, тя
попитва баба си за Лассали. Ала бабата се откликва, че той
е „ужасенъ демагогъ“, билъ замѣсенъ въ кражба, и въобще
не е отъ тия лица, съ които могатъ да дружатъ порядъч-
нитѣ хора.

На нещастния Янко, по желанието на неговата запо-
вѣдница, прѣдстоѣше да испита подобръ за Лассали. И той
порапо билъ на това мнение, че това не е пужно за нея,
че тя, безъ съмнѣние, никога пѣма да се сръбне съ „такъвъ
человѣкъ“, обаче изпълва желанието ѝ.

Случва се веднѣжъ Елена да отиде доста рано у Гир-
земелцели. Тя завари хазийката примѣнена.

— Каките се да излизате? — бѣше първия въпросъ на
Елена.

— Не, ний тамамъ ей-сега се връщаме отъ богатата
и очерователна закуска у Лассали.

— У Лассали? Вий се познавате съ Лассали?

— Какъ не! Лассаль е единъ отъ най добритѣ при-
тели на мъжъ ми.

— Колко сте щастливи — вий познавате Лассали. Не
може ли да ме запознаете съ него нѣкога у васъ?

— Съ голѣмо удоволствие. Ала това не е съвсѣмъ
лесна работа. Той не иде тогава, когато го повикашъ, а само
тогава, когато му дойде на ума и му позволява времето за
това, но обикновено въ вторникъ той доста на често идва.

Чудно ми е, какъ тъй до сега въ шѣкой вторникъ не сте сж срѣщали съ него.

Случва се тъй, че именно въ пай-блискіи вторникъ слѣдъ този разговоръ да стане първата срѣща на Лассалъ съ Елена, съ подробноститѣ на които ний захванахме нашия расказъ.

(Слѣдва).

ИДЕАЛИЗМЪ И МАТЕРИАЛИЗМЪ

Отъ Маякъ Нордау.

Противоположността между правителствата и народитѣ, яростта на политическитѣ партии, кипещтъ въ разнитѣ класи на обществото, — всичко това е само една отъ формитѣ на общата болѣсть на епохата. Тая болѣсть е сж щата всѣкъдѣ, макаръ па всѣкъдѣ да не носи сж щото име; тя едно по друго се нарича нихилизмъ, фенеантизмъ, антисемитизмъ, или *Irredenta*. Да. Но една още по важна форма на тая болѣсть е силного незадоволство и меланхоличность, които, независимо отъ разнитѣ народни врѣски, както и отъ каквито и да било политически граници и общественно положение, пълнятъ душата на всѣкого, който що-годь се е издигналъ до равнището на съврѣмнената цивилизация. Туи е характерестический признакъ на нашата епоха, тъкмо така както павната радость въ живота е била оная на класическата дрѣвность, а набожността же на раннитѣ врѣмена въ срѣднитѣ вѣкове. Всѣкой чувствува въ себе си едно безпокойство, една раздражителность, които той отдава на хиляди второстепенни и погрѣшни причини, нъ не и па тѣхвата дѣйствителна причина, до която може да се дойде сама чрѣзъ анализъ. Всѣкой е принуденъ жестоко да критикува, когато съвсемъ не осажда, всичкитѣ изиявления на общественни животъ. Тая петърпеливость, които въшнитѣ условия още повече раздражняватъ и привеждатъ въ отчаяние, едни я наричатъ нервозность, други пессимизмъ, трети пъкъ скептицизмъ. Имената, както виждате сж различни, но злото е едно и сж що.

Това зло прозѣбва въ всичкитѣ проявленія на човѣшки умъ. И литература и искусство, философия и положителна наука, и политическа, и економическа наука — всички сѣ покрити съ неговата смъртна блѣдина. Неговитѣ първи слѣди въ литературата се появиха въ края на миналото столѣтие. Въ всичкитѣ произведения на човѣческии умъ литературата е опова, гдѣто най-рано сѣ се извивали разнитѣ смущения или промѣни, които човѣчеството е претърпявало въ своето устройство. До като още привилегированитѣ класи се пресищаха съ наслаждения, като превръщаха живота въ пѣчна оргія; до като късоголедата буржуазия изглеждаше напълно доволна отъ общии ходъ на нѣщата; Ж. Ж. Руссо издигна своя мощенъ гласъ на избавление; той обяви война на живота и смъртъ на едно настояще (което впрочемъ не се е лишавало отъ свонитѣ чаровности), като съ ентузиазмъ приканване хората да се повърнатъ къмъ природното състояние. Навѣрно, той викакъ не е отождествявалъ това състояние съ първобитното варварство; туй е било само една аллегория въ неговии умъ, — нѣщо съвсѣмъ различно отъ дѣйствителността, на която най-малко приличало. Неговии гласъ намѣри отзивъ у всичкитѣ негови съврѣменници, тъкмо така както затрогнатата корда привежда въ трептения съединитѣ съ нея, съ които ти е приведена въ съгласие. Това показва, че расположението на Руссовии духъ е било общо и за останалитѣ негови съврѣменници. И развратници и буржуа сѣ искали да живѣятъ изъ дръвнитѣ лѣсове и пустинитѣ. Това е прѣдставлявало смѣшенъ контрастъ съ начина по който тѣ сѣ употребявали за свое удоволствие всичкитѣ истъпечности и пороци на тая толкова злѣ критикувана цивилизация.

Декламациитѣ на Руссо дадохъ начало на Германския романтизмъ. Тоя постѣднии е едно непослѣдователно приложение на идентъ на великии философъ. Романтизма не възлиза до предисторическа епоха, той нѣма тая смѣлость, но се спира при единъ по-близъкъ периодъ, — срѣднитѣ вѣкове. Но тия срѣдни вѣкове, които той ни рисува съ такъвизъ блѣскави бои, така малко приличатъ на истинскитѣ, историческитѣ срѣдни вѣкове, както и природното състояние на Руссо — на живота на първобитнии човѣкъ. И въ двата случая ний се намираме предъ едно произволно построение

на фантазията, което ни представлява единъ изкуственъ свѣтъ, който изпълнява пъленъ контрастъ съ дѣйствителния животъ. И въ двата случая ний виждаме изявиението на сѣщото горѣщо желание: да се излезе отъ едно недостатъчно песносно настояще съ твърдото убеждение, че всѣко друго състояние ще бѣде по-добро отъ дѣйствителния животъ. Като прослѣдимъ еволюцията на това литературно движение, ний дохождаме до френския романтизмъ, който е рожба на германския, и до байрововското презрѣние на свѣта, — чадо на сѣщата фамилия. Отъ байрововската липа произтичатъ въ Германия — поетитѣ на меланхолията, въ Русия — Пушкиновцитѣ, въ Франция — Мюссевцитѣ, въ Италия — Леопардовцитѣ. Общата отличителна черта на всички е трагическото незадоволство отъ дѣйствителния свѣтъ. Единъ изразява това незадоволство чрезъ своитѣ горестни тѣги, други — чрезъ горчиви насмѣшки надъ самото себе, трети пъкъ — чрезъ своитѣ прѣкалени въздишки за едно по-добро състояние.

И пакъ пакъ, какво друго представлява германската литература въ днешно врѣме, ако не едно постоянно стрѣмление да се излѣзе отъ едно неповоимо настояще? Публиката иска романи и поезии, които да ѝ говорятъ за далечни страни и още по-далечни епохи. Ти съ жадностъ четеш картинитѣ отъ стария германски животъ, излѣзли изъ подъ перата на Густавъ Фрайтагъ и Феликсъ Дапъ, сръдновековнитѣ пѣсни на Шефели и на неговитѣ недостойни подражатели, както — и египетскитѣ, коринтянски и римски раскази на Еберса и Екщайна. Ако ти по пѣкога, и то съвсѣмъ случайно, благосклонно посрѣщашъ пѣкоя книга съ модерно съдържание, то тая послѣдната непременно трѣба да се препорѣчва съ своя лъжлива идеализмъ и болѣзенна сантименталностъ: ти трѣба да ѝ говоришъ за сѣщества облъчени въ нашата премена и животъ, въ безъ друго такъвизъ, каквито бихме ний желали, въ каквито никой никога не е сръщаль въ живота.

Английската литература отдавна вече е престанала да възпроизвежда дѣйствителността. Когато тя не ѝ описва съ болѣзненно задоволство всевъзможнитѣ прѣдстѣпления и беззакония, — убийства, грабителства, кражби, съблазненни, заграбвания на наслѣдства и пр., то тя непременно ще ѝ заговори за единъ образецъ сѣтъ *à l'usage des gens bien*

pensants; — по вкуса на добромислящите хора — гдѣто аристократитѣ са явяватъ, хубавци, горди, мѣдри, великодушни и богати, гдѣто буржуата сѣмъ набожни и покорни ран, гдѣто най-послѣ добродѣтелнитѣ хора най-любезно се привѣтствуватъ отъ страпа на услужливитѣ контове и барони, а злитѣ и порочнитѣ се държатъ подъ ключъ отъ полицията: единъ свѣтъ, съ една дума, който не е нищо друго освѣнъ едно наивно идеализиране на днешното състояние на английското общество, което е разнебитено въ всичкитѣ си стави и вкървено изгнило и мъртво.

На пръвъ погледъ французската литература като че ли не влиза въ общия кадръ; нѣ, само на пръвъ погледъ. Не ще съмнение, че нейния хоризонтъ обгръща само настоящето и дѣйствителното; за нея не съществува никакво минало, никакво стрѣмление къмъ бъдещето, никаквъ по-добър или поне повъ идеалъ. Ти служи само на единъ повъ артистически принципъ, който ти е кръстила съ името натурализъмъ. Нѣ пека се вземъ по-отблизо и видимъ, дали дѣйствително натурализма съставлява доказателство, че ний сме благодарни и напълно доволни отъ съществуващото, и, въ таквъ случай, да ли той е въ противоположностъ съ лъже-историческия и фантастическия идеализъмъ, който азъ считамъ за отвръщение отъ дѣйствителността, надъ която той иска да се издигне. Но преди всичко съ какво се занимава натурализма и то съ таква върла исключителностъ, въ която справедливо го обвиваватъ? Нима ни прѣдставлява картини на щастие и блаженство? Нима ни рисува добритѣ и свѣтли страни на живота? Никакъ. Напротивъ той се занимава главно и исключительно съ най-грознитѣ и най-печални страни на съвременната цивилизация, — съ живота въ голѣмитѣ градове, той навсѣкждѣ се стрѣмъ да извади на явѣ разврата, страданието, отсъствието на правствена твърдостъ, умирающия чловѣкъ, издихающето общество. Въ край на всѣка въодушевена отъ тая тенденция книга чловѣку се струва, че единъ печалепъ гласъ съ блудкаво еднообразие повтаря слѣдующитѣ фатални думи: „Измѣченъ читателю, ти виждашъ, че описуемия тукъ съ неумолима точностъ животъ не заслужва да се живѣе“. Таквазъ е поезията на всѣко натуралистическо произведение; таквазъ е неговата исходна точка, таквазъ — заключението. Тя никакъ не различава отъ тезата на фалшивия идеализъмъ

на германската и английска литератури. Тия двѣ стрѣмления, далече отъ да вървятъ въ противоположни посоки, иматъ една и сѣща цѣль, единъ и сѣщи резултатъ. Натурализма дава послѣднитѣ, идиализма вадѣ заключеніята. Единия се провиква: „Настоящото състояние на пѣщата е недоволство“. Другия прибавя: „Въ такъвъ случай нека изчезне! Нека се опита да го забравимъ на минута, като си представимъ въ въображеніето идеалното онова състояние, фантазмагорията на което азъ изнасямъ предъ очитѣ на моитѣ смаени читатели“. Трогнатия филистеръ — буржа нарича „благороденъ поетъ“ оня писателъ, който въспѣва въ пламенни стихове въселни животъ на безгрижнитѣ чловѣци, очарователнитѣ дѣвици съ прѣпѣлпено отъ любовъ сърдце и лилии въ рѣцѣ, разнитѣ приключения въ издигнатитѣ замъци върху освѣтливаниитѣ отъ зората скали . . . Е, добръ тоя прехваленъ поетъ не е нищо друго освѣнъ допѣлнителната антиномия на оня натуралистъ, който само разбѣрква съ своето перо разнитѣ типѣ на обществото, и когото сѣщия тоя филистеръ не може да свари да мрази и презира.

Азъ се разпрострѣхъ по-надлъжко върху литературата, защото, въ капце коцовъ, ти е най-разнообразното и най-точно изражение на умствения и нравственъ животъ на една епоха. Но и всячкитѣ други проявленія на чловѣчката мисль въ наше врѣме иматъ сѣщитѣ тѣи черти. Ний постоянно и на всѣкъдѣ виждаме безпокойството, горѣстѣта и недовољството да се изявяватъ, — въ едни подъ формата на скръбъ или гнѣвъ, а въ други да отиватъ до тамъ, щото гдѣто да желаятъ свършеніето промѣненіе на живота. Преди пластическитѣ искусства сѣ имали за цѣль въспроизвежданіето на прекрасното; живописеца и ваятельтъ сѣ предавали само приятнитѣ страхи на свѣта и живота. Когато Фидій е изваявалъ своя Юпитеръ и Рафаель е рисувалъ своята Мадона, тѣхнитѣ прѣсти сѣ били ръководени отъ едно павно обожаваніе на човѣшкитѣ форми. Тѣ съ радостъ и задовољство съзерцавали твореніята на природата, а тамъ гдѣто тѣхното деликатно чувство е забѣлѣзвало пѣкой слабъ недостатѣкъ, тѣ сѣ бързали да го отстравятъ съ своята предпазлива ръка, — ръка която е окастревала и идиализирала. За свърѣменното искусство сѣ еднаково неизвѣстни, както онова нанвно удивленіе, така и оная дълбока радостъ. То-

гледа на природата съ лукаво и недовърчиво око, — окр което е свикнало да заблѣзва и скрива само недостатъци-тъ и грозотинѣ; подъ предлогъ на истината то се спира само върху безобразията на обекта, иѣщо повече, — то неволно ги прѣувеличава, като имъ прѣдава по-голѣма не-пѣквалостъ. Казвамъ подъ предлогъ на истината, защото са-мата истина лѣжи извънъ нашитѣ сили. И вѣстина, худож-ника възпроизвежда предмѣта така, както той самъ го вижда, и чувствува; грозния каменодѣлецъ на Курбе е така субек-тивенъ и така далече отъ абсолютната истина, както и оча-рователната Мова Лиза на Леонардо де Винчи, отъ която Вазари се трогва и дохожда въ възхищение именно по при-чина на нейната прилика съ природата. Даже и тамъ, гдѣто модерното искусство не може да слѣпѣе предъ прекрасното, на което то неволно е длѣжно да отдаде надлѣжната честъ като го копира, даже и тамъ, казвамъ, то гледа да го ос-кверни, като непременно ще ни даде да разберемъ, че чиститѣ и благородни форми служатъ на ниски и гнусни цѣли. Красотата на жената се скверни въ самото нейно величие чрезъ разпитѣ черти на сладострастие и развратъ, които не липсватъ ни на една съвършенна картина, представляюща голото женско тѣло и които дѣйствуватъ на впечатления-тъмъ така, както слѣдующитѣ коварни думи: „О, ако свѣта знаеше всичко“. . . , които една бѣбрица пришепва въ едно събрание на ухото на свои съсѣдъ по адреса на прихвале-ната добродѣтель на една тѣмъ позната дама. Дрѣвното ис-куство е намирало наслаждение въ предмѣта който е трети-рало, когато модерното се отнася съ досада и недоволенство къмъ него. Първото превъзпаса той предметъ второто е тоже противъ него. Едното е вѣченъ дитирамбъ, другото безконечна и често пѣти жестока и несправедлива критика. За одного, — нищо по-добро отъ дѣйствителния животъ; нищо по-зло и по-непосно отъ тоя животъ — за другото.

РАЗЛАГАЮЩА И ВЪЗРАЖДАЮЩА СЕ БЪЛГАРИЯ.

Разлагающа се и възраждающа се България отъ Д. Ризовъ София 1894 г.

Недавна ни испадна на рѣка новото творение—истинско литературно imbroglio — на г. Ризова. Ний бѣхме много любопитни да чуемъ гласа на едноврѣмешния сътрудникъ на Петкова и Стамболова, на едноврѣмешния редакторъ на „Независимостъ“, на съзаклетника на Паница, на бившия „руссофобъ“ а живущъ сега преспокойно подъ покровителната сѣнка на двуглавия орелъ.

Слѣдъ като прочетохме брошурката на г. Ризова намъ ни доде на ума за единъ герой изъ Гончаровия романъ Обломовъ. Ний не си спомняме въ тѣзи минути името на героя, само знаеме, че той билъ единъ отъ рѣдкитѣ посѣтителни на Обломова. Единъ пжтъ на въпроса на Обломова какво е правилъ, въпросния герой отговорилъ: „написахъ една статия по кулинарното искусство, по женската еманципация, по новитѣ търговски договори, по новитѣ хипотези въ етнологията и т. п.“ Както виждате статията на този герой приличава на неаполитанска салата. Също брошурата на г-на Ризова ни представлява нѣщо подобно на въпросната статия. Тамъ виѣ ще срѣщпете да се говори и по етиката и по социологията и по политическата икономика и по философията и по историята и по дипломатията и по психологията. Той ви говори и за Вазова, за М. Георгиева и Емилъ Золя. Той ви превежда мненията на Кримпалиста Тарде, критикува Маркса и фалшиво цитира Енгелса. Говори ви за теоритѣ на чловѣчески прогресъ, за „чистоплътната нравственностъ“ и за „нравственната чистоплътностъ“ (?). Да изброимъ само прѣдложатѣ които затрогва г. Ризовъ би били нуждни пѣколко страници. Но всѣкой писателъ си има своята маниера на писания и г. Ризовъ и той си има своята.

Врѣмето ни е скъпо и мѣстото е малко за да влизаме въ полемика съ г. Ризова по многобройнитѣ въпроси, които

затрогва неговата брошура. А освѣнъ това и той се обещава ако му позволи здравнето да напише единъ трактатъ по етиката, другий по „философия на вай повата на национална история“. Слѣдъ като г. Ризовъ извърши тѣзи „Сизифова работа“ ний ще имаме пакъ възможность да поговоримъ съ него. Сега ще се помъчимъ да съберемъ изъ Неаполитанската салата на г. Ризовъ само протакалинитѣ резнове, ще направимъ отъ тѣхъ единъ протакалъ, когото ще поднесемъ на нашитѣ читатели безъ да отговаряме за неговитѣ качества.

I.

Въ предисловието си г. Ризовъ си задава за цѣль да изпълни една празвота въ нашата литература, да даде една главна „концепция, около които да се групиратъ всичкитѣ усилия“. Брошурата е плодъ на това желание. Ти е знамето, което автора изъ Одесса испраща на българския народъ, да се пареди подъ него.

Въ що се състои тѣзи „концепция“? Преди да отговори на този въпросъ г. Ризовъ, като всѣка „критически-мислища личность“, търси причинитѣ на „застаравието се патологическо състояние на България“¹⁾ За да доиде до тѣзи причина на „паталогическото състояние на България“, като всѣки докторъ, той най напредъ ислѣдва болния: испитва му пулса, слуша му гърдитѣ и гърба. Нѣ тука на помощъ му идя прочутии по политическитѣ болести английски клиницистѣ Гладстонъ, който произнесе „знаменателния (?) диагнозъ“²⁾: „всичкитѣ сърбски пертурбации се дължатъ на господствующата, въ таа страча, *политическа безразговоривностъ*“ . . .³⁾ „Азъ не зная политическа истина, захваща своята брошура г. Ризовъ, толкова дълбока и толкова страшна да е била исказана въ толкова малко думи . . . Азъ не помня други по точенъ и по вѣренъ диагнозъ на политическата болестъ на Сърбиня. Тѣзи Гладстонови думи могатъ послужа за отключъ и на незавидното политическо положение на нашата вѣчна страдающа и вѣчно поправляюща се България“.

Ний, съ позволениято на клинициста г. Ризова, бихме

1) Гл. стр 6

2) Стр. 5.

3) Стр. 5.

попитали Гладстона: ами на какво се дължи пезавидното политическо и социално положение на Англия, защото всѣкой ще се съгласи, че страната гдѣто нѣколко десетки крупни *тремелни* собственици, съставляющи тъй наречената горня камара, държатъ въ рѣцѣтъ си сѣдбата на английския народъ, че страна гдѣто съ стотини хиляди души не ядѣтъ нищо освѣнъ картофи когато други стотина нѣматъ и това, всѣкой ще се съгласи, повтаряме че тъй страна има едно пезавидно политическо и социално положение. — Но г. Гладстонъ сега си отпочива отъ длгата политическа кариера и той не ще поиска да наруши своя покой за една толкова пезначителна работа. Освѣнъ това г. Гладстонъ въобще не обича да отговаря на такива въпроси както и не отговори преди години — даже и не ги удостои съ свои приемъ — на работниците изъ Лондонскитѣ Градъ-Юнioni, които искаха да узнаятъ неговото мнение по осмочасовия работенъ день, както и не отговори на запитването на радикалнитѣ и социалистическитѣ вѣстници: „съ какво право при неговото министрествуване войска стрѣля върху работниците въ Феасперстонъ?“

Нека се повърнемъ пакъ на Гладстона-Ризовия „диагнозъ“.

„1 пастина, когато се вгледне критически въ застарелото вече патологическо състояние на България: когато се пожелае да се схванатъ и обгърнатъ причинитѣ, създавши и това състояние; когато се направи опитъ да се проникне въ силитѣ, които го хранятъ и поддържатъ; — единъ главенъ отговоръ се неспречва предъ насъ въ всичката си неотразима суровостъ. Той е слѣдния: *винозника на всичкитѣ политически бѣди въ днешна България е отсъствието на една здрава, на една трезва, на една приложимия обществена нравственностъ*. Всичкитѣ други причини, всичкитѣ остапали наши грѣхове сж: или второстепенни и третостепенни работи, или же неотемливи припадѣжлости и послѣдствия на нашата обществена нравственостъ. *Гръшкитѣ на руската дипломация, двуличието и експлоатацията на другитѣ дипломации, съжновенията на нашия князь съ нашата Конституция, политическата неопитностъ и недалиновидностъ на нашия народъ, безразното акробатство . . .* — *всички тия нѣща могатъ да съществуватъ, да вървятъ и да пакостятъ у насъ, защото намиратъ благоприятна почва въ*

*безправствеността на нашата ръководяща интелигенция*¹⁾ (курсивъ нашъ). Ето „дълбокото и непоколебимо убеждение“ на г. Ризова, което той е „добилъ съ цѣната на цѣлъ купъ страдания, затвори, интернирания, екстернирания и всѣкакъвъ родъ прѣслѣдвания“. Макарь и г. Ризовъ да си е изказалъ своето дълбоко убеждение нъ, трѣба да го признаемъ за насть, то не е още ясно. Затова ний ще се постараемъ да го разберемъ, за която цѣль по стара ученическа привычка, както правехме разборъ по български езикъ — ще приложимъ аналитически методъ.

Въ горѣ-приведенитѣ редове г. Ризовъ говори преди всичко „за патологическото състояние на България“. Въ що се състои това „пат. състояние на България“? Очевидно нито въ „грѣшкитѣ“ на рускитѣ дипломати, нито въ грѣшкитѣ на нашитѣ князове, нито въ „безсрамнето и безумното акробатство на нашитѣ управници“, защото всичко това сѣ само *симптомитѣ* на нѣкакво патологическо състояние. Въ що се състои тогава патологическо състояние на България? Остава мѣсто само за единъ отговоръ: „патологическото състояние“ на България се състои въ „безнаравствеността на нашата ръководяща интелигенция“. Причината на това? въ отсъствието на една здрава, на една трезва, на една примолпелна общественна нравственостъ — което значи абсолютно смъщото. Защо е памъ този господинъ? защото неможе да говори.

За наше голѣмо удивление *излиза*, че „главната съ неотразима суравостъ“ причина на българското патологическо състояние и тя отъ своя страна имала свои причини. Но тогава тѣзи други причини трѣба да бждатъ по главни и по „неотразимо сурави“? Но по хубаво нека разгледаме тѣзи причини на „главната“ причина.

Първа и „главна причина“²⁾ е тѣзи, гдѣто „интелигенцията не схващала значението на една „велика нравствена заслуга“ на Русско-Турската война прѣзъ 1877—78. „Тѣзи благородна война запади прагътъ на една фатална ненавистъ на бацитѣ противъ чадата, на старата генерация противъ младата, на народа противъ интелигенцията, която ненавистъ непременно щеше да я създаде катастрофата прѣзъ

1) Стр. 6.

2) Стр. 12.

1876 г.¹⁾ Сществуващото на тѣзи ненависть г. Ризовъ констатира да е сщществувало още по рано. Така на стр. 8 той пише: „Освободителната война свари България при една борба — и глуха, и явна, и коварна, и смѣла — между стария чорбаджийски слой и младия интелегентенъ слой“. . .²⁾ Убедени сме че всѣкой читателъ наедно съ насъ ще мисли че подъ „стара генерация“ автора е разбиралъ „чорбаджийския слой“ а подъ млада — „интелегентния слой“. Отъ тука слѣдва че заслугата на русско-турската война се състояла въ това гдѣто тя помирила „чорбаджийския слой“ съ „интелегентния“. Обаче, удивително нѣщо, че за таква едно помирение не сж знаели нито единитѣ нито другитѣ — нито старитѣ, нито младитѣ. Тѣ както и понапредъ продължаваха да се ненавиждатъ, да се боритѣ единъ прогивъ други, като основаха първитѣ консерваторската партия, а вторитѣ либералната. Ако това е така, тогава „великата нравственна заслуга“ на войната е *една фиктивна заслуга*, която въ дѣйствителностъ никога не е сщществувала, а сщществува само въ главата на г. Ризова. Но ако войната не е принесла такава заслуга, може би тя е представлявала *благоприятенъ моментъ* за помирението на двата слоя; „чорбаджийския“ и „интелегентния“ и тогава г. Ризовъ съ право може да се обърне къмъ последния слой съ въпроса: „Защо не се възползовахте отъ момента да се помирите съ „чорбаджийския слой“? Тѣ сжщо съ голѣмо право могатъ му отговори: „г. Ризовъ, ний, „младия интелегентенъ слой“, „пленъ съ идеализмъ“, „пленъ съ енергии и самопожертвуваии“, неможемъ да се миримъ съ „единъ слой, разваленъ въ коститѣ и мозъка си“, и „пленъ съ пороци“. Между насъ нѣма нищо общо, напрогивъ между насъ има борба на животъ или смъртъ. Или тѣ — или ний! „Насъ ни се струва, че слѣдъ такъвъ единъ отговоръ, г. Ризовъ, челоуѣка на „чистоплътната нравственностъ“ и „нравственната чистоплътностъ“, трѣбада престане да обвинява „интелегенцията“ че влѣзла „въ кривия пътъ“, защото перазбрала великата заслуга на русско-турската война.

Тука му е мѣстото да се посpremъ върху раздѣлението на българския народъ на „чорбаджийски слой“ и „интелегентия“, раздѣление което се е правело у насъ още въ тур-

1) Стр. 12.

2) Гл. стр. 8.

ско време, което се прави още сега — раздѣленіе, което прави и самъ г. Ризовъ. Преди всичко ще забележимъ че това раздѣленіе съотвѣтствува на нѣщо реално. Че то е изразявало не само двѣ различни течения на българската мисль, нъ и двѣ различни страни на българския общественно-икономически животъ. Изражението чорбаджийски слой само по себе си свидетелствува за своето общественно-икономическо происхождение. Но името можешъ да познаешъ и рода му. Обаче не същото може да се каже за изражението „интелегентенъ слой“. Напразно би отишелъ нашия трудъ, ако седнехме да диримъ етимологическото значение на думата „интелигентия“ и по това да узнаемъ пейното реално значение. Този методъ въ общественитѣ издирвания би ни завелъ до едно безисходно положение. И наистина, точното, етимологическото значение на думата интелигентия, по латински *intelligentia*, е „способността да разпознавашъ“. Самата дума се отнася не до едно общественно положение, но до едно психическо качество. Ако предположехме, че подъ този дума трѣба да се разбира малко много образования слой, тогава тя дума изгубва всѣкакво общественно значение. Тя не може да бѣде противопоставена на понятното чорбаджийски слой. Несъмнено единъ Гавраилъ Кръстевичъ, единъ Д-ръ Чомаковъ сѣ били също така — ако не и повече — образовани колкото и единъ „интелегентенъ“. Но както Гавраилъ Кръстевичъ, тъй и Д-ръ Чомаковъ принадлежаха къмъ чорбаджийския слой. Логически излиза, че Гавраилъ Кръстевичъ и Д-ръ Чомаковъ сѣ били въ същото време и „интелигентни“ като хора образовани и „неинтелигентни“ т. е. чорбаджии, като хора принадлежащи къмъ чорбаджийското съсловие. Така, етимологическото расчепкване на думата „интелегентенъ“ може да ни заведе до абсурди. Нека оставимъ въ покой този *метифизически* методъ, който разглежда понятията въ тѣхпата статика — въ тѣхния застой и нека се обърнемъ къмъ диалектическия методъ, за когото понятията сѣ подложени на общитѣ закони на развитието въ времето и пространството.

„Интелигентия“ въ последенъ счетъ е едно понятие, една идея, една абстракция. Ний знаемъ че понятията и идентѣ не сѣ нищо друго освѣтъ знаци, съ които ний означаваме въикашитѣ явления. Напр. казваме свѣтканица и изведнѣжъ всѣкой си представлява една дълга огненна пре-

чупенз липия, която съкой е виждалъ въ врѣме на буря или дъждъ. Понятнето свѣкавица е знака на това явление. Казваме чловѣкъ; сѣщо така въ въображеннето на всѣкого испѣква образа на едно сѣщество, което ходи на два крака и на туловищитѣ на което висятъ двѣ, свободни да извършватъ всѣкаква работа, ржцѣ. Понятнето чловѣкъ е знака, съ който въ нашия говоримъ языкъ пий замѣстяме образа на този вънкашенъ предметъ. Казваме чловѣкъ отъ кавказкото племе, тука вече къмъ първоначалното представление сѣщество съ два крака и двѣ, свободни да извършватъ сѣкаква работа ржцѣ, се прибавя още и едно друго свойство: цѣта на лицето бѣлъ, челото испѣкнало напредъ или право, челюсти и скули умѣрени нито издадени напредъ, нито пакъ сплюснати. И, всѣкому като кажешъ „чловѣкъ отъ кавказкото племе“, въ въображеннето се рисува единъ образъ на сѣщество съ горѣописанитѣ свойства. Тѣзи примѣри можаме да привеждаме до безконечность и всѣкога тѣ ни убеждаватъ 1) че идентѣ, понятнията не сѣ нищо друго освѣтъ знаци на вънкашни предмети и вънкашни явления и 2) че идентѣ, поиятията сѣ едно просто и чисто обобщаванне. Напримеръ казваме бѣлгаринъ; понятнето „бѣлгаринъ“ обхваща въ сѣщото врѣме понятнето чловѣкъ, понятнето чловѣкъ отъ кавказкото племе и още такавъ члпъ на кавказкото племе, който говори единъ извѣстенъ языкъ и обитава или пѣкъ е обитавалъ известна територия. Така понятнето „бѣлгаринъ“ е въ сѣщото врѣме единъ знакъ който се е създалъ чрѣзъ цѣлъ редъ обобщения. Така сѣщо понятнето „интелегенция“ се е създадо посрѣдствомъ цѣлъ редъ обобщения и, ако пий искаме да си дадемъ точно смѣтка за реалното съдържанне на туй понятие, пий сме принудени да търсимъ неговни генезисъ.

Това което наричаха „интелегенция“ можеше да се противопостави на чорбаджийското съсловие до толкова, до колкото то бѣше противъ неговитѣ интереси, икономически и политически. Какво представляваше отъ себе си чорбаджийското съсловие? Съ двѣ думи казано прѣдставляваше едрии търговски и поземеленъ капиталъ. Всичкитѣ пегови политически, правствелни, естетически и други понятия бѣха чисто изражение на тѣхното икономическо положение. Тѣ съставляваха една отдѣлна група, ще кажемъ даже съсловие — ма-

каръ предъ турскитѣ закони всичкитѣ „рай“ да бѣха равни — съ своитѣ отдѣлни прави и обичаи. Не му е тука мѣстото да се спираме върху тѣзи не классови особености, а ще се задоволимъ съ нѣколко бѣлѣжки. Напримеръ всѣкому е известно че чорбаджийското съсловие грижливо се пазеше да се смеси съ остапалата частъ на народа. Единъ чорбаджийски синъ се женише само за една чорбаджийска дъщеря — чорбаджийскитѣ синове вземаха жени отъ „родъ“, както обикновено обичатъ тѣ да се изражаватъ. Като господари на главната сила на страната, на нейнитѣ богатства, тѣ се стараеха — и успѣшно се завършваха тѣхнитѣ старания — да ставатъ ръководители и на общественитѣ работи. Всичкитѣ общественни учреждения — училищни и черковни настоятелства, градски и емлични комисии — всичко това бѣше въ тѣхнитѣ ръцѣ. Тѣхната амбиция отиваше и по нататакъ. Тѣ се стремиха да взематъ сериозно участие въ политическитѣ работи на турската империя, — да даватъ топъ на турската политика въ България. *Съзнателно или несъзнателно, тѣ вървяха къмъ цѣльта да създадатъ отъ България една политическа единица, ако не напълно независима отъ турската империя, то поне до толкова независима, до колкото Унгария е независима отъ Австрия, т. е. тѣ вървяха къмъ единъ политически дуализмъ.* Постепенно тѣ и влѣзваха въ турската администрация, въ турскитѣ мезлиши, даже тѣхни хора имаше и въ Високата Порта. Князь Богориди бѣше единъ султански любимецъ, който не само че незабравяше своето произхождение, но който съзнателно преследваше горпята цѣль. Може би тука да бѣше премисена неговата лична амбиция да стане нѣщо като султански замѣстникъ въ България, но личната амбиция или лични интересъ когато съвпада съ известенъ классовъ интересъ, нѣма абсолютно никакво значение. Този смѣлиятъ Богориди повиква да изучи на свои разноски Савва Раковски и Гаврилъ Кръстевича пакъ съ същето намерение: да хвърли двѣ български чорбаджийски бомби въ Високата Порта, да създаде отъ тѣхъ два дипломата или два администратори, които, постѣпали на турска служба и последвани още отъ други, ще турятъ началото на това турско-българско смѣшане, къмъ което се стрѣмяха „чорбаджитѣ“. Ний приведохме горния исторически епизодъ, защото той е единъ отъ типичнитѣ. Сжщо тѣй се обяснява и стремлението на

чорбаджииѣ да подигнатъ това което тогава наричаха „пародното съзнание“ защото, неопровержимъ исторически фактъ е, че чорбаджийското съсловие вземаше ако не по енергическо, то поне еднакво дѣятелно участие както и другитѣ съловия по отваряннето на български училища и български църкви. Също така най виднитѣ дѣятели по черковния въпрос бѣха и най виднитѣ представители на това съсловие. Но въ основата на всичката тѣзи дѣятелностъ лежеше икономическия интересъ на това съсловие. Всичката тѣзи дѣятелностъ не бѣше нищо друго, освѣтъ моралния и политически образъ на позѣмелция и на едрия търговски капиталъ. Рамо съ рамо до тѣзи икономическа група растеше и се развиваше една друга група, съ други икономически интереси — дребната буржуазия, т. е. множеството занаятчи: абаджии, кундураджии, шивачи и др. „майстори“, както и дребнитѣ търговци: бакалии, актари и други дребни продавачи. Това бѣше дребния индустриалецъ — едриятъ индустриалецъ капиталъ не бѣше още развитъ въ тѣзи епоха — и търговски капиталъ. Въ него врѣме той бѣше една сила: достатъчно е да припомнимъ тогавашното състояние на българскитѣ занаяти, производенията на които се разпрострапеваха не само изъ предѣлитѣ на цѣла Европейска Турция, но отиваха чакъ до Мала Азия. Обаче неможеше същото да се каже и за пейната политическа сила. Всичкитѣ мѣста отъ какво да е общественно значение, които можаха да заематъ българитѣ бѣха заети отъ представителитѣ на чорбаджийското съсловие. Чорбаджийското съсловие бѣше за дребната буржуазия една стѣна, о която се разбиваха всичкитѣ политически стремления на дребната буржуазия. Тя не можеше да се падѣе да получи пѣкакво политическо значение до като на пѣти и къмъ политическата властъ се ispirъчваше чорбаджийското съсловие. Но ако дребната буржуазия премахнеше чорбаджийското иго оставаше още иго то на „краставото заптие“ т. е. иго то на турската администрация, на турскитѣ мезлинии, на турскитѣ хюкютари т. е. иго то на това правителство, което се считаше за ортакъ на всичкитѣ хорски кесии. При такова едно политическо положение нито занаятчиията нито търговеца, които не се ползуваха отъ благоволенieto на „краставото заптие“ не бѣха усигорени, че тѣхната печала ще имъ влезе напълно въ тѣхнитѣ кесии. И колкото повече

дрѣбната буржуазия се събуждаше толкова повече тя чувствуваше своето ниско положение. Колкото повече нейнитѣ сили нарастваха, толкова по чувствителна ставаше тежестта на турско-чорбаджийския яремъ, защото колкото нейнитѣ интереси вземаха широки размѣри, толкова и стълковенията между нея и противникитѣ и ставаха по горѣмни. Самото ѝ положение — занаятчий и търговци — имъ бъркаше да наводнятъ турската държавна машина и отъ тамъ да дѣйствуватъ за защитата на своитѣ интереси. Иа и освѣнъ това, както казахме вече по горѣ, тамъ тя щѣше да среща чорбаджийската опозиция, която се бѣше добръ укрѣпила и готова до послѣдни сили да държи своитѣ спечелени позиции. Ако даже дребната буржуазия сполучаше да победи антипатинитѣ, които турското правителство — истинско чорбаджийско правителство по своя духъ — хранише къмъ нея, ако още дребната буржуазия сполучаше да измѣсти и българскитѣ чорбаджии отъ тѣхнитѣ позиции — съ това нейната политическа роль не се завършваше. Турската държавна машина бѣше създадена за нуждитѣ на единъ народъ, въ когото властта се сподѣляше между единъ деспотъ — султана и аристокрацията: *неговитѣ* бейове, паша и пр. Ако българскитѣ чорбаджии, които заменяваха бейовитѣ и пашинитѣ въ България, можеха да се приспособяватъ къмъ тази форма на управлението и само се задоволяваха да я *поблириятъ*, дребната буржуазия можеше да бѣде усигорена само като измѣнене коренно формата на управлението. Тя трѣбаше да създаде такива учреждения, които да ѝ отворятъ широко политическо поприще. Условиата на борбата и цѣльта която тя преследваше направиха отъ нея една *революционна партия*. Тя трѣбаше да се бори и противъ чорбаджийскитѣ и противъ турското господство. Черковната борба представлява една блестяща иллюстрация на антагонизма между дребната буржуазия и чорбаджийскитѣ. Ний тука ще се ограничимъ само да припомнимъ факта, че тогава съществуваха двѣ партии: чорбаджийската и демократическата, или „бѣлитѣ“ и „чернитѣ“, както сѣ паричали въ тази епоха. Постепенно политическата еволюция на дребната буржуазия доведе до приготовленията за всеобщо въстание. Революционеритѣ отъ овиъ епоха: Раковски, Левски, Л. Каравеловъ, Ботиовъ, Бенковски не бѣха нищо друго освѣнъ идеалнитѣ представители на

дребната буржуазия. Впрочемъ и тѣхната генеалогия свидѣ-
селствува за това. Това което наричаха „интелигенция“,
означаваше именно сѣщитѣ представители на дребната бур-
жуазия. Вънъ отъ дребната буржуазия и чорбаджийското
сѣсловие никой общественъ слой не вземаше участие въ бор-
бата. Работниците бѣха сравнително малко, разпрѣснати и
затова пропити напълно съ духа на свонитѣ мастори и чор-
баджии. Едрата буржуазия — индустриалната — още слабо
бѣше представена отъ вѣкои и други индустриални заведени.
Тѣй щото по самото си положение дребната буржуазия се
явяваше като представителка на цѣлия български народъ,
исключая чорбаджинитѣ. Общо правило е, че формиитѣ прежи-
вяватъ съдържанието. Така, макаръ днесъ на сцената се
явиха работническия класъ и едрата промишленна буржуа-
зия, сѣщия терминъ продължава да се дава на хора, които
по убежденията си, по классовитѣ си качества коренно се
различаватъ единъ отъ други. Обаче скоро ще дойде това
врѣме когато този наследственъ терминъ на миналитѣ врѣмена,
ще отстъпи мѣсто на понятия ясни и опрѣделени, съответ-
ствующи на повитѣ разпредѣления на общественитѣ сили —
когато представителитѣ на работниците ще наричатъ само
социалисти, — на буржуазията либерали или радикали, пъ
не всички съ едно общо име интелегенция.

Ей дадохме по горѣ схемата на социалнитѣ борби,
които ставаха въ България прѣзъ турското иго. Слѣдъ това
за всѣкиго е ясно защо не само че не е станало „помирението“
слѣдъ русско-турската война между „старото“ и „младото
поколѣние“, между „интелегенцията и чорбаджинитѣ“, но и
дума даже неможене да става за такова помирение. Такова
едно „помирение“ и да би могло да стапи само съ унищожението
на икономическия антагонизмъ между дребната буржуазия и
чорбаджийското сѣсловие т. е. само съ унищожението на клас-
советѣ. Но всѣкому е извѣстно че освободението бѣше едно
политическо събитие, което доведе едно променение въ поли-
тическиитѣ форми, пъ не и въ икономическиитѣ. Първата и „главна
причина“ на „главната причина“ т. е. „безправствениостта на
нашата интелегенция“ на днешното патологическо състояние
на България е една фиктивна причина.

Слѣдъ „главната причина“ на главната причина т. е.
безправствениостта на нашата интелегенция, г. Ризовъ пре-

вожда и други причини не по малко важни и не по малко съществени, които спомогнаха за да не може да се създаде у насъ една чистоплътна общественна нравственностъ. Такива причини г. Ризовъ изброява три.

„Първата има повече икономическо потекло. Тя крие коренитѣ си въ безиощадната борба за съществуването. . . Слаба и небиюща въ очи у първобитнитѣ народи, чийто потребности сѣ много скромни, тая социална борба е едва ли не главенъ общественъ регуляторъ у културнитѣ нации, чийто апетити сѣ неутолими. До освобождението ни тая борба у насъ бѣ сравнително слаба. А слаба бѣ тя, защото народа се лѣжеше да мисли, че тя е спътника на политическото ни робство, и, че, следователно, съ него заедно и ще изчезне, а още, защото апетититѣ на всички ни бѣха хрисени. Най-добритѣ наши интелегентни сили се задоволяваха съ архимандритското расо и се гордѣха съ бѣдния даскалъкъ. Въ освободителната война осъществи народния идеалъ — политическото освобождение на България, и съ това наедно, уби идеализма у насъ. *Новия ни политически животъ отъ друга страна, не успѣ да формулира нови идеали* (идеала за обединението на цѣлия български народъ става платонически идеалъ веднага слѣдъ замицуването на рускитѣ войски), а само създаде страшни карпериетически апетити, които пробудиха дремящитѣ въ българската натура животински инстинкти на алчностъ, малодушие и жестокостъ. По този начинъ България истикана отъ стария си брѣгъ не можа да се добере до новия (?) още и до днѣ днешенъ.¹⁾ Така, за г. Ризова борбата за съществуване е била една отъ причинитѣ на „общественната безнравственностъ“. Преди освобождението тѣзи борба не съществуваха и тогава всички бѣха нравствени: учители се задоволяваха съ свой бѣденъ даскалъкъ, архимандрита се гордѣше съ своето архимандритско расо. Слѣдъ войната борбата за съществуването се пробудила и учителя престаналъ да се гордѣе съ свой даскалъкъ, попа престаналъ да се гордѣе съ своето архимандритско расо. Както виждате всичко е толкова ясно и логично щото даже точкитѣ и запетайтѣ бѣха излишни. Така напримеръ, какво по просто отъ този перлъ на знанието, въ който може да се

1) Гл. Стр. 12.

каже е изписанъ пай добръ г. Ризовъ. „Слаба и неблюща въ очн *у първобитните народи* борбата за съществуване е едва ли не най главния регуляторъ (факторъ навѣрно сте искали да кажете г. Ризовъ!) у културнитѣ пации“, когато всѣкому е извѣстно, че борбата за съществуване у дивака, който за да си пабави най необходимитѣ пѣща: една съвсемъ първобитна храна и едно кожепо облекло, трѣба да посвѣти цѣлия си животъ. Борбата за съществуване у първобитнитѣ народи била слаба, когато е извѣстно, че дивака съ своитѣ първобитни ордия има де се бори противъ всичкитѣ певзгоди на природата, противъ дивитѣ звѣрове, които сж едни отъ пай опаснитѣ негови конкуренти. Днесъ хората се вече борятъ не съ мечки и вълци, не съ ураганитѣ и буритѣ — цивилизацията пи е осигорила достаточнo отъ тѣхъ, а съ по друго пѣщо. А освѣнъ това какво трѣба да разбираме по „борбата за съществуване“ на г. Ризова? Да туримъ едно слѣдъ друго тѣзи два термина още пищо не значи, или най много което значи, то е този биологически принципъ, че всѣки организъмъ се стреми — това стремление пронстича отъ самия фактъ на неговото съществуване — да се съхрани. Но това е едно общо свойство на живата материя, пачиная отъ пай простата клетка и като свършимъ съ тѣзи грамадна ас-соснация на клетка, която се парича чeловѣкъ. Очевидно, че не за тѣзи борба говори г. Ризовъ или пакъ ако говори за такава борба, то той казва пай великия абсурдъ на свѣта като твърди, че тѣзи борба въ турско врѣме била „слаба“ — почти несъществуваща и още повече, че парода мислелъ, че тя е неизбеженъ спътникъ на политическото пи робство и че щѣла да исчезне съ него наедно. Въ този случай трѣба българина подъ турското иго да е представлявалъ отъ себе си единъ минералъ. Въ коя система се е кристализиралъ това ще пи каже г. Ризовъ. Но този минералъ има дивни свойства, защото слѣдъ освобождението той се превръща въ организмъ и захваща да се бори за своето съществуване. Ако говори за тѣзи борба на съществуването — за този биологически законъ — то не само че тя еднакво е съществувала и тогава и сега, пъ тя неможе да бжде никакъвъ факторъ било за културни, било за първобитнитѣ народи. Тя неможе да бжде факторъ, защото тя е едно неизмѣнно свойство на живата материя, а фактора е вѣщо което търпи измѣнения

— иначе той не може да бъде факторъ. Ако ли пъкъ подъ думитѣ борба за съществуване г. Ризовъ подразбира националната борба, то той би противоречилъ самъ на себе си ако твърди че тѣзи борба не е съществувала прѣзъ турското иго. Ако говори за классовата борба и счита нея за главенъ факторъ у културнитѣ народи, то тѣзи борба е паченала да съществува още най първи моментъ, когато човѣческитѣ общества сж излезли изъ фазата на коммунизма. Самото това раздѣление на чорбаджии, интелегенция, еснафъ и т. н., което г. Ризовъ употребява, свидѣтелствува за съществуването на такава една борба. Но тѣзи ли борба разбира г. Ризовъ? — Епигма. Дѣйствително классовата борба бива по слаба или по силна, сжщо така отговаря на историческата дѣйствителност и ако кажемъ, че классовата борба подъ турското иго е била по слаба отъ колкото тя стана въ свободна България. Классовата борба е дѣйствително единъ факторъ, защото тя има пачало, има край, има и различни исторически форми. Ний незнаемъ дали всички които сж работили за освобождението ни сж мислили че тѣзи классовата борба ще исчезне съ исчезването на турското робство или пъкъ е имало и такива, които не само сж мислели но и открито сж кавали че и богати и сиромаси ще има всѣкога. Но което можемъ като положително да кажемъ то е, че никой отъ дѣйствующитѣ тогава партии не е поставила този въпросъ ясно. Никой не е туряла въ своитѣ програми унищожението на классовѣтъ, още по малко нѣкоя е посочила на средствата къмъ това унищожение. Само у Ботева забелезваме тукъ таме изказани мисли, които не сж успели да взематъ една опредѣлена форма и значението на които за тогавашнитѣ събития е никакво. Въ заключение ще кажемъ че този е единъ страшенъ маниеръ на писание когато преписвашъ на хората мисли, които никога не имъ сж идвали въ главата. Така напр. гдѣ и кога въ турско врѣме се е писало въ нашата литература за классовата борба и се казвало че ти ще исчезне наедно съ освобождението. Освѣнъ това ний много се съмняваме че г. Ризовъ има понятие за классовата борба, защото ако той я разбираше не би приписваше ней ако не изключително то поне отчасти „днешното патологическо състояние“ на България; той би предложилъ пейдѣ въ своята книга средствата за нейното унищожение, а това той не на-

Ризовъ

правилъ. Ний съ пълно основание можемъ да кажемъ че подъ думитѣ „борба за съществуване“ г. Ризовъ нищо не е разбралъ и е турилъ една слѣдъ друга тѣзи двѣ думи, защото и хората ги турятъ.

Още безвравствеността на днешната интелигенция г. Ризовъ приписва на отсъствие идеализмъ у нея. Въ турско време имало идеали — днесъ ги нѣма. Освобождението на България политиката изчезва и идеализма. „Обединението на България съ другитѣ части стана единъ платонически идеалъ слѣдъ замируването на рускитѣ войски“. Като казва така господинъ Ризовъ извършва една голѣма несправедливостъ спрямо себе си и спрямо своятѣ едновремешни другари: Паница, Петкова, Стамболова и др. Вънъ отъ всѣкакъвъ споръ е, че той и неговитѣ другари въ първитѣ години на освобождението ни т. е. вчера не само че организираха въстание въ Македония но за да организиратъ по добръ крадеха пари въ Ромѣния и ги пренесоха въ дѣното на ковчега, който носеше коститѣ на Раковски. У насъ нѣмало идеали! И това казватъ именно тогава, когато отъ една страна викатъ развитието на нацио алната индустрия, отъ друга — рационалното обработване на земята, отъ трета укрѣпиванieto на трона и династията, отъ четвърта „свобода и законност“, а отъ пета: нашия идеалъ е България да стане вѣсточна Белгия. Нѣма идеали! когато въ България има консерватори и демократи и руссофили и социалисти. . . Развѣ тѣзи партии нѣматъ никаква цѣль — никакъвъ идеалъ!

Може би на г-нъ Ризова му е мѣчно, че малко се говори сега за Македония. А това е именно защото въ българскитѣ ръководящи слоеве толкова сѣ запити у дома си, толкова идеали има неосъществени, щото не имъ остава време да се заловятъ за други идеали.

„Другата причина за днешното патологическо състояние на България носи психологически характеръ, но нейната нравствена подкладка е очевидна за всѣкого. Тя се състои въ невѣрното и извратено попитие, което се има у насъ относително ролята на личността въ историята . . . Серioзни наши хора не искатъ да проумѣятъ, че всичко що може да сторн една историческа личностъ, то е, при извѣстни условия, да спрѣ временно или да ускори на нѣколко години историческото течение, нъ че нито единъ политически гений не

е успѣлъ до днесъ да изрие „ново коритче за историята“, както остроумно се изражава руския критикъ г. Миханловски. Нѣ не така мислятъ у насъ. На извратеното и невѣрно понятие по тоя въпросъ ний дължимъ до нѣкъдѣ: личността за власть на нашия политически мѣже и тѣхното болезнено и отъ щеславие, и грандоманското имъ самооболение, па и върлующето у насъ политическо идолопоклонство¹⁾ Така напр. ако българския народъ познаваше „остроумната забележка на г-на Миханловски, че никоя личностъ колкото и гениална да е ти не може да изрие ново корито за историята“, Стамболовъ щѣше да падне по отрано. Нѣщо повече; ако у насъ съществува политическото идолопоклонство, ако у насъ слѣдъ всѣки падналъ кабинетъ както и слѣдъ всѣки кабинетъ на власть има по една свита чиновници или бѣдъщи чиновници, това се дължило отчасти на кривото разбирање „ролята на личността въ историята“. Ний нѣма да споримъ съ г-на Ризова върху „остроумната забележка“ на г-на Миханловски; само ще кажемъ че колкото е остроумна толкова — непълна е тѣзи мисль. Преди всичко, тѣй както ти е искавана, излиза че личността, за влиянието на която се говори, е нѣщо отдѣлно, абстрактно, стоящо вънъ отъ обществената среда, вънъ отъ общественото влияние. Само че едни казватъ тѣзи личностъ, която има такива качества може да „ископае ново корито за историята“, а другитѣ казватъ че „ти може само да ускори и замедли на нѣколко години историческия прогресъ“. Ако е поставенъ въпроса така — а така го поставятъ г. Миханловски и г. Ризовъ слѣдъ него — тогава разликата между взгляда на първитѣ и вторитѣ е твърдѣ малка — една нищожна количествена разлика. Така напр. ако историческия прогресъ е донѣлъ до тамъ щото му трѣба самъ нѣколко години да създаде едно общественно променение, то тогава ако личността може да ускори прогреса на нѣколко години — може значи да доведе и това общественно променение т. е. „да изрови ново корито за историята“. Но ако се погледне на самата личностъ като на продуктъ на средата, като едно олицетворение на това, което се носи изъ въздуха и което се рисува смѣтно въ главата на всѣки едного, тогава каквото голѣмо влияние да окаже

1) Г. 13 стр.

личността, то ще има единъ общественъ, а не личенъ характеръ.

Поставенъ въпроса тъй, теоритъ за значението на личността въ историята ставатъ излишни. . . Но нека се повърнемъ пакъ на нашето „политическо идолопоклонство“. Ний игнорираме дали Стамболовъ или Стоиловъ сж въ състояние да ископаятъ ново корито за историята; но че тѣ сж въ състояние да напълнятъ джобовѣтъ на едни, да дадѣтъ мѣста на други, да ископаватъ гробъ на трети—съ това ще се съгласи всѣки. Щомъ това е тъй, то е една много достаточна причина — много по достаточна отъ тази, ако Стамболовъ или Стоиловъ можаха да оказватъ влияние на политиката въ Австрия или Германия — за да имъ създаде поклонници и поддръжници и свита. . . Но причина ли е това за безправствеността на нашата интелегенция? Преди всичко не всичката наша интелегенция влиза въ редовѣтъ на бюрокрацията, а само една сравнително слаба частъ. Па и ако влегваше всичката! Това, което г. Ризовъ нарича политическо идолопоклонство, е една обща черта на бюрокрацията. Тя съществува като неизбеженъ спътникъ на днешната бюрократическа държава. Ясно е, че нейнитѣ причини трѣбва да търсимъ не въ самата бюрокрация, па която тя е спътника, нъ въ това косто създава бюрокрацията. Ако искаме да разберемъ причинитѣ на безправствеността трѣба да търсимъ произхождението на бюрократическата държава. Това г. Ризовъ не е направилъ т. е. не е търсилъ причинитѣ на „безправствеността на нашата интелегенция“.

„Третата причина за безправствеността на днешната интелегенция се състои, споредъ г. Ризова, въ пѣманието на единъ вѣренъ критеріумъ за измѣрението на правствената чистота на политическия убѣдении“. Дзизъ! Дзизъ! Дзизъ! Нашата интелегенция е безправствена затова, защото ти не е нравствена — друго нищо не означаватъ думитѣ на Ризова. Щомъ като нашата интелегенция стапе нравствена, тогава ти ще престане да бѣде безправствена. . . Но не, ще ни отговори г. Ризовъ: „азъ искамъ да кажа, че нашата интелегенция нѣма въ рѣцѣтъ си този компасъ, по указанието на когото ти да върви. Още искамъ да кажа, че ти се мами подиръ различни политически шарлатани и ги подържа защото не може да измѣри правствената чистота на тѣхнитѣ полиги-

чески убеждения. Затова, продължавамъ по нататакъ, азъ и казахъ въ своето предисловие, нѣма една концепция, съ други думи нѣма едно знаме подъ което да се згрупира цѣлата интелегенция“. Така г. Ризовъ иска да ни даде нѣщо подобно на единъ аршинъ, на единъ мораленъ аршинъ, съ когото ще измѣрваме политическите убеждения на различнитѣ политически дѣятели. Г. Ризовъ прави още едно раздѣленіе; той не само раздѣля българския народъ на „интелегенция“ и „проста масса“, но още той прави едно раздѣленіе въ самата интелегенция, именно на „водители“ и „водими“. Вторитѣ вървятъ подиръ първитѣ. Ний вече посочихме по горѣ, че раздѣленіето на „интелегенция“ и „народъ“ е единъ апахронизмъ. И че двестѣ интелегенцията не представлява и не може да представлява това цѣло, което е представлявала въ турско врѣме. Отъ друга страна раздѣленіето на „водители“ и „водими“ макаръ и въ дѣйствителностъ да съществува, макаръ въ дѣйствителностъ да има шефове на партии и партизани, но това сж само два термина, съ които означаваме различното *мѣстоположение на едни и сѣщи хора*. И наистина развѣ шефовеѣ, развѣ Стамболовѣ, Стоиловѣ, Цанковѣ и др. не сж излѣзли изъ срѣдата на сѣщата тѣзи интелегенция? Развѣ не сѣщия този „интелегентенъ“, който става двестъ министръ или шефъ на пѣкоя партия не е билъ вчера простъ членъ на интелегенцията? Несъмнено тѣзи шефове не паднаха отъ небето, не ни ги прати китайски императоръ, не ги създаде, турския султанъ, а тѣзи шефове ни даде самата тѣзи „интелегенция“, тѣ сж израстнали изъ нейната срѣда, тѣ сж се създали тамъ въ сѣщата тѣзи срѣда. Като законни чада на „интелегенцията“, като нейни възпитаници, тѣ сж пълни съ всичкитѣ пороци или добродѣтели, съ които е пълна и тѣхната майка срѣда — интелегентната срѣда. Затова каквато интелегенцията, такива сж и водителитѣ, или наопаки: каквито водителитѣ такива и интелегенцията. Така, какво то и тълкувание да дава г. Ризовъ на думитѣ сѣ, тѣхнии смисълъ остава единъ и сѣщъ: пашата интелегенция ще бѣде правствена тогава, когато престане да бѣде безправствена. Отъ друга страна тѣзи интелегенция не е ли излезла изъ срѣдата на народа? Или тя представлява духа, нѣщо отвлечено, не осезаемо, несъизмѣримо, когато народа представлява массата — грубата материя! Въ

този случай г. г. Ризовъ, Стоиловъ, Стамболовъ и прочие „интелегентни“ сж духове, които бродятъ по грѣшната земя не излѣзли изъ срѣдата на народа — тъй като приехме вече едважъ, че грубата материя не може да породи прѣфинения „духъ“, а дошле изъ нѣкой непознатъ намъ миръ на духоветѣ. Но какво ни важи тѣхното трансцендентално-происхождение, когато едважъ дошле върху вашата земя тѣзи духове, призвани неизвѣстно отъ кой спиритъ — а може би отъ бургазския докторъ Мирковичъ — приематъ материаленъ образъ и съ него наедно всичкитѣ свойства и качества на грубата материя и даже нѣщо повече, тѣ сж по лакомни, по „безнравственни“ отъ колкото самата груба материя. Тѣзи „духове“ като нѣкой сингеръ сж попили всичкитѣ нечистотии, които се носятъ по повърхността на широкото човѣческо море. . . Ако ли пъкъ г. Ризовъ се съгласи че „интелегенцията“ е законна рожба на народа, тогава каквото народа такава и интелегенцията. И не е удивително, че интелегенцията нѣма „чистоплътна нравственност“ и „нравствена чистоплътност“, както ни говори г. Ризовъ на своя прекрасенъ языкъ, защото и самия народъ, споредъ г. Ризова, е пъленъ съ „алчностъ, малодушие и жестокостъ“.¹⁾ Логически слѣдва че каквато интелегенцията такъвзи и народа. И по пататакъ сжщо така логически слѣдва, че ако причината на „днешното паталогическо състояние“ на България е нѣкаква си безнравственностъ, то въ всѣкой случай не толкова безнравствеността на интелегенцията, колкото безнравствеността на народа. Какво излиза отъ това? — Народа страда, защото е безнравствена интелегенцията, интелегенцията е безнравствена, защото е безнравственъ народа.

Въ заключение г-нъ Ризовъ ни се обеща да говори за „паталогическото състояние“ на България. Въ какво се състои това паталогическо състояние? Може би въ Стамболовизмъ? — Не защото Стамболовъ падна и паталогическото състояние продължава и въобще въ никой политически режимъ не се е състояло, то защото въпреки това че отъ освобождението на България до сега сж паднали и дигали около 10 министерства паталогическо състояние се е съществувало. Паталогическото състояние е съществувало и въ

¹⁾ Та. Стр. 12.

турско време защото, всѣкой ще се съгласи, че не може да се нарече здраво едно състояние на българския народъ, което г. Ризовъ характеризира съ слѣдующи три удивителни „Безподобно жестоко, и безподобно гнѣсно!!!“¹⁾. За патологическото състояние на България“ не могатъ да бѣдатъ причина и отношенията ни съ официална Русия, защото и когато бѣхме добръ съ официална Русия, когато тя се распорѣждаше у насъ, като у дома си, „патологическото състояние“ пакъ съществувахе. Не е нито въ интерниранieto, нито въ побойтъ, защото и прѣдъ тѣхъ патологическото състояние е пакъ съществувало. Тѣй излиза по крайнѣ мѣри отъ брошурката на г. Ризова. И напразно ний се стараехме да разберемъ въ какво се състои патологическото състояние. И нигдѣ въ своята брошура г. Ризовъ не ни дава точното опредѣленіе на „патологическото състояние на България“. Вижда се защото той написалъ своята книга на бързо. Слѣдъ това той търси причината на нещастното намъ „патологическо състояние“. Търси и я намира въ „знаменателния диагнозъ“ на Гладстопа. Тя се състои въ „безправствеността на нашата интелигенция“. Ний, безъ да се впускаме въ никакъвъ разборъ да ли „безправствеността“ е причина на „патологическото състояние на България“ — като незнаемъ за какво слѣдствие се говори, ний не можемъ напълно да игнорираме и причината — преминахме направо къмъ причинитѣ на тѣзи „безправственостъ“. Защото, както поменахме и по горѣ, „главната причина“ споредъ г. Ризова и тя имала главни и второстепенни причини. Единственната положителна страпа отъ първата частъ на Ризовата брошурка се състои въ изброяването на причинитѣ на „главната причина“. Една по една ний разгледахме тѣзи причини и видяхме че едни отъ тѣхъ сѣ фиктивни, а други не сѣ въ състояние да направятъ нашата интелигенция безправствена. Да ли нашата интелигенция е „безправствена“, върху това ний сега не искаме да споримъ — въ идущата си статия ще имаме възможность още еднѣжъ да се повърнемъ върху този въпросъ — но което тука ний пастойчаво отбелезваме, то е че г. Ризовъ не доказва своето положение: „причинитѣ на главната причина т. е. на безправствеността на нашата интелигенция“. Ако извадимъ отъ първата частъ на Ризовата брошура

1) Гл. Стр. 9.

различнитѣ паравтези, които нѣматъ непосредствена свръзка съ въпроса, остава едѣо пѣщо: г. Ризовъ предѣвква една и съща мисль, която исказва на пѣколко различни мавнери: именно че „по голѣмата часть отъ нашата интелегенция е безпавственна“. Да кажемъ толкова малко нѣщо въ толкова много страници — защото почти цѣли 86 стр. той е употребилъ за това — не е едно остоиство. Но днесъ има и такива писатели, които да кажатъ че „слѣнцето свѣти“ ще напишатъ цѣлъ томъ. Но не въ това се състоеше работата, а трѣбаше да се докаже, че безпавственността е причината на патологическото състояние на България и преди всичко да се опредѣляше въ какво се състои това „патологическо състояние“. Това което именно г. Ризовъ не е направилъ.

Остава ни още да видимъ какви средства предлага г. Ризовъ за да се премахне патологическото състояние на България. Още отъ сега ний сподѣляме съ читателя си своето съмнение: ний мислимъ че единъ лошавъ докторъ, който не е разбралъ болестъта, нито пакъ е доказалъ нейнитѣ причини не е въ състояние да даде съотвѣтствующето лѣкарство. Дали тѣзи обща истина ще се потвърди, това ний ще видимъ въ идущата статия. Тамъ ний ще разгледаме и критиката, съ която г. Ризовъ е удостоилъ социализма. Що се касае до послѣдния, скищо отъ сега ний казваме — идущия пътъ ще докажемъ — че не само г. Ризовъ не е разбралъ социализма, нито неговата историческа роль, по пѣщо повече: вижда се, като се е чувствувалъ недостатъчно въоръженъ противъ социализма, г. Ризова е пробилъ до „подземката“ т. е. той лъжливо предава единъ цитатъ отъ Енгелса. Може би г. Ризовъ е билъ въведенъ въ заблуждение отъ „строумния русски критикъ г. Михайловски“, по фактътъ си остава фактъ. Това може само да обясни некрасивата постъпка на Ризова. Ако излезе че г. Ризовъ е цитиралъ лъжливо, защото „лъжливо е цитиралъ знаменатия критикъ“ Михайловски, тогава ще излезе че една часть отъ своята знаменитость русския quasi-анархистъ г. Михайловски дължи на явни престѣпни дѣйствия: фалшифициране на чужди произведени.

К. Р.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

† Александръ III — Николай II. Новото царуване. Царя умрѣ, пъ не и царизма. Рускитѣ либерали Студентческитѣ пълнения въ Москва и Петербургъ. Падането на Казимиръ-Перие. „Най новия курсъ“ въ Германия. Рѣчта на императора. Съдебнитѣ преслѣдвания на Лубанекта. Дебатитѣ по „Umsturzvorlage“. Сѣдбата на правителственния законопроектъ. Последнитѣ избори за *Viertheloberger* *Landtag*.

На 1 Ноемврий (н. с.) миналата година умрѣ Александръ III отъ болестъ въ бѣбрецитѣ. Нашитѣ буржуазни вѣстници бѣха единодушни въ „дълбоката“ си скръбъ за загубата на „мировореца“: в. „Съгласие“ печаташе портрета му на първата си страница; „Малкъ Вѣстникъ“ *сѣмняваше* безграмотни анекдоти за да представи известния по своята жестокостъ и невъспитаностъ петербургски сатрапъ за единъ едва ли не най съвършенъ джентлеменъ; „Знаме“, „Миръ“ и даже „Свобода“ — съвсемъ неувидително! — съ горещи сълзи оплакваха „преждевръщената му смъртъ“. Само социалистическитѣ вѣстници пуцаха една дискордантна нота: „никой демократъ не оплаква загубата на единъ Чингисъ-Ханъ или на единъ Тамерланъ. Напротивъ, ако смъртъта на Александра III бѣше началото на свободната ера въ Русия, то ний щѣхме да я поздравимъ съ сълзи . . . отъ радостъ. Нѣвий не можемъ да си правимъ тѣзи илюзии. Защото нека повторимъ думитѣ на единъ френски журналистъ отъ 1881 г. — думи, които си създадоха вече една литературна кариера: „Le Tzar est mort mais pas le tsarisme“ (Царя умрѣ пъ не и царизма)“. Като бичуваха „плакализицитѣ“ на Александра III социалиститѣ не само отдаваха дължимата данъ на своитѣ убеждения, но *единствени* тѣ говоряха съгласно историческата дѣйствителностъ. Оставямъ на страна това, че Александръ III ни подари Стамбулова и, чакайте още! — неговия послѣдникъ, ще ни подари други, но какво бѣше той

за руския народъ? — Двѣ думи характеризиратъ неговата вътрѣшна политика: „подчинявайте се и треперете!“ И пито едважъ той помисли да отстъпи отъ традициитѣ на Иоана Грозный и на Николай I. Обиколени отъ православнитѣ евнуси: † Катковъ, Муравиевъ II, Победоносцевъ въ 14-ти години на своето царствование той избеси съ десетки изъ най-способнитѣ синове на Русия, затвори и заточи хиляди, а на всичко останало живо, способно да се развива, той хвърли политическия памордникъ като усили цензурнитѣ правила, унищожи много изъ правата, които имаха „Земскитѣ събрания“, и доведе два пѣти руския народъ — слѣдствие бемерпитѣ давящи — до масова гладна смъртъ. Не говоримъ тука за неговитѣ полицейски подвизи, не говоримъ и за непъждането на бѣднитѣ евреи изъ предѣлитѣ на много губернии, а нѣкои даже изъ предѣлитѣ на руското царство — това сж едни отъ „православнитѣ“ негови дѣйствиа. Но да оставимъ; на бѣдѣщия историкъ предстои да опише Александрия режимъ.

Гавъ режима на Николай II ще се отличава въ нѣщо отъ тоя на неговия баща? Le tzar est mort mais pas le tzarisme. Обаче голѣма частъ отъ руския народъ възлагане значителни надѣжди на повото царуване. Разбира се пий не говоримъ за тѣзи частъ отъ руското общесво, която плаща развоститѣ на всички режими и която находитца се на най-долното стѣпало на обществената стѣлаба тегли пай много неправди, по които въпреки това, подъ въспитателния надзоръ на пагайката и преспивающата пѣсепъ на черковния канопъ, вѣрва въ божественната мисли и свѣрхъ-естественното происхождение на „царъ-батюшка“ както вѣрва въ съществуването на талѣсмитѣ и вампиритѣ и въ чародѣйната сила на Казанската Божя Матерь. Сжщо не говоримъ и за рускитѣ революционери, които никога не сж вѣрвали въ добродѣлитѣ на абсолютизма, за което тѣ сж ставали и революционери. Думата е тука за тѣй нареченитѣ *руски либерали*. II, пека бѣде казано за срамъ на нашитѣ руссофили и руссофоби, рускитѣ либерали се радваха на смъртъта на Александра III. Ново царствование, новъ духъ! казваха тѣ. Нѣой си отъ тѣхъ отъ по малко страхливитѣ си поподигнаха гласа за конституция. Между другитѣ и Тверското земство, което въ единъ адресъ до Николай II между другото казва и слѣдующето:....

„Ний сме убедени, че правѣта на отдѣлнитѣ личности и на общинскитѣ учреждения ще останаѣтъ непокътпати, по ний сѣщо очакваме, повелителъ и господаръ нашъ, щото тѣзи учреждения да получатъ възможността и правото, да искажатъ своитѣ мнѣния върху въпроси, които ги касаятъ за да може и гласа на руския народъ по исказването на своитѣ нужди, както този на представителитѣ на администрацията, да достига до стѣпнитѣ на вашия тронъ“. . . Въ сѣщата смисълъ ако не явно, то тайно и прикрито се исказваха и други земствѣ. Либералитѣ възлагаха надѣжди на новия царъ, че ще ги оцѣстиви съ конституция. Отъ гдѣ излиза тѣзи въра въ абсолютизма? Не ще съмнение, че рускитѣ либерали, т. е руската буржуазия сѣрдечно желаятъ да иматъ конституция, да взематъ участие въ управлението на държавата и да могатъ да си „издигатъ гласа за своитѣ интереси“. Но за постигането на това тѣ нѣматъ ни капка храбростъ. Политически страхливци, такива каквито ги описва Тургеневъ въ своята „Ася“ или както е случалъ съ овзи Щедриновски либераль-профессоръ изъ Одесса, който въ Паризъ даже когато седне да чете нѣкоя запретена книжка заключва вратата — не очакватъ нищо по собственва инициатива.

Тѣ искатъ да добиятъ
Всичко на готово,
Съ чужди уста да изрежѣтъ
Това свято слово.

Вчера рускитѣ революционнери трѣбаше да си горятъ ржѣцѣтѣ и да вадятъ за тѣхъ кестанитѣ изъ огъня. Днесъ тѣ отричатъ стария си таепъ съюзъ и се обръщатъ къмъ „нашия повелителъ и господаръ“. Между прочемъ не само рускитѣ либерали буржуа не могатъ да се похвалятъ съ своята политическа храбростъ. Не само руската буржуазия чака отгорѣ, не само ти дава прошепни, отъ гдѣто и терминна „петиционни господа“, но и нашата и гръцката и ромѣнската. И въ всичко това не трѣба да виждаме отдѣлни, случайни явления, а грощкото замѣление на единъ классъ, че политически той е неспособенъ, не може да си извоюва новинито пакъ да защитява старитѣ си права и, ако дохожда нѣкой път на власть то пакъ съ помощта на щикветѣ.

„Много бѣха тайнитѣ надѣжди, ни пишединѣ приятель изъ Москва, при въцаряваніето на Николай II. Много неприлични въсторжения ставаха по поводъ на вѣскови си ужъ знаменателни пачиванія, а въ дѣйствителностьъ съществуващи само въ болната фантазия на жеднитѣ за подални „либерали“ (сега за мене това слово е пачива ругателно)“.¹⁾ Дѣйствителността оправда думитѣ на нашия приятель. На очакваніята на либералитѣ. На 18/30 Януарий при приемието на около 1500 делегации изъ разнитѣ градове на Русия, Николай II казалъ слѣдующето: „... азъ се научавамъ, че напослѣдъкъ въ вѣкой Зѣмски и Губернски събрания сж издигали гласове на хора увлекающа се отъ безмислени мечти, които искали щото земствата да участвувать въ водението на дѣржавнитѣ работи.

„Нека цѣлъ свѣтъ знае, че азъ ще вардя началото на самодѣржавието съ смѣната рѣшителность и непоколебимость, както го вардеше и незабравимия мой баща“. Отъ друга страна Русското министерство на вътрѣшнитѣ дѣла съобщило на Тверското земство, че тѣхния адресъ до царя не му е билъ прѣдставенъ, а само му е съобщено за съдържаніето, на което Николай II далъ една резолюция, подобна на горпята рѣчь. Слѣдъ получаваніето на това съобщение Тверското земство е испратило незабавно до министра една телеграмма, въ която го моли „да предаде, предъ стѣнитѣ на императора изявленіята на тѣхната вѣрность и непоколебима преданность“.²⁾ Ако Тверскитѣ съветници сж такива вѣрноподащи псета, то какво остава до другитѣ! Но това е руския „либераль“ читателю. Ний ще имаме по долу случай да чумъ и за другитѣ политически добродѣтели на рускитѣ либерали.

Нѣкои чужди вѣстници бѣха прѣснали слухъ, че Николай II ще даде по голѣма свобода на печата. Дѣйствително той доказа скоро добритѣ си намерения по тѣзи область. Въ Петербургъ се издаваше единъ ежедневенъ вѣстникъ „Русская Жизнь“, който бѣше испратилъ слѣдъ 18 Май г. Водовозова за кореспондентъ въ София. Този вѣстникъ минаваше за „либераленъ“. Но до колко той е билъ либера-

1) Авторъ на тона писмо преди врѣме вѣрваше, че рускитѣ либерали могатъ направити нѣщо. Както виждате днесъ неговото мнѣние е друго.

2) Въ Парижскія Тѣмъ, 16 Fevrier 1895.

раленъ вий можете да сждите отъ това обстоятелство, че лѣтосъ пеговиѣ притежателъ иска субсидия отъ минист. на вътрѣшнитѣ дѣла, защото послѣдното му бѣше запретило продажбата на дребно. Прѣди нѣколко недѣли русското правителство запрети съвършено издаването на „Русская Жизнь“. Ето какъ Николай II тѣлкува даването свобода на печата. Напослѣдкъ той отпусна 50.000 рубли годишна правителствена субсидия на „обществото за подпомагане на пуждающитѣ се писатели и вѣстникари“. Обаче този подарокъ има по скоро характера на единъ явенъ подкупъ отъ колкото на една доброволна помощ.

Ако „петиционнитѣ господа“ се надпреварватъ въ искаването на своитѣ „вѣрность и непоколебима преданность“, то руската студентческа младежъ, съ една похвална упоритостъ исказва при всѣкомъ случай свои протестъ противъ деспотическия режимъ на тѣхната страна. Най напредъ идатъ Одесскитѣ студенти, които енергически се въспротивиха на искаването на училищното настоятелство да пратитѣ венѣцъ на гроба на Александра III. Трѣбваше ескадрони жандарми и заплашвания на градоначалника Зелений за да се събере една малка помощ за купуване на венѣца но никой студентъ не се съгласи да иде да го поднесе въ Петербургъ: полицията взе отгорѣ си тѣзи „приятна“ грижа. Сѣтне идатъ протеститѣ на студентитѣ изъ Харьковъ, Кіевъ, Москва, Петербургъ. . . „На 13 Ноемврий, пише сжщия московски приятель, тукашния профессоръ Ключевски произнесе една „халуйска“ (покорно-служителска) рѣчь по поводъ смъртъта на Александра III. Всичкитѣ студенти му *исцарили*. Университетското управление подозрѣ трима души като инципатори и рѣши да ги исклучи. Тогава студентитѣ испратиха отъ всичкитѣ курсове депутаций до управлението и до Кабинета съ исканіе, да се прегледа отъново това дѣло. Кабинета повиква още отъ по рано приготвените жандарми и пазванти да „умирятъ“ и не мислящитѣ даже да буйствуватъ студенти. Съ разни провокаторски фокуси, тѣ всически раздражняваха студентитѣ и ги накараха да се съпрогивляватъ. Организираната частъ на студентитѣ — на „съюзния съвѣтъ“ съ мжка и голѣми усилия можаше да удържи раздражението на студентитѣ, за да не даде възможностъ на жандармитѣ да *произведатъ* твърдѣ желателното за тѣхъ

„потушенне“. Захвапахъ арести. Повече отъ 100 души бидохъ интернирани по различнитъ градове. Профессоритъ се възмутиха и подадоха прошения до Губернатора. Подробно тѣзи петиции не е известна, само се знае, че тѣ искали права за университета. Но . . . този подвигъ на „гражданско мъжество“ се завърши съвсемъ неочаквано. Тѣхъ ги посмъртали и тѣ, отъ страхъ, си подвиха опашкитъ и съ главата си продадоха студентитъ. Единъ по единъ тѣ били повикани предъ „началството“. Какво вий мислите за „Съюзния Съвѣтъ?“ (Трѣбва да прибави, че това е една тайна организация за *взаимно спомагане*, но като тайна—значи и вредна). „Дайте ни да помислимъ!“ И сетѣ по зрѣло съображение, (между тѣхъ ставаха преговори) тѣ подписали единъ преговоръ за „вредността“ на „Съюзния Съвѣтъ“. И всички! всички! (исключая проф. *Тимерязевъ*) се подписали макаръ нѣкон отъ тѣхъ като напр. проф. *Янжулъ* да бѣха членове въ „съюзния съвѣтъ“. . .

Ний съжالياме, че неможемъ да преведемъ цѣлото писмо на нашия руски приятелъ. Но и това което преведохме е достатъчно да охарактеризира съзнателната частъ на руското студентство отъ една страна и либералствующитъ професори — холопи отъ друга. Но такъвъ е рускии либераль!

По безпорядъцитъ въ Петербургъ, които ставаха на 12/21 Февруарий срѣщаме слѣдующето въ чуждестраннитъ вѣстници. „Студентитъ на брой около 300 (имайте предъ видъ че тѣзи цифра е дадена отъ полицията т. е., че въ дѣйствителность студ. несравнено сж били по-много) се събраха срѣдъ нощъ около ресторана на Палкина, опредѣлепъ като сборенъ пунктъ отъ гдѣто трѣбваше да стрѣлятъ къмъ Анничковии дворецъ, за да искатъ отъ императора въстановленieto на университетскитъ правилници отъ 1863. Обаче едно голѣмо число полицейски агенти вардеха околноститъ на палата, когато пакъ други затваряха ресторана на Палкина. *Математичнитъ* бидоха разгонени. Разбира се, че разгонването е само първото дѣйствие на правителственитъ подвизи. Слѣдъ разгонването идатъ ареститъ, слѣдъ послѣднитъ идатъ интерниранията.

Николай II може да спи спокойно! Въобще неговата съвестъ е царска, дебела съвестъ. Преди нѣколко недѣли

въ Одеса свърши съ самоубийство една актриса изъ варшавския театръ, на която Николай преди да се въсцари се обещалъ, че ще се ожени и отъ която ималъ вече *три* дѣца. Стѣдъ избиванieto на майкитѣ той престѣпни къмъ „исклаванieto на младенцитѣ“. Но „бѣде каквото бѣде и на нашата улица празникъ ще бѣде“ и тогава ний ще видимъ да ли покровителя на Каравело — Цанково — Величковата баба да ще бѣде тѣй мъжественъ колкото доблестенъ и мъжественъ се показва въ гаменаритѣ или при беснуванieto на петербургската полиция. . .

Има една сила предъ която, като морска скала се разбива най яко обкования корабъ на реакцията — това е работническия класъ. Погледнете какво прави тѣзи сила въ Франция! Въ миналата книжка на „Денъ“ ний говорихме за убийството на Президента на Французката република Карно и избиранieto на негово мѣсто Казимира-Перие. Самото това обстоятелство, че той биде избранъ отъ една *оплашена* тълпа депутати, изгубили и ума и дума, които не мислеха за сетивнитѣ на своята постѣпка показваше, че той ще бѣде единъ времечекъ президентъ. Но Казимиръ-Перие по своето политическо минало, по своето социално положение (40 пѣти милионеръ),¹⁾ и притежателъ на единъ отъ най голѣмитѣ рудници за каменни въглища въ Франция, по известнитѣ свои свръзки съ монархиститѣ бѣше естественъ врагъ на свободата. Неговия изборъ съ право се смѣташе, като троенъ визовъ противъ Републиката, работническия класъ и демокрацията въобще и наопаки — удовлетворение на монархиститѣ и клерикалитѣ. Социалистическата партия се яви на поста си защитница на политическитѣ и граждански права на народа. Рѣшителна въ своята опозиция, често ти спъваше правителството на Казимиръ Перие въ неговия реакционекъ вървежъ. Но обърна своята атака противъ самата личност на Казимира. Въ своя печать, въ парламента, въ събранията — нигдѣ социалиститѣ не испунаха случая да представитъ къдѣ ще иде Франция подъ президентството на Перие. Социалистическия в. „Le Peuple“ изъ Лионъ и „Le Chambard“ въ Парижъ бидоха дадени подъ съдъ за оскърбление особата на президента на републиката — Казимира

1) Въ миналата книжка е турнато „40 пѣти реакционеръ“ — това е една типографическа погрешка, която подъ друга форма исказва същата истина.

Перне. Го това не можн да въстанови авторитета на Казимира Перне, защото той въобще е пѣмалъ никакъвъ авторитетъ предъ масата—Французски народъ. Процеса противъ Жеро Ришара — редактора на „Le Chambard“ — защитиванъ отъ социалистическия депутатъ Жореса, бѣше по скоро единъ протестъ на Казимиръ Перне и на цѣлата негова фамилия. Макарь и легално обвиняемия да бѣше Ришаръ, по въ сѣщностъ, благодарение на умелата защита на Жореса, такъвъ бѣше Казимиръ. Макарь и Ришара да присѣдиха на една година затворъ, по фактически осѣдени бѣше Казимиръ. Това, което пишаха социалистическитѣ вѣстници противъ Казимиръ се четеше отъ единъ ограниченъ кръгъ, отъ социалистическитѣ читатели. Но рѣчьта, колто произнесе Жоресъ и колто надминаваше всичко писано до сега противъ Казимира, самитѣ буржуазни распространиха изъ цѣла Франция. И въ последната колиба сега, благодарение на прокурорското усърдие, знаеха миналото на Казимира, какъ той се е обогатилъ и какъ е експлоатиралъ свонѣ работници.

Французкия народъ е съ развити демократически чувства. Особено французкия работникъ, който въ продължение направи четири революции, отъ които една социалистическа, инстинктивно мрази всичко, което му напомнюва господството на плутократията, а още повече явнитѣ пейни представители, като Казимира. Французкия дребенъ буржуа, когото и да обича богатствата по въ дъното на душата си храни една вражда къмъ голѣмитѣ милионери — богаташи, които могатъ го купи 100 пѣти съ дюкяна му, жена му и дѣцата му. А Казимиръ-Перне бѣше единъ такавъ богаташъ. И бѣше той ненавиждавъ и отъ работническия класъ, и отъ дребната буржуазия: той нѣмаше популярностъ. Когато президента на Републиката минаваше изъ Парижкитѣ улици, гробно мълчание се въздариаваше около му. Това мълчание го и уни. Какво не прави Казимиръ да си създаде малко популярностъ... по всичко напразно. Това което расправеха за него подкупитѣ отъ Елизе (президентския палатъ) вѣстници, даваше елементи само на обществената сатира: правяше го смѣшенъ. Така напр. расправеха че Казимиръ, като се расхождалъ, среща една свадба. Той слезва отъ президентската си кола поздравява свадбаритѣ и *цалува тѣщата*. Нещастна тѣща!

Нещастенъ Казимиръ! Всѣкой пжтъ, когато се говоряше за Казимиръ поменуваха и тжщата, всѣкой пжтъ, кога се говоряше за свадби и тжщи, името на Казимира слѣдваше фатално. Отъ думитѣ свадба, тжща и Казимиръ сатирата бѣше направила едно неразделно трио.

Но чашата на търпението се препълни, когато Казимиръ узна, че Жеро Ришаръ, когото за него осждиха на една година затворъ биде избранъ за депутатъ съ 2742 гласа при 3999 гласующи въ 13-та парижка избирателна колегия. Както въ Ножапъ, (попапръдъ града, когото Казимиръ представляваше въ парламента преди да бѣде избранъ президентъ), гдѣто народа избра сжщо единъ противникъ на Казимира, тъй и сега въ Парижъ съ избора на Жеро Ришара, французката демокрация по най не двусмисленъ начинъ казваше на Казимира: „не те щемъ“. И Казимиръ, за пръвъ пжтъ може би постжпва тъй коректно, се подчини на народната присжда. На 6 Януарий биде избранъ Жеро Ришаръ, на 15 — Казимиръ Перие си даде оставката. На 18 *Феликсъ Форъ* биде избранъ за президентъ на републиката съ 430 гласа кръгла цифра противъ 370 дадени за радикала Бриссона. Първото дѣло на новия президентъ бѣше предлагането амнистия, които биде единогласно гласувапа отъ парламента, за всички осждени било по политически престѣпления, по престѣпления на стачки, на печата и други подобни. Слѣдствие тѣзи амнистия, Жеро Ришаръ биде пуснатъ изъ затвора Сепъ-Пелаже, а Анри Ропифоръ се върна изъ изг алието си. Феликсъ Форъ е единъ богатъ търговецъ на кожи въ приморския градъ Хавръ. Безъ особено политическо мпнало и него, още повече отъ колкото Казимира, случая доведе на президентския постъ. Да ли новия президентъ ще се стареа да води пѣкаква лична политика, както правеше Казимиръ, това още не е извѣстно. Ако трѣгне по пжти на предшественника си, сжщата сждба ще го постигне.

Да не забравяме никога, че ако работническия класъ въ Франция тъй скоро излезе на глава съ Казимира, то това дължи много и на французскитѣ политически учреждения, които даватъ възможность на народната воля не само да се прояви, но и да се осжществи.

Други е случая съ Германия. Тамъ вий имате една полу конституционна, полу деспотическа държава. Една го-

лѣма частъ отъ властѣта е въ примитѣ рѣцѣ на императора, който може всѣкога да положи своята воля върху народа и не обратното е всѣкога възможно. Въ монархическитѣ държави въобще, династията съ нейнитѣ интереси е единъ факторъ — разбира се на регреса — по факторъ, съ когото всѣкой трѣбва да смѣта. Още повече това е тъй съ Германската царствующа династия (съ Вилхелма II), която може да си припише като своя заслуга „подигането военната слава на Германия и нейното обединение“. Всѣкой прусски буржуа, дребенъ буржуа и селенинъ съ гордостъ произнася „mein Kaiser“ — мой царь. Да победишъ такавъ единъ Казимиръ Перие се изисква много по други сили и много по други средства отъ тѣзи, които употребяваха французскитѣ ни другари. Смѣшенъ и непопуляренъ въ градоветѣ между работницитѣ Вилхемъ е отдавна, по той има подъ ржката си 700,000 въоружени сълдати, задачата на които е да „подкрепятъ“ прѣстола. Но въ една страна, като въ Германия, гдѣто само около два милиона (цѣлата цифра на *масающитѣ* е около 7 мил. и половина) има избиратели социалисти, които не щѣтъ въобще никакъвъ царь, — въ такава страна като единствена подпора на властѣта оставатъ грубата сила — войската и полицията и невежеството — селенитѣ. При встъпването си на прѣстола днешния императоръ се опита да стане популяренъ между работницитѣ. Най напредъ той издаде прословутитѣ рескрипти за свикването на една международна конференция за „уреждане условията на труда“, послѣ испѣди Бисмарка, автора на исключителнитѣ закони противъ социалиститѣ, и премахна самитѣ исключителни закони. Нъ всичко това нищо не помогна. „Дѣйствиата на Императора сѣ замаха съ сабля върху водна повърхность“ казваше стари талсъмъ Бисмаркъ. Вилхелмъ скоро разбра, че работническия классъ безвъзвратно се е предалъ на социалистическата идеал. До сегашната война противъ социализма „въ полза на работницитѣ“ явно се обърна на война, както противъ първитѣ тъй и противъ послѣднитѣ: социалистъ и работникъ, това сѣ двѣ синонимни понятия. Вилхелмъ днесъ прибегва къмъ Бисмарковата политика. „Новия курсъ“, когото той освети, отстъпва мѣсто на „стария“, когото той се хвалеше да е унищожилъ. „Най новия курсъ“ сир. днешния (еднакъвъ съ стария) зачена съ испѣждането на

Каприви, който минаваше за единъ консерваторъ, но за единъ честенъ и лояленъ господинъ, който не искаше да прибегне до безчестнитѣ срѣдства на Бисмарка. Каприви падна на 14/26 Октомври (милалата г.) и на негово мѣсто дойде политическия евнухъ, върния императорски слуга — князь Хоенлое. На 5 Декемвр. (н. с.) при отварянето на Райхстага въ своята тронна рѣчь между другото Вилхелмъ каза и слѣдующето: „Налага ни се да преследваме по енергически, отъ колкото до сега пагубнитѣ дѣйствия на тѣзи, които се мъчатъ да пречатъ на държавнитѣ власти при изпълнението на тѣхния дългъ. Опити ни е научилъ, че до сегашното законодателство не ни прѣдстави нуждитѣ за това мерки. Затова федералнитѣ правителства сѣ на мнение да се направятъ известни ограничения въ нашето общо право. Незабавно ще ви бжде предложенъ единъ законопроектъ, който главно, чрезъ расширяването на съществующитѣ показателни закони, ще усилитъ подръжката на държавния редъ“. . . Дѣйствително, „незабавно“ въпросния законопроектъ биде внесенъ. Но преди това се случи единъ важенъ епизодъ, съ които ще запознаемъ читателитѣ си. На 6 Декемврий Леветцовъ — председателя на Райхстага при откриването на първото му редовно заседание произнесе една рѣчь, която се завърши съ традиционното „hoch“ (да живѣе!) въ честъ на Императора. Социалистическитѣ депутати, колкото ги имаше, не станаха на крака. Макаръ и тѣ всѣкога да сѣ посѣпвали така, по въ настоящия случай за пръвъ пѣтъ консерваторитѣ и антисемититѣ подигнаха скандалъ. На тѣхнитѣ лаени Зингеръ отговори, че социалиститѣ не хранятъ никакви симпатии къмъ тогози, който ще накара утрѣ съдатитѣ да стрелятъ противъ работницитѣ т. е. противъ своитѣ бащи, майки, братя и сестри. Че тѣ вѣматъ нищо общо съ чловѣка, който издава исключителни закони противъ тѣхъ“. . . Но председатели Леветцовъ не му даде да се искаже до край. Всички мислеха, че инцидента ще се свърши съ това. Но какво бѣше общото удивление, когато на 11 Декемврий Леветцовъ заяви, че е получилъ едно заявление отъ берлинския прокурорски паркетъ, съ което послѣдния иска отъ Райхстага да снесе депутатската неприкосновенность отъ Либкнехта. Послѣдния бѣше притегленъ на съдъ за „оскърбление на величеството“, защото при *неставането* на 6 Дек. той билъ *първий*. Иска-

нието на прокурора биде препратено въ една комиссия да го разгледа. На 12 Дек. Либкнехтъ се обясни върху своята постъпка така: „лъжатъ се некои, ако мислятъ, че прѣдн 6 Декемвр. не се е случвало да не ставаме на крака. Още по рано се е случвало щото монтѣ другари и азъ не сме ставали отъ мѣстата си. . . Въ сѣщото врѣме трѣбва да кажемъ, че нашето присѣствие на 6 Дек. беше случайно и нашето неставане—не предумишлено. Ако ний искаме да правимъ нѣкаква демонстрация, то цѣлата наша фракция щеше да присѣствува. И ако монтѣ присѣтсвующи другари, които не очакваха никакво „hoch“, бѣха стапали отъ мѣстата си, то тѣ би извършили една измѣна къмъ своитѣ убѣждения. Азъ не бихъ осмѣдилъ единъ монархистъ, ако той не стапѣше на крака при викането „hoch“ за Републиката. . . Предшествующия ораторъ говори за автоматитѣ на г. Микеля. Но има още други автомати, които иматъ чловѣчески образъ, могатъ даже да говорятъ и рѣчи да държатъ и даже „фуй“! да викатъ. Очевидно, че тѣзи автомати сѣ антисимититѣ и консерваторитѣ. Но нататакъ въ своята рѣчь Либкнехтъ критикува тринното слово на императора, което парича „лицемѣрво“ (тука председателя покаява Либкнехта на дневния редъ). Той свършва своята рѣчь така: „Сѣщо ако ви създадете диктатура и обивите гражданска война отгорѣ, вий не ще премахнете отъ свѣта социалния въпросъ. Намеква-нията, че социалната демократия сама ще се унищожи—сѣщо сѣ безмислени; социалната демократия се е издигнала върху основитѣ на науката и различнитѣ спорове водятъ само къмъ обединението на партията. Всѣка надежда за расцепление е безполезна. Международния социализмъ ще излезе победителъ надъ международния анархизмъ, идеть той отъ горѣ или отъ долу“.

Избрапата комиссия отхвърля прокурорското предложение, което много очевидно искаше да вакърпи правата на депутатитѣ. Ранкстага на ³/₁₃ Декемврий потвърди рѣшението на комиссията съ 168 гласа противъ 57. Вилхелмъ II теглеше развоскитѣ на тѣзи „Loyalitätskomodie“, защото несъмнено е, че той внуши на прокурора да иска преследването на Либкнехта, което се обърна въ полза на последния и на социалиститѣ и въ вреда на първия.

Нека видимъ сега въ какво се състоятъ „допълненията на съществуващитѣ наказателни предписания“ или тъй наречени Umsturzvorlage (закона противъ немирниците). Ний сме принудени да се ограничимъ съ превоздаването само на нѣкои точки: „този който възбужда чрѣзъ словото или перото различнитѣ общественни класове единъ противъ други, или противъ установения редъ ще бѣде наказанъ съ штрафъ 600 марки и съ затворъ до двѣ години“. . . „Същото наказание ще се налага на тѣзи, които нарушаватъ общественния редъ и публичната тишина, като нападатъ религията, брака, фамилията, собствеността, или пакъ, като ги критикуватъ по единъ *непочтенъ* начинъ“. Тѣзи два параграфа достатъчно характеризиратъ цѣлия законопроектъ. Съ помощта на тѣхъ едно правителство може да затвори устата на пай певинния ораторъ, на пай безобидния противникъ. Отъ правителственна точка зрѣние, коя постѣпка на опозицията не е *обидна, непочтена, не нарушавающа общественния редъ*? Кой свободомислищъ писателъ, или кой челоуѣкъ на науката, казано отъ точка зрѣние на поповетѣ, не напада религията, брака и частната собственостъ? Затова и тѣзи параграфи бидоха справедливо паречени „Каучукови параграфи“, толкова растяжими, щото подъ тѣхъ ще подпадне всѣкой, който не е на служба въ полицията, или който не пиши дитирамби за Вилхелма, правителството и куртизанитѣ му.

На 8 Януарий (н. с.) „Umsturzvorlage“ дойде на първо четение въ Райхстага. При първото четение се говори само по принципъ върху законопроекта. Огъ името на соц. говори Ауеръ. Въ продължение на три часа, той разгледва новия законопроектъ, неговитѣ начала, неговата мотивировка и свърши тъй: „Ний, моятѣ другари и азъ, които 12 години испитвахме „закона противъ социалиститѣ“ — ний не се стряскаме предъ новия законъ. Ний го считаме за вредителенъ и излишенъ и ще гласуваме противъ препращанието му въ комиссия. Социалната-демократия е неизбежно слѣдствие на съвременитѣ отношения и тя ще бѣде побѣдителка. „Новия курсъ“ на Каприви показва, че спрямо работническото движение вардеше и известно хладнокрѣвие. Курса отиди по дяволитѣ и вий днесъ съ бързи крачки се стремите тамъ!“ Дебатитѣ се продължаваха до 12 Януарий (н. с.) исключи-

телно, който денъ биде избрана една 28 членна комиссия за разглежданieto на „Umsturzvorlage“.

Ще ли биде правителствени законпроектъ приетъ? Несъмнено е едно, че ако той биде приетъ, то само съ голѣми изменения. Но и самото негово приемане е въпросъ. Противъ законопроекта ще вотирайтъ социалиститѣ, прогресиститѣ, автисимититѣ, алзасцитѣ. За — консерваторитѣ и националь — либералитѣ. Но послѣднитѣ искатъ да въведатъ пѣкон измѣнения. Не е извѣстно поведението на центра — Католицитѣ, отъ които ще зависи въ дадения случай съдбата на законопроекта. Католическия депутатъ Ринтелнъ е предложилъ въ комиссията да се прибави къмъ § 130 слѣдующето: наказва се съ 100 марки штрафъ и двѣ години затворъ всѣкой, който било чрѣзъ печата, било чрѣзъ словото отрече „существованieto на Бога и безсмъртието на душата“. Консерваторитѣ пакъ отъ своя страна предлагатъ същото, но само искатъ да се позволяватъ нападения противъ израелитската религия. Слѣдъ тѣзи предложения, „National Zeitung“ — органа на националь либералитъ се пита „не е ли по хубаво да се прекратятъ всѣкакви разисквания, които сж въ полза само на социалиститѣ и да ги захванемъ отново само, когато печалвия опитъ ще убѣди нѣмския народъ да си избира други депутати“. Незабравайте че националь-либералитѣ бѣха едни отъ най сигурнитѣ партизани на „Umsturzvorlage“. Обаче, колкото и да сж се предали, съ рѣцѣ и крака вързани, на императора, тѣ искатъ да иматъ по крайнѣ — мерѣ тѣзи свобода, да отричатъ существованieto на Бога, подъ знамето на което отричане тѣ сж бориха противъ юнкеритѣ, и които ги доведе до властъ въ лицето на Микеля.

Изъ самото нѣмско общество се дигатъ протести противъ „Umsturzvorlage“. Разбира се, че на първо мѣсто стоятъ работницитѣ, които протестирайтъ противъ „най повил курсъ“ въ своитѣ многобройни и препълнени отъ хиляди посетители събрания. Но наредъ съ работницитѣ се лвияватъ и професори като Вирхова, Вагнеръ (послѣдний минава даже за консерваторъ) Хекелъ, Паулсенъ, литератори и романисти, като Иенсева. И „слабата половина“ и тя си издигна гласа противъ законопроекта, който иска да защити „фамилната и брака“. Оставаме на страна събранията на берлинскитѣ работнички — които сж запретиени напоследъкъ — които вървятъ рѣка

за ръка съ организиранитѣ работници. Думата ни е за протеста на 30 знатни берлински граждани, който биде напечатанъ въ органа на „Културно-Етическото общество“.

Но има и друго едно мнѣние по внасянето на „Umsturzvorlage“. *Емелсъ*, пиши ни единъ приятелъ изъ Лондонъ, е убеденъ, че закона противъ Соц. Демокр. не ще мине въ Райхстага. И затова не ще мине, защото само и правителството не *иска да мине*, а търси *стѣпковенно* съ Райхстага. Вилхелмъ е попадналъ въ рѣцетѣ на юнкеритѣ, които играятъ на неговата слаба струнка: „великъ по божия милостъ“ и го водятъ къмъ растурването на Райхстага, който не имъ гласува тѣзи дапѣци, които имъ сж пуждвн“. . . И дѣйстви-телно, настоящия Райхстагъ отблъсна наложитѣ върху тютюня и биржевитѣ операции, — които наложи бѣха необходими за покриванне на новитѣ расходи по войската, станали отъ приеманieto военния законопроектъ на Каприви презъ 1893. Толкова по добръ, ако правителството растури Райхстага! На послѣднитѣ избори (началото на февруарий), които станаха за Вюртембергския Ландтагъ, социалиститѣ получиха 23,000 гласа, кагато въ 1883 тѣ получиха само 10,000 гласа. Така щото въ 6 години числото на тѣхнитѣ партизани сж е *утроило*. При такива условия нашитѣ нѣмски другари съ рѣшителностъ могатъ извика *Volldanspf vorwärts!*

К. Р.

ИЗЪ ОБЩЕСТВЕННАТА ХРОНИКА.

Като основа за мѣрило на културното развитие, въ което се намира единъ народъ, служи стѣпента, която той заема въ съвременния економически прогресъ. Отношенията между производителитѣ сили на една страна турятъ своя ясенъ отпечаткъ на цѣлия общественъ организмъ, като истинкватъ на прѣвъ планъ и ония господствующи елементи, които въ дадена епоха се распоредатъ съ съдбинитѣ на страната; водими отъ свонитѣ классови интереси, тѣ способствуватъ за

но нататъшното развитие на новитѣ форми на производството. Прогрессъ въ политическо, прогрессъ въ правово, просвѣтително и всѣко друго отношение — всичко стои въ тѣсна свръзка съ горния основенъ факторъ въ живота на обществата.

У насъ мѣстото на старитѣ поминъчпи отношения се замѣстватъ съ новитѣ; на мѣстото на дрѣбното распокъсано производство дохожда едрото — капиталистическото. Било, че ония, които владѣятъ по голѣми богатства, сами се впуцатъ въ едритѣ предприятия, било, че държавата дохожда на помощъ съ своитѣ субсидии, концесии, премии, конкуресии и т. н. — и въ двата случая сж, е пхтятъ когото нашата страна слѣдва, е пхти на капиталистическитѣ държави. Предъ нея нѣма друго, освѣтъ пхти на съвременната индустрия, или разорение и конечното подпадане подъ владичеството на нѣкои отъ външнитѣ държави, която отъ своя страна ще трѣбва да продължава сжщия пхтъ. При борбата на животъ и смъртъ, която се води между производствата на нашитѣ селени и запалъчни — отъ една страна, ония на машинитѣ, на всевъзможнитѣ улеснения, изпамѣрени въ науката, на голѣмото раздѣлене на труда и сконцентрированне на работнитѣ сили — отъ друга, борба която отъ рано е осъдена въ полза на послѣднитѣ. Нищо не може да спре побѣдоносното шедствие на капитализма въ България. Като въплотява въ себе си всичкитѣ успѣхи на цивилизацията, като преобразява издѣлно остарелигѣ форми на общежитието и тика обществата напредъ, капитализма се лива първия най могъщия факторъ за донзраждането на „израждающата се България“.

Нашата страна трѣбва да върви напредъ, тя трѣбва да *прогрессира* и развитието на индустрията, поощреннето на земедѣлнето, въобще подиганнето на най важнитѣ отрасли на производството ѝ се налагатъ съ една желѣзна необходимостъ. Но въ такъвъ случай тя не може освѣтъ да отвори вратитѣ още по широко на капиталистическото завоевание. Капитализмътъ, съ всичкитѣ си положителни и отрицателни страни, се въдворява и развива въ България, както това е направилъ въ всичкитѣ напреднали държави.

По поводъ приеманнето на закона за насърчение на мѣстната индустрия, депутатитѣ на правителството и редак-

торитѣ на в. *Миръ* бѣха дигнали цѣлъ шумъ върху това, че социалиститѣ сж противъ развитието на индустрията въ България и на капитализма. Тия хора, подобно на всичкитѣ ни противници, дигнаха несравнено повече шумъ, отъ колкото истини искаха за социализма. До колко ний можемъ да бъдемъ противъ това личи вече отъ горвитѣ сжждения; борба противъ развитието на индустрията, водена ужъ отъ насъ, е само въображение въ главитѣ на противниците ни; борба Дошъ-Кихотска, безсмисленна и нашето учение основано на економическия материализмъ, най малко може да си сподѣля една такава мисль, която е въ пълнеъ разрезъ съ економическата еволюция. Въ книжкитѣ и словата ни, които редакторитѣ на *Миръ* се хвалятъ, че чели (но не разбрали), ний никждѣ не сме дали поводъ да се мисли, че можемъ да спираме развитието на капитализма, до гдѣто той самъ не е създалъ елементитѣ на своето разрушение и падание. Напротивъ, като сме признавали една истина, ний винаги сме възставали противъ ония подпирания и изопачавания на дѣйствителността, оня фалшивъ патриотизмъ, ония легенди, ония фалшиви чувства излияния за „благого на милии народъ“, съ които сж препълнени „книжкитѣ и словата“ на буржуазията по отношение къмъ добринитѣ на царъ Капитала.

Нека вземемъ за примѣръ втората уводна статия на в. *Миръ*, бр. 30. Какво ли не щастие очаква този органъ за работниците отъ приемане на закона за индустрията! Той яви на капиталистътъ певияното име на единъ простъ ръководител на работническитѣ производелни сдружавания; социалиститѣ въ Европа отъ десетки години се борятъ противъ капиталистическата класа, но не могатъ да сполучатъ, защото съ нейното премахване се *премахва прехраната на работниците*; приетия у насъ законъ за индустрията е благодать за работниците, защото не имъ отнѣма правото да се сдружаватъ и да искатъ помощта на закона; работниците сж една изгнбарлия стока при тоя законъ и др. т. Но попече ний се съмняваме въ тия блага, то и *Миръ* ни казва: „тѣ не знаятъ какво правятъ“. Безъ съмнение, споредъ редакторитѣ му, ний „щѣхме да заявимъ повече“, „какво правимъ“, ако виждаме, като тѣхъ, истината въ нейното изопачаване и оная мрежа сплетена отъ плитки софизми.

съ която тѣ искатъ да представятъ закона по индустрията като благодѣтеленъ за цѣлата работна маса.

Тая буржуазна защита на закона е пренесена въ *Миръ* отъ трибуната на Народното Събрание. Тука ний бѣхме свидѣтели, какъ ораторитѣ на буржуазното прѣдставителство г. г. Такевъ, Ионовъ, Маджаровъ, Бобчевъ въ единъ гласъ защитаваха покровителството на индустрията не отъ името на капиталистическитѣ интереси, а отъ името на народа. Тѣ остапаха вѣрни на стария обичай на капиталистическата класа, която винаги отрича, че иска помощта на държавата главно за себе си. Депутатътъ г. С. Бобчевъ сподѣля мислитѣ на *Миръ*, като казваше въ Народното Събрание: „кой ще пречи, ако нѣколко работници се събератъ и съставятъ единъ синдикатъ или едно дружество и да се ползватъ отъ всичкитѣ права и привилегии, които дава тоя законопроектъ (сега законъ). Никой не може да препятствува на това. . . . Слѣдователно, туй възражение, че ужъ нѣкои капиталисти щѣли да се възползватъ отъ закона, не е състоятелно“.

Обече, тука преди всичко може да става думата за не-състоятелността на самитѣ автори на горнитѣ сжждения. Още въ сжщото заседание г. В. Нейчовъ иде да опровергава оптимистическитѣ надѣжди на свой съчленъ въ правителственното болшинство г. Бобчева, като казва: „не трѣбва да мислимъ, че всички ние ще се стечемъ да съставимъ дружества, които да поематъ всичката тая хубава и полезна работа, на която полага основата настоящия законопроектъ“. А въ това „ние“ влизатъ не само безимотнитѣ работници, но и малкитѣ капиталисти и по състоятелнитѣ собственици въ България. „Трѣбва да признаемъ, продължава г. Нейчовъ, че по голѣма вѣроятностъ има за нахлуване у насъ на чужди капитали“.

Не е мѣчно да се види лъжливата сѣвка, подъ която се представлява закона за индустрията отъ горнитѣ брати. Ако тѣ отказватъ на капиталиста качества на експлоаторъ и го правятъ единъ простъ *ржководителъ*, ясно е, че тѣ не искатъ да видятъ всензвѣстнитѣ факти въ буржуазния свѣтъ. Капиталиста, като владѣтель на орджията за производство, по самия тоя фактъ е господаръ на оня трудъ, който работниците полагатъ въ това производство; тука

живата стока — работната сила се явява основния факторъ за печалбитѣ, които капиталиста извлича отъ своето предприятие; немислимо е за него да заплаща на работниците пълната стойностъ на тѣхния трудъ и слѣдов. по самото си естество капиталистътъ не е друго, освѣнъ експлоаторъ на работната сила. Работникътъ, споредъ състоянието на пазарътъ, е *ихтибарлия* или *неихтибарлия* стока, по въ всѣки случай като всѣка стока, отъ която предприемачътъ добива свойтъ приходъ. Ако капиталистътъ се явява *ржководителъ*, то това е само първоначалния фазисъ на неговото натрупване на богатствата, това се диктува отъ неговитѣ лични интереси; по натакътъ той отстъпва ржководителството си на единъ наемникъ, на неговитѣ помощници, а самъ се задоволява да слѣди отъ горѣ спекулацията, въ пазарътъ или да прибира печалбитѣ, да иде, да пие и да охолничи, колкото му душа сака.

Така сжщо, ако горнитѣ брати смѣтатъ за работници всичкитѣ двукраки интеллигентни сжщества въ България, като захванете отъ министра и свършите съ послѣдния селянинъ (думи на г. М. Маджаровъ), то за тѣхъ естествено иде мисълта, че държавата е майка, която щедро раздава свойтъ милости на всичкитѣ членове на обществото. Какво можете да отговорите на една такава малка ирония съ логиката на всѣкидневнитѣ факти. . . Разбира се, г. Маджаровъ, който като министръ, съ една нищожна работа и съ охолното си живѣние а работникъ, както и оня черно-работи въ минитѣ, въ фабричитѣ, спрямо когото г. Маджаровъ взима 15—25 гюндюлюка въ единъ день. Г. Рачо Петровъ съ послѣдната си луксозна командировка по 300 лева на день, възнаграждение за расходнитѣ му, е така сжщо работникъ, който не може да види 300 л. събрани на едно мѣсто и слѣдъ 10 годишенъ убийственъ трудъ. Предприемачътъ съ 20—30 х. л. годишенъ приходъ е работникъ, както и оня който презъ цѣлия си животъ не може да събере въ едно двата края на своята тѣжка работа. Притежателятъ на 5—6 кмци въ София, 1500 мѣсиченъ приходъ е работникъ, както и варненския хамалинъ. Всичко това сж работници, но непокварения умъ дава на единтъ името експлоатори, голѣми чиновници и капиталисти, а на другитѣ — пролетарии, работници.

Представете си сега, че пѣколко селени и заваятчи се сдружаватъ за да основатъ и експлоатиратъ една захарна фабрика. За тѣхъ е потребенъ единъ предварителенъ капиталъ поне отъ 30000 л.; трѣбва имъ помѣщение и работници. Доста е да захванатъ работата и закона ще имъ помага. Но отъ гдѣ да намѣрятъ пуждния капиталъ, когато тѣ, съ своя черенъ трудъ, едвамъ пскарватъ въ годивата чистъ приходъ 15—100 лева? И тѣ щатъ не щатъ се оставятъ отъ мерака да построятъ фабрика. „Кой имъ с попречилъ,“ да се сдружаватъ и да вкуситъ отъ богатата на закона за индустрията? -- Но да вземемъ другъ примѣръ изъ срѣдата на пролетарията. Не 25, а 1000 души работници иматъ горѣщо желанне да захванатъ едно капиталистическо предприятие. Но тѣ иматъ само дветѣ си рѣцѣ и тѣхнитѣ доходи живѣятъ като мухи еднодневки: колкото вземе, псхарчи, безъ да си дойда даже; кредитъ тѣ нѣматъ никакъвъ, защото нѣматъ нищо за да противопоставятъ на заимоветѣ. „Кой ще имъ прѣчи?“ Никой, освѣнъ едно елементарно аритметическо правило, непредвидено въ закона, което гласи, че къмъ нулата притурете хилядо други, получава се пакъ нищо.

Най обикновенния умъ може да прогледа презъ горнитѣ софизми на защитниците на индустрията и да види дѣйствителността. Тоя законъ е създаденъ за улеснение развиването на капитализма; неговитѣ блага сж отъ многото онла щедрости, които държавата прави на г-да капиталиститѣ. А за работнитѣ маси закона има едно косвенно значение, че съ подигането на индустрията се способствува за поглъщането въ фабрицитѣ на една частъ отъ така наречената „боса команда“ и чиновническия пролетариятъ, и превръщането имъ въ индустриални работници. Но като *материално* подобрене за пролетарията, това е единъ ничтожепт палнативъ и съ по вататъшното развитие на капитализма, този палнативъ се превръща въ малка пропия; той не може да бжде като постоянно олежително срѣдство, при постоянното пролетаризирање на населението, при весигерпоститѣ и неспособността на капиталистическото общество да удовлетворява и възнаграждава за трудътъ имъ всички търпищи работа хора.

При всичките външи пѣсни хваляния, които буржуазните писачи пѣтатъ на индустрията, това е капитализма, който всѣки день пуца по дълбоки корени въ нашето общество. Той е неминуемъ въ нашето економическо развитие, както е билъ неминуемъ на всѣкъдѣ, гдѣто е изникнало и изниква съвременното едро производство; но въ същото време той пренася въ България всичките ония общественни грозотии, които см породили великия *социаленъ въпросъ* на XIX вѣкъ. Като разрушителъ на отживающите общественни учреждения, капитализма е първия революционеръ; но като форма на буржуазното господство, той е отъ друга страна една нова форма на робство за производителните маси.

Тука именно социалистите, като се поставятъ на почвата на классовите интереси на тия послѣдните, работятъ за разни социални подобрѣния, които да олекчаватъ неволите на това робство до моментътъ, когато удари послѣдния му часъ.

Таково е значението на минималните искания отъ социалъ-демократическата партия.

Далечъ е била винаги отъ социалистите утопичната мисль, която ни се приписва отъ редакторите на *Миръ*, че не сме искали развитието на индустрията. Ний винаги сме били ясни въ нашите стремления и само злата паметъ на буржуазните мислители, по певѣжи отъ ония на западъ, може да каже, че ний оборваме тъкмо онова, къмъ което се стрѣгамъ.

Нека сега се попитаме: ако при всяката широка печатна и устна разработка на нашата программа, нямъ се приписва желанието да има сиромашия (*Миръ* бр. 30) и перазвитие на индустрията, то, интересно е да се знае, какво е направилъ буржуазния печатъ въ разработване на основните въпроси за благоденствието на България? Какво мѣсто той дава на економическите въпроси, като се знае, че развитието на страната зависи отъ *економическия напредѣкъ*?

Тукъ ний сме принудени да констатираме една необятна пустота въ разискване поминичните нужди на нашия животъ, а отъ друга страна — едно необятно изобилие отъ дребнавост, безпринципи и безплодно партизанство. Единъ по единъ ний виждате да испѣкватъ органи на разни партии, фракции или личности, които излизатъ или съ една программа отъ съвсемъ повърхностенъ политически характеръ,

или съ никаква, като считатъ даже за похвална смѣлость да кажатъ, че нѣматъ пужда да излизатъ съ программа. Последните главнитѣ вѣстници: *Миръ, Народни Права, Прогресъ, Свѣтлостъ, Знаме*, — това сж органи на разни политически фракции, но органи на ежедневна площадна борба, лишени отъ единъ що-годѣ сериозенъ характеръ за обществено — екопомически напрѣдъкъ. Истинна, въпроси, като тия за акцизитѣ и австрийската памѣса, подигатъ голѣмъ шумъ, но тѣ попадатъ на сцената, като насла вмъкнати отъ случайнитѣ стечения на обстоятелствата.

Печатътъ, който трѣбва да дава яснотъ на политическитѣ борби и общественни течения, у насъ пай малко се занимава за прояснение задачитѣ на *екопомическа политика*, която трѣбва да слѣдва нашата държава. Екопомическата литература е оставена на заденъ планъ, тя е още въ зародишъ си. Като пишожно исключение правятъ нѣкои отдѣлни статии, нѣкои списания и вѣстници, като: *Ново Земледѣлие, Орало, Бѣл. Тър. вѣстникъ, Тър. промишленъ вѣстникъ* и *Нидъли*. Но тѣ сж далечъ отъ да даватъ тонъ, тѣ сж слаби по своето значеніе и съдържаніе, и забравени въ партизанскитѣ неразбории.

Тия черти на буржуазния периодически печатъ не стоятъ отдѣлно отъ политическитѣ борби въ самия животъ, гдѣто вий не виждате да се води една широка партийна дѣятелностъ, въ името на нѣкоя по сериозно обмислена политика; тукъ вий виждате една распокѣсаностъ, — партии, основани на тѣсния егоизмъ на отдѣлни провинциални политикани, нѣкои влиятелни адвокати, предприемачи, търговци, или лихвари, които въ своето кюше сж влиятелни съ богатствата и експлоатацията си, упражнявана често пакти върху цѣли села и махли; тѣзи генералчета сж свързани въ партията си не отъ начала на една обща и систематична политика, а въ името на своитѣ гешевти, поради което не години, а мѣсеци и педѣли имъ сж достатъчни за да дезертиратъ въ редовитѣ на друга партия. Това последното е едно обикновено явление въ нашия политически животъ, та даже безъ никакво огризение на съвѣстѣта боитѣ се мѣняватъ. Ако би се прослѣдило съ цифри на рѣзка развитието на партиятѣ у насъ, то, даже въплъ отъ давленията на правителствата, така грубо упражнявани, щѣхме да видимъ чудовищни скокове въ числен-

нитѣ отношения на партизанитѣ; щѣхме да видимъ подобно на еластичнитѣ мехури, въ единъ краткъ периодъ, нараствания и смаливания, рѣдко срѣщани въ по напредпалитѣ страни. Това е плодъ на онаи борба, която се води въ името на всичко, но пай малко на почвата на принципиални стремления.

Мимоходомъ нека споменемъ, че прѣди два мѣсеца фракцията на *радославиститѣ* излизе печатно съ една демократическа программа отъ 13 точки. Подписавшитѣ я членове, като възставатъ противъ управляющитѣ, които искали да ги претопятъ въ „шарлатанския кюшъ — нѣкаква си народна партия“, заявяватъ, че сж приели основнитѣ начала, които ще ръководятъ тѣхната партия за напредъка на „младата бѣлгурска държава“. Но, пита се, дали тя въ дѣйствителностъ се постави на такава почва, на каквато се представлява? Отличава ли се тя по практическата си дѣятелностъ отъ другитѣ буржуазни фракции и партии?

Ний не виждаме това. Сжщата борба, която рѣдко излиза вънъ отъ вѣстникарскитѣ колопи, сжщитѣ срѣдства и сжщото непропикване въ самия народъ, гдѣто трѣбва да се търси силата за осъществяването на една политико-екопомическа программа. . .

Безприципнитѣ, тѣсно индивидуалистическитѣ борби на политикапствующата буржуазия, отъ живота се пренасятъ и въ нейния печатъ. Високата роль, която печата би трѣбвало да играе въ способствуващето прогресса на страната, въ рѣцѣтѣ на буржуазнитѣ публицисти е превърната въ мизерната роль на провокаторъ, инсинуаторъ и деморализаторъ. И тоя сжщия печатъ, вий, социалиститѣ виждаме да ни обвинява въ антипрогресивностъ! . . .

Впрочемъ сжщия печатъ, осакатенъ въ всеко отношение, най малко можемъ да го очакваме да бѣде по малко невестественъ и добросъвѣстенъ въ отношенията си къмъ социализма.

Г. Г.

Вътрѣшенъ Прѣгледъ.

Земледѣлческата криза. — Какъ гледать селенитѣ на нея. — Движеніе между търговцитѣ и промишленницитѣ. — Движенія на работницитѣ. — учебни и чиновнически сдружavanja. —

Не сж твърдѣ благоприятни отзивитѣ за нашето землѣдѣлие. „Промышленно торговскій“ и „Българскій торговскій“ вѣстници и списанието „Орало“ ни рисувань една земледѣлческая криза, която засѣга не само България, но и всички други държави въ Европа и Америка. До колко е сериозна тя, може да се види отъ тия данни, които ни дава английскій статистикъ Сауербахъ: той намира, какво цѣнитѣ за минѣлата (1894) година въ едрата търговия сж по низки съ 37% отъ срѣдната цѣна на тия отъ 1867 до 1877 г. г. Цѣнитѣ нѣкъ на нѣкои стоки сж испаднали прѣзъ истеклата година до такава долна степенъ, какъто, сравнително, не сж достигвали прѣзъ течението на цѣлий 12-ий вѣкъ. Тия *нѣкои стоки* сж именни пшеницата и брашното, ориза, захарьта, оловото, памука, гората, лѣнъта, вълната -- мерина, коприната, содата.

У насъ тая криза не обхваща само земледѣлческитѣ храши, но почти всички клонове отъ селското стопанство: овоцарството, скотовѣдството, винарството, лозарството, коприварството — сж тоже въ застой, напръдватъ рачешки. Америка вписа вече и добри овоци въ Европа. Нашия добитѣкъ, мърнавъ и недоброкачественъ, не се цѣни нийдѣ, ако не въ Турции, и то въ свонгѣ глупави прѣдставители овцетѣ. Филоксерата е съсипала вече 40000 декаря наши лозя, загуба 2000000 л. И тя ще продължава свонгѣ опустошителни дѣйствия въ още по голѣмъ размѣръ. Нѣма що да говоримъ за винарството и за търговията съ вина, които,

послѣдствие упадка на лозарството и конкуренцията, намаляватъ отъ день на день. Отъ копринарството, естествено, при такива ниски цѣни на външния пазаръ, не може да се очаква въ скоро време, едно сериозно подобрене.

Бѣдата е въ тоа, че ние, като обитатели на една страна, земеделческа прѣдимствено, най много страдаме отъ кризата, и — пѣщо неминуемо — ти се прѣнася и въ държавнитѣ финанси, и въ търговията, и въ промишлеността дори, 70% отъ българитѣ сж селяци. И тѣ именно съ свонѣтъ данъци главно поддържатъ държавата, а послѣдната съ тѣхъ плаща на чиновници, офицери, пенсионери и помага на индустриалнитѣ начинания на капиталиститѣ; селянитѣ именпо сж главнитѣ потребители на тия артикули, които се продаватъ въ градоветѣ. Когато селяка, вслѣдствие на кризата, неможе да продава свонѣтъ продукти, или пъкъ получава срѣщу тѣхъ досуцъ долни цѣни, мислите ли, че той ще има пари да си плаща тѣжкия данъ на държавата? Мислите ли, че той ще бжде сжщо така усърденъ потребител на търговскитѣ и индустриалнитѣ продукти, що му продаватъ гражданитѣ? Никакъ, безъ съмнение. Ний можемъ да очакваме слѣдователно едно временно растройство въ държавнитѣ финанси и търговскитѣ обръщения. Впрочемъ, разложението е лаборатория и на нови елементи: Ний можемъ да очакваме тоже, покрай горното, и едно по голѣмо развитие на промишлеността въ ущербъ на земледѣлието. И това въ силата на тоя економически законъ, че при една земеделческа криза, капиталитѣ, които не могатъ да намѣржтъ приложение и печалба въ земледѣлието, се припасжтъ въ друга по извосна областъ, т. е. въ индустрията. Изискватъ се само благоприятни условия за развитието на послѣдната. А ние виждаме, че правителството полага всички усилия за да създаде такива.

Списанието „Орало“ намира причината на кризиса въ подобренито средствата на производството (машинитѣ), приложени въ едрото землѣвладение; въ развитието и подобренито на житницата на съобщениита; въ увеличаваньето цѣнитѣ на земитѣ, а слѣдователпо и на поземелний данѣкъ; и най послѣ, въ поевтиняването на паритѣ (?). То констатира, че кризата е по интензивна въ тия страни, гдѣто господствува дребното землевладение и гдѣто средствата на съобщението сж

слабо развити, както у насъ. За повдигане цѣнитѣ на българскитѣ жита, и за да могатъ тѣ да конкуриратъ на чуждестраннитѣ, „Оралото“ прѣдлага: 1) Да се намалѣтъ цѣнитѣ на земитѣ, а заедно съ това и поземелний налогъ и 2) да се построѣтъ желѣзници, като се намали едновременно и тарифата за прѣвозване на житата. „Оралото“, вижда се, забравя, че движението на цѣнитѣ, тѣхното повдигане или намаляване, не зависи отъ личната воля на законодател или частнитѣ лица, а едно увеличаване на съобщителнитѣ пѣтища съ низка тарифа за износъ, осъществява че не е така лесна работа, но е и недостатъчно, до като дребното землѣвладение палтно господствува. Ето защо, само въдворяването на едрото землѣвладение, при което производството ще става съ най осъвършенствувани машини, ще подигне нашето земледѣлие на исканата висота. Обратната страна на този процесъ е тази — пролетаризация на селското население.

При такова положение на землѣдѣлието ни, всѣкой очаква явво негодование и живо движение отъ страна на землѣвладѣлцитѣ, т. е. селачитѣ, ала ние виждаме по скоро противното. И това е обяснимо. У насъ нѣма землѣвладѣлци — капиталисти (както, напримѣръ, въ Англия), които, като образовани и силни економически и политически, да отворѣтъ цѣла война на правителството, за да защити тѣхнитѣ интереси; да възбуждатъ общественото мнѣние за свои полза, да не допускатъ на индустриалнитѣ капиталисти да се обогатяватъ на тѣхна смѣтка, нашия селякъ е дребенъ собственикъ, смазанъ отъ данъци, потъналъ въ невѣжество. Като не може да си обясни истинскитѣ причини на своето окаянно положение, той си мисли, че нѣкаква си каприцозна, мистериозна и непреодолима сила — урисницата — си играе съ неговото щастие. Поради това, той приема покорно ударитѣ на скъдбата, безъ да се погрижи да имъ противодѣйствува. Той чака търпеливо печалний край на развѣската: каквото е писано, то ще стане! Селяка е фаталистъ. А фатализма е болестъ социална, която заразява тия лица и общественни групи, турени въ мизерия отъ общественитѣ условия, отчаянии отъ своето ничтожество и безплодна борба, и тѣ слагатъ оржните и съ убийствено хладнокрѣвие глѣдатъ на своето разрушение — каквото е писано, то ще стане!

Ако селика не проявява енергическо противодействие на съкрушаващитъ го условия, той поне съзнава тежестта на положението си, тѣжи глухо, безъ сълзи, нѣ дълбоко и искрено. Когато плаща п глоби и данъци, когато му продаватъ нмота житаритъ и лихваритъ, когато го оберъхъ адвокатитъ — той ридаетъ, кълътника, проклиня си съдбата. И ето, тукъ е негова отпоръ и протестъ. Това мипа, той се покорява на туй испытание, пратено отъ всевишния, взема себе си за грѣшенъ и виповенъ, пали свѣци на св. Мина, унижава се, чете предъ него горѣщи молитви за милость и улечение на съдбата си. . . . Какъ мислите? И това е протестъ, господа, и протестъ трогателевъ, въ когото се изразява всичка мизерия и слабост на селика!

Досущъ иначе глѣдатъ на положението си господаритъ занаятци, търговцитъ и фабрикацитъ. Условията при които сж расли и се възпитавали, сж очиститили отколѣ фаталистическото възрѣние на господаря Тѣси облекчаватъ работитъ, виждатъ причинитъ на своя застой и се борятъ за отстранението имъ. Отгукъ цѣль редъ движение и борби. Прѣди 2—3 години тѣ сж събрахъ на конгресъ въ Пловдивъ, и начѣртахъ своята программа. Вчера тѣ прѣснахъ възвание отъ Габрово прѣдизвикахъ цѣль редъ митинги въ княжеството и заставихъ държавата да имъ помогне за да одѣлотворитъ своята программа. Съ мощното покровителство на държавата, испъкнахъ: застрахователното дружество „България“, Варненското параходно дружество, търговско-промышленний сѣкъ въ София и др. т. Държавата удовлетвори тѣхнитъ искания, като публикува законитъ „за насърчение на мѣстната индустрия“, „за търговекитъ и занаятчийскитъ камери“ и т. н. Отъ друга страна въ много градове, а особено въ Варна, София, Пловдивъ, Свищовъ, Руссе, Плъвенъ, се състанихъ много спестовни и лихварски дружества въ които се групиратъ капиталитъ. Акционернитъ съдружия за индустриални прѣдприятия тоже растатъ. Така, само въ Варна има вече двѣ нови такива; едното за фабрикация на стѣкла и за строене сгради, другото — „приморие“ — за припасяне на стоки. „Българский търговски вѣстникъ“ ни обажда още, че въ министерството на търговията и земледѣлието сж постигнали вече множество заявления за основаване нови фабрики. И туй политико-економическо движение не се ограпи-

чава само съ това; то отива по далечъ и става сѣ по остро. Отъ много мѣста търговцитѣ направихъ цѣли демонстрации противъ акциза. А притежатели на една Софийска спиртна фабрика, Ив. Хаджиевѣвъ, свиква на съборъ всички свои събратѣя по занятие, за да протестирайтъ противъ акциза на спирта. Най послѣ негодованията и протеститѣ, изказани отъ промишленитѣ свѣтъ, противъ увеличаваньето на военния бюджетъ, противъ голѣмитѣ заплати на чиновницитѣ, противъ патентитѣ и др. т., — това не е само една партизанска пашарма, но фактъ, който намира своето оправданіе въ дѣйствителността: тежестта на економическото положение и кризата каратъ всички промишленници да искатъ всевъзможни економии, които да се турятъ на тѣхни разположения и услуги, та да се издигнатъ отъ своята досегашна политико-економическа посредственностъ. И що показватъ тия движения? Двѣ пѣща. Първо: Развитието на частната инициатива за индустриални сепкулации, подпомогната и санкционирана отъ държавата. Второ: Тенденцията на търговцитѣ и фабрикантитѣ да подчинятъ държавата и другитѣ обществени групи подъ господството на капитала. И тя скоро ще се обърне на свършенъ фактъ. Отъ една страна привилегитѣ, които държавата дава за индустриалнитѣ начинания, и отъ друга — земеделъческия кризисъ, който отласква отъ земеделъското капиталитѣ, понеже не му донасятъ вече добра печалба, — ето двѣ мощни сили, които ще докаратъ по скоро това.

Паралелно съ развитието на капитализма отива и работническото дѣло. Въ София сивдиката на печатаритѣ брои вече 6—7 стачки. Въ истия градъ днесъ сж въ стачка и нѣколко работника шивачи. Печатаритѣ сж толкова усиѣли въ своето дѣло, щото испратихъ въ провинцията и свой агитаторъ — Сумноровъ. Забѣлжително е, че примѣра и успѣха на Софийскитѣ работници, заразява и работницитѣ вънъ отъ столицата. Така, въ Плевенъ сж направени вече опити отъ самитѣ работници да се организиратъ въ подобни синдикати. Не трѣбва да се изпуска и друго едно новосъставено дружество — това на канкчинитѣ въ г. Варна. То има за цѣль: да обедини всички канкчини, и да гужда въ циркулация само канцитѣ на тия, които сж членове на дружеството. Печалбата ще се дѣли съразмѣрно съ работницитѣ и канцитѣ,

употрѣбени на работа. Тии работнически движения сж прѣдизвикани отъ експлоатацията на господаритѣ и тѣжестъта отъ неплащанне редовно надницитѣ, или на дневното имъ економическо положение. Господаритѣ или пъкъ имъ отѣдждъ по нѣщо, кога плащатъ. Отъ друга страна, вслѣдствие на октроата на акцизитѣ, живота отъ дѣнь на дѣнь поскъпнява, до като заплатитѣ на работницитѣ си оставатъ почти едни и сжщи. Новата финансова ера на косвеннитѣ данѣци и индустриалнитѣ привилеги отвари и нова ера въ классовитѣ борби у насъ.

Прѣди нѣколко дена, ние четохме възванята на Варненскитѣ и Кюстендилскитѣ народни учители, отправени до всички тѣхни колеги въ Княжеството. Въ тѣхъ се прави горещъ апелъ да се групиратъ въ околнѣйски и окръжни съдружия, на сѣтиѣ и въ цѣла учителска федерация. Така съединени, тѣ рассчитаватъ сами да си извоюватъ тии права и положения, които подобаватъ на учители, като възпитателъ на младитѣ поколения и като просвѣтителъ на народа. Г. Г. учителитѣ сж изгубили вѣра въ „благитѣ намѣрениа“ на „почитаемото“ министерство; тѣ сж възмущаватъ отъ туй политико-общественно надмощие, което се дава на бюрокрацията и военщината.

Не по малко интересни сж сдружаванята на дребнитѣ чиновници. Народна самозащита (в. бр. 1, стр. 3) ни явява, че въ Варна се е съставило наскоро едно писарско дружество, паречено взаимноспомогателно дружество „Орало“. То имало за цѣль: а) да охранява интереситѣ на своитѣ членове (всички дребни чиновници, начинаая отъ най малкий писаръ до секретаритѣ включително), като ги подкрепя правствено въ случай на онеправдания на служба и б) да имъ помага материялно, когато тѣ сж безъ служба и иматъ нужда отъ средства за прехрапа.

Народни учители и писари — това сж двѣ окаянни положения въ политическата иерархия на службащитѣ; това сж работници при държавната сложна машинна съ по 1¹/₂, 2, 3, 5, 7. л. най много дневна заплата. И тѣ, както и промишленнитѣ работници, прѣтърпѣхж едно относително намаляване на мършавитѣ си платки, отъ влиянието на косвенитѣ данѣци (акциза и др.). Сходството въ положението на учители и работника става още по ярко, като се вземе

предъ видъ и това обстоятелство, че господаритѣ па учителитѣ, т. е. училищнитѣ настоятелства, сж исто тѣй угнетители къмъ своитѣ слуги — учителитѣ, — както господаритѣ. Така, училищнитѣ настоятелства не имъ плащатъ редовно, или пъкъ имъ отѣждатъ туй възнаграждение, което имъ сж общали. И странно, повидимому! но пѣкъдѣ, учителитѣ отъ основнитѣ училища (въ Чирпанъ и Ловечъ, на примѣръ) по-стѣпихъ като работницитѣ, за да си получатъ заплатитѣ. Тѣ направихъ стачки — истински стачки: напустихъ работата си и не влѣзохъ въ классъ, до като не имъ платиха, или поне, до като не имъ общаха, че ще имъ платятъ непременно въ еди-кой-си срокъ. Ако писаритѣ биха били малко по независими и тѣ би се обърнали на гревисти, като своитѣ онеправдани събратя. Въ всѣкой случай, движенията между учителитѣ и дребнитѣ чиновници не сж друго освѣнъ протестъ противъ смѣстующитѣ противорѣчии и несправедливости на днешнитѣ наредби и противодѣйствието, което тѣ оказватъ, борбата, която тѣ водятъ, е знаменателно дѣло, което заслужва поддръжка и пастърдчение.

Х. Я.

КНИЖНИНА.

Н. Бельтовъ. Къ вопросу о развитіи *монистическаго* *взгляда на исторію*. Отвѣтъ г. г. Михайловскому, Карѣеву и комп. С. Петербургъ. Типографни И. Н. Скороходва (на-деждинская, 43) 1895.

Всички читатели въ България, които иматъ обичай да попаднатъ и въ руската литература, все вѣрвамъ, да сж преметвали „Русское Богатство“, „Русская Мысль“, „Вѣстникъ Европы“ и др. пѣкон по важни русски списания. Срѣщнали сж вѣрвамъ, нѣщо и отъ Михайловскій, знаменитъ русски публицистъ, и отъ Карѣева—първи извѣстенъ профессоръ-историкъ, и отъ Кривенко и пр. пр. Тия русски книжовни първенци въ послѣдно врѣме, като че ли се гла-сили, сж устремили своитѣ пера къмъ една обща точка, която силно ги безпокои. Но особено това се вижда въ произве-деніята на първитѣ двама. Първи, г. Михайловскій излѣзе съвсѣмъ откритъ на бойното поле. Въ 1894 г. изъ книжкитѣ на „Русское богатство“ съ своитѣ расходи изъ областта на социологията, той се впуца да разглежда новото, най новото общественно течение въ Руссия, изразители на което се явя-ватъ материалиститѣ отъ Марковата школа, нарѣчени съ общото име „Марксисти“. Статията му произведе такъвъ шумъ, щото самъ г. Михайловскій се оплакваше въ една отъ по-слѣдующитѣ книжки на „Рус. Богатс.“ отъ атакитѣ, отпра-вевни нему дори и съ частни писма. Той укривляваше руската младежъ въ несъзнателностъ, неразбиране на материализма.

Обаче не е тука точката. Той се впуца да разглежда Маркса и неговото мировъзрѣние, тъй като той е вдъхнови-тельтъ на онай младежъ, който съ своитѣ си критики под-копава авторитетитѣ на тия „русски свѣтила“. Отъ какъ

капиталистическото развитие въ Русия захвана да става се по чувствително и по усилено, отъ тогазъ руската. младежъ захвапа по сериозно до изуча руския животъ. Резултата е такъвъ, че младежитѣ зарѣзватъ старитѣ авантюристически опити и прегръщатъ марксовото мировъзрѣние, като единственното, което разрѣшава стврѣмепнитѣ общественни явления. Тая младежъ пѣпли по руската земя изъ между „мужицитѣ“, пѣпли и изъ литературата. По този начинъ новото течение се усилва и крачи напредъ, безъ да иска да знае, че „свѣтилата“ оставатъ надирѣ, изъ тъмнината. Туй обстоятелство сепва рускитѣ първенци, и ето ти г. Михайловскій излиза въ „Р. Богатство“ и съ високъ гласъ вика: „материалистическо разбираице на историята и економически материализмъ не е едно и също нѣщо“ и че послѣдния е частъ отъ първото (мат. разбор. па истор.) и хука ли хука рускитѣ младежи, гдѣто, безъ да знаятъ, наричатъ се „материалисти“. Като марксисти тѣ трѣбвало да се паричатъ „економически материалисти“. И съ разни „триади“ отъ своеобразенъ характеръ той се стрѣми да покаже тѣсната еднастрапчивостъ въ теорията на Маркса.

Тия обстоятелства сж накарали г. Н. Бельтова, руски марксистъ, да излѣзе съ тая голѣма брошура, ако е позволено тѣй да я нарежж, състоица се отъ 287 стр. на 8-ий съ среденъ шрифтъ.

Като земамъ книгата въ рѣцетѣ си, да не мисли българския читателъ, че съмъ нарисилъ боъзна каква критика да правя, — не, азъ искамъ да направя нѣколко бѣлѣжки върху ѝ, като ще искажа желанието, щото въ едно найкъсо врѣме всѣки български четець да се запознае отблизко съ тая цѣпа книга. Въ сложността на тия философски въпроси г. Бельтовъ е за насъ царската дъщеря, която дала на Тезей нишката и го научила, какъ да пазѣе отъ лабиринта. Книгата е по скоро една философска полемика, написана на възможно популяренъ езикъ. Г. Бельтовъ найясно развива до колко Марксъ и неговитѣ послѣдователи могатъ да бжджт само „економически“ материалисти.

Цѣлото съчинение е раздѣлено на петъ (5) глави, едно „заклучение“ и едно „приложение“, и то по слѣд рѣдъ:

Стр.

Гл. I Французкѣй матеріалізмъ XVIII вѣка . . .	1— 12
Гл. II Французске историки временъ реставраціи	13— 29
Гл. III Утописти.	30— 67
Гл. IV Идеалистическая нѣмецкая философія . .	68—116
Гл. V. Съвременный матеріалізмъ	117—243
Заключение	244—279

Приложение. Еще разъ г. Михайловскій,
еще разъ „тріада“ 280—288

Въ *първата* глава г. Б. опредѣля какво нѣщо е „материализмъ“ и какво — „идеализмъ“; Произходившѣ отъ тѣзи двѣ противоположности въ философската мисль *дуалистически* системи. Но пожеже *дуализма* не е можалъ да обясни влиянието на *материята* върху *духа* и обратно, то изниква тѣй парѣч. „*монистическа* система“, чрѣзъ която всичкитѣ явления се обясняватъ съ помощта на *единъ принципъ*, който и да билъ. Така щото можешъ да бъдешъ „идеалистъ“ и да се придържашъ у *монистическата* система; можешъ да бъдешъ „материалистъ“ и пакъ да се придържашъ у *монистичес.* система. Както напр. Берклеи и Хегелъ сж „материалисти — монисти“. Въ *първата* половина на *настоящи* вѣкъ въ философията господствуватъ *първитѣ*, а въ *втората* му половина — *последнитѣ*. Авторътъ разглежда развитието на *материалистич. монизмъ*, който въ *първитѣ* врѣмена билъ не никакъ последователенъ. Захваща отъ врѣмевата на Холбаха и Хелвеция, които сж воювали сръбцу привърженицитѣ на Декарта, които сж се придържали у *принципа*, че у *човѣка* *сжществуватъ* *вродени идеи*. Издирванията на Холбаха и Хелвеция ги навело къмъ заключението, че *вродени идеи* не *сжществуватъ* у човѣка. Човѣкъ приема всичкитѣ впечатления чрезъ чувствата си *отвннъ*, отъ *природата*, отъ *обществото* слѣдов. отъ *окожающата го сръда*. Силната придържаностъ у тоя принципъ ги докарало до погрѣшното заключение, че *възгледитѣ*, *мненията* на човѣка не могатъ на *коякъ* да *изменятъ* по *паталнивата* историческа *сждба* на *обществото*. Погрѣшно е, защото „ако *идеитѣ* на *човѣка* се *развиватъ* отъ *окожа.* сръда, то *идеитѣ* на *человѣчеството*, въ историч. имъ *развитие*, се *опредѣлятъ* отъ *развитието* на *общественната* сръда, отъ *историята* на *общественнитѣ* *отношения*“. Въ какво се

състоятъ тѣзи общественни отношения, тѣ не отивали по пататѣкъ да дирятъ. Тѣ се забранили и като доде дума за „свѣта“ (общественнитѣ отношения) какъ, кой го управлява, тѣ попадали въ грѣшката на противницитѣ си, се *свѣта се управлява отъ мнѣнията*. Съ тая грѣшка тѣ си противорѣчали: „*мнѣнията* (идентѣ) *на хората се опредѣлянтъ отъ сръдята; сръдята се опредѣлятъ отъ мнѣнията*“. Къдѣ му излиза края тогавъ? Нравитѣ зависятъ отъ наредбитѣ; наредбитѣ се опредѣлятъ отъ правитѣ или „правитѣ влияятъ на конституцията, конституцията на правитѣ“. Какъ да се обясни това? — Нѣкой съ се задоволявали, като открили, че тука има *взаимодѣйствие*. И панстна взаимодѣйствието съществува, но тука е важното да се знае фактора, който опредѣля развитието на *общественната сръда* и развитието на *мнѣнията* за да може да се разбере историята на челоувѣчеството. Хелвеций поналучкалъ малко посоката на тоя факторъ, но не сполучливо. Той казалъ, че общественното и умственото развитие на челоувѣчеството се опредѣлятъ отъ „*материалнитѣ негови нужди*“. И това останало като завѣтъ за остапалитѣ изслѣдователи. И въ двенния вѣкъ исканото, търсеното разрѣшение се налучкало (въ края на тоя вѣкъ, именно отъ Маркса).

По първата глава се распрострѣхъ по падългичко, защото въ нея се създаватъ основитѣ за по пататѣшнитѣ критически сравнения. Ти е най малката, но пѣкъ важна: началото, нареждането на материални принципи при разглеждането историч. съдба на обществото. Този принципъ се е развивалъ отъ подиршнитѣ философи и г. Б. ви доказва грѣшкитѣ, които сѣ правила тѣ неговитѣ придържници.

Въ втората глава се разглеждатъ историчитѣ. Сисмонди, като виждалъ, че една и съща страна е прѣтърпявала разни измѣненни въ различнитѣ врѣмена, дохожда да оборва първитѣ материалисти въ това, че отъ „природата“, („географ. сръда“) може да зависи историческата съдба на народитѣ. Той дохождалъ до заключението, че „*правителството*“ може да играе тѣзи роли, или съ други думи „*политическия строй на дадената страна*“; но тутакъ-си той казвалъ, че послѣдния пѣкъ зависи отъ „*националний характеръ*“. Съ това той впадалъ въ грѣшкитѣ на първитѣ материалисти. Гизо се показва по принципналевъ. Спорѣдъ него: „*За да се разбе-*

ржтъ политическитѣ устрѣждениа, трѣбва да се изучатъ различнитѣ слоеве, каквито има въ обществото, и тѣхнитѣ взаимни отношения. За да се разбератъ тѣзи различни обществени слоеве, трѣбва да се знае природата на поземелнитѣ отношения“ (ст. 17) Сжцѣтъ възглѣдове сж сподѣляли Тьери и Мишѣ. но Гизо попада въ погървото противорѣчие, слѣдъ като стапе дума за произхождението на „поземелнитѣ (имуществени) отношения“, които той пѣкакъ-си тъмно обяснявалъ съ „човѣшката природа“, т. е. съ нравитѣ. Тѣй щото и францускитѣ историци въ XIX вѣкъ: Гизо, Тьери, Мишѣ, Кондорсе и др. сж се въртели въ оня „магйосагъ кръгъ“, който ги турѣ на скамейката на материалиститѣ отъ XVIII вѣкъ съ принципа: „срѣдата създава човѣка; човѣкъ създава срѣдата“. И г. В. доста основателно заключава, че това е старата пѣсенъ на повъ гласъ.

Въ третата глава, авторътъ разглежда тѣй парѣченитѣ „утописти“: Фуриѣ, Р. Овенъ, С. Симонъ, и пр. Ето сжцѣността на утопическия възгледъ: ако „човѣшката природа е неизмѣнна и ако на основание на нейнитѣ свойства могатъ да се изваждатъ математически достовѣрни положения въ областта на нравствеността и обществената наука, то може да се намѣри такъвъ строй, който напълно да отговарѣ на тѣзи човѣшка природа; може да се изнамѣри слѣдователно и единъ свършенъ, неизмѣнимъ строй. А този е „идеалния общественъ строй“. На такъвъзъ познамиране, сж се прѣдали утопиститѣ отъ XIX вѣкъ, при все че сж се придържали у принципи на по първитѣ материалисти: „човѣкъ е плодъ на окръжающата го обществена срѣда“. Безъ да се гледа на различията между Фуриѣ, Овена, Сенъ Симона и др. всичкитѣ утописти сж се блѣскали да опрѣдѣлятъ „свършенното законодателство“, като сж имали за мѣрило „човѣшката природа“. И колкото повече се придържали у тоя принципъ, толкова повече се приближавали къмъ грѣшката на тогавашната обществена наука, при все че се старали да стѣпнатъ на по реална почва. Тука на лице излиза най-много Сенъ Симонъ, който търси въ историята „законосообразностъ“. Той памира, че съ „нуждитѣ на промишленото развитие“ се обяснява човѣшката история. Но за промишл. развитие сж потребни орждия, за откритието на които се иска човѣшкия умъ. Ето ти „миѣнната управляватъ свѣта“, пакъ

се изпречва. Магйоспическия кръгъ пакъ се яви. *Историята на човечеството се обяснява съ неговата природа а природата на човѣка?* — Отъ историята. Дори и по-чисто економическитѣ въпроси сж търсели рецепти отъ „законосъобразността“. Въ таквазъ бъркотия сж влизали, спорѣдъ автора, и економиститѣ Ж. Б. Сей, Рикардо, Анфантенъ и Малтусъ по въпроса за „мѣвовата способностъ“, „рентата“ и др. Тука г. Б. ни разяснява по какъвъ начинъ сж изниквали „субективни“ и „обективни“, методъ въ мировъзрѣнията и какъ рускитѣ „Социолози“, както Михайловски, като сж се придържали у тая пишка, влизатъ въ областта на *утопията*. — С. Симонъ и неговитѣ ученици имали за най-главна задача *организирането на промишлеността*, а отъ друга страна били крайно равнодушни къмъ текущата *политика*, защото тя не била *средството* да се постигнатъ *економическитѣ „идеали“*. И така обществото се състои отъ индивидууми, слѣдов. *индивидуологическия* индивидуумъ е походящата точка на „*социалната физика*“. Туй е вече *материалистическа* основа. Но нататкъ: „Социалната физика“ — влияние на послѣдующето поколение, съ какво? — съ *знанията* си. Ето ти пакъ „мнѣпнията управляютъ свѣта“, ето тоя вѣчнѣй „маморацъ“ кръгъ.

Така щото чрѣзъ *физиологията*, „природата на човѣка“, утопиститѣ сж достигнали до тамъ въ свонѣ изслѣдванни за обяснение на историята, щото сж се въскачили много на високо до „физиологията“ на едно *желателно общество*, което съставлява тѣхната *утопия*.

Въ четвъртата глава авторътъ разглежда Хегеловата школа, наречена „идеалистическа“ философия. Когато франц. материалисти сж воювали срѣщу Декартовата идеалист. философия, тѣ не сж излизали вънъ отъ позицията, че „*нѣма вроденъ идеалъ*“, и съ това си настояване тѣ сж влизали въ магйосания кръгъ, защото не сж могли да приспособятъ свои принципъ за обяснение на *духовното развитие на човечеството* и фатално сж дохождали на идеалистическия принципъ: „*мнѣпнията управляютъ свѣта*.“ На гѣмския философъ Хегелъ, който не е билъ увлеченъ въ тая борба, му се удало да разрѣши процеса за развитието на явленията. Старата философия той варѣкалъ „*метафизическа*“, на която противопоставилъ своята „*диалектическата*“, която

изучва развитието на явленията и тяхната взаимна свързка. „Диалектиката е принципа на всѣкой животъ“. И спорѣдъ тая диалектика: *„всяко явление, рано или късно, но неизбежно се превръща въ своя собствена противоположностъ отъ дѣйствието на самитѣ сили, които обуславяватъ неговото съществуване“*. Отъ тука г. Михайловский се възползувалъ да извлече прословутата „триада“, която у Хегеловата философия стои на второстепенно мѣсто. Г. Бельтовъ по единъ най ясенъ начинъ ни доказва, че не въ туй се състои тайната на Хегеловата диалектика, и че напразно г. Михайловский е заимствувалъ отъ Енгелса, Руссо, за да доиде до исканитѣ заключения.

Диалектицитѣ се наблѣгатъ на принципа: „Вѣчна смѣна на формитѣ . . .“. Слѣдов. Принципа, че „человѣчската природа е несмѣняема“ пада прѣдъ тяхнитѣ очи. Послѣ по рано г. Б. ни разясни какъ съ „природата на човѣка“ нито утопиститѣ, нито материалиститѣ въ XVIII вѣкъ сж могли да разяснятъ „природата на общественитѣ отношения“; въ тая глава ни разяснява какъ и Хегелъ, или по добръ, идеалиститѣ диалектици, не сж сполучили въ това. Хегелъ признавалъ че „конституцията влияе на правитѣ и правитѣ на конституцията“, по той признавалъ и пѣщо трето, което влияело и на конституцията, и на правитѣ. Обаче тѣзи трета сила, спорѣдъ него била „поиятието“, „идеята“. Всѣкой народъ осъществява своя особенна идея, спорѣдъ Хегеля, по какво нѣщо ли е тѣзи „абсолютна идея“? Като прилага тая „идея“ въ историтѣ, Хегелъ е принуденъ да дойде до заключението, че „*Лакедемонъ е падналъ главно поради неравенството на имуществата*“, и не е можалъ да не се съгласи, че „*идеализма се явява въ истината на материализма*“. Тука вече самъ Хегелъ е ископалъ трапа на своята теория. Слабото развитие на материализма е задържало идеалиститѣ — диалектици на „идейната“ точка зрѣние и тѣ не сж успѣли да си обяснятъ тайната за „природата на общественитѣ отношения“.

Туй, което недостигало на Хегеля, се родило у Маркса.

Въ петата глава г. Б. развива „свърѣмения материализмъ“, който не прилича вече на материализма отъ XVIII вѣкъ. Починката на свърѣмения материализмъ сж дали Фейербахъ и по подирѣ Бруно Бауери. За да разберемъ по добръ

историческитѣ възглѣдове на Маркса, Г. Б. ни напомни заключението на фр. историци, че „граждански битъ“, „имущественнитѣ отношения“ съставлявали основата на общественния строй. А пъкъ въ IV гл. видѣхме какъ нѣмската идеалистич. философия е дошла до сѣщото убѣждение, въпреки своя си духъ и „абсолютни идеи“. Той ни цитира единъ пасажъ на стр. 125 отъ самия Маркса, за да се убѣдимъ и ний съ него, че „правовитѣ отношения и господарственни форми не се обясняватъ нито съ собствената си природа, нито пъкъ съ тѣй нарѣченото общо развитие на човѣческия духъ, но се коренятъ въ материалнитѣ жизненни отношения, съвокупността на които Хегелъ, както Англичанитѣ и Французитѣ въ XVII вѣкъ, наричатъ „гражданско общество“, а анатомията на гражданското общество трѣбва да търсимъ въ неговата економия“. „Но отъ какво зависи „*економията*“ на даденото общество?“ се пита самъ Г. Б. За да съществува, човѣкъ зема необходимитѣ нѣща отъ *окожающитѣ го общества*, отъ *външната природа*, слѣдов. човѣкъ трѣбва да дѣйствува върху природата. Но самитѣ нѣща употребени за нуждитѣ на човѣка проявяватъ върху му извѣстно влияние. Така щото „като дѣйствува на природата вънъ отъ пего си, човѣкъ измѣня собствената си природа“. Туй е ключа за материалистическото разбиране на историята. По пататѣкъ Г. Б. обстоятелствено развива Марксовата теория. Нуждитѣ на човѣка сж го карали да търси *орждия*, съ помощта на които да *произвежда* отъ самитѣ нѣща необходимитѣ прѣдмѣти. Въ тѣзи орждия, като пови органи „измѣнятъ неговото анатомическо строение“. Пораждатъ се нови нужди, нови орждия и т. п. Въ *производството* е възможно извѣстна съвмѣстность отъ дѣйствиата на производителитѣ и тукъ сж почватъ отношенията не на човѣка къмъ природата, а на човѣка къмъ човѣка съ всичкитѣ му разнообразни иврѣзки. Излиза, че измѣненнето орждията на производството дѣйствуватъ върху *общественния човѣкъ* и го измѣнятъ. И така съ измѣненнето производителнитѣ срѣдства, измѣнятъ се и общественнитѣ отношения. Но самитѣ тия общественни отношения не сж друго освѣнъ фактическитѣ отношения на хората въ процеса на производството, а тия послѣднитѣ се изразяватъ въ „правовитѣ понятия“, въ собственността. Излиза логически, че съ измѣненнето производителнитѣ сили се

измѣнитъ правовитѣ понятия, се измѣни собствеността. Отъ тукъ принципътъ за експроприацията въ свърѣмения капиталистически животъ. Ето тукъ се влиза въ областта на економията. П. Бельтовъ по-сѣтнѣ съ поразителни факти ни доказва, какъ съ измѣнението економическитѣ отношения обществата се покриватъ съ мрѣжи отъ политически форми а сѣтиѣ, най-важното, и „человѣческитѣ идеи, чувства, стрѣмления и идеали“. Марксъ извърля всички грѣшки на миналитѣ мировърѣния, ползува се отъ откритията и съ помощта на Хегеловата диалектика развива материализма на миналия вѣкъ, дава му такава форма чрѣзъ монистическата система, щото ний виждаме *взаимодѣйствието* между „конституцията“ и „правитѣ“, безъ да сръщнемъ спъвка при обясненето историческитѣ явления отъ най-отдалеченитѣ вѣмена. Ето затова Марксъ е „диалектикъ-материалистъ“ съ монистически изгледъ, а не „едностранчивъ економически материалистъ“.

Послѣдната глава е най-голѣма, но за туй пѣеъ и най-интересна. Азъ бихъ се разспирилъ повече върху тая глава, но забѣлзвамъ, че и безъ туй бѣлѣжкитѣ ми станахъ прѣдълги. Ето защо ще се задоволи съ направеното до сега.

„Заклучението“ и „приложението“ се състоятъ отъ възражения повечето отъ практически характеръ. Автора се сръща съ русскитѣ противници на „марксизма“. Въ тѣхъ читателя ще сръщне много разяснения на ония въпроси, които чува около си подъ различни форми и въ различни страни.

Както виждате азъ дадохъ прѣднина само на общитѣ расъждения, посочихъ на послѣдователното развитие на философската мисль, безъ да се спирамъ много на ония мѣста, гдѣто автора се обръща къмъ русскитѣ явяльши материалисти, „социолози-субективисти“, както ги нарича той. Но съ тѣзи си работа азъ смѣло исповѣдвамъ, че съмъ прѣдалъ почти нищо. По-добрѣ ще бѣде да кажа: читателю, показвамъ ти пѣщата, точкитѣ и въпроситѣ, които талантливия „руски младежъ“, П. Бельтовъ, разглежда; искашъ ли да се ориентирашъ по жизненнитѣ висши въпроси, искашъ ли да вкусишъ отъ сладката вода на този литературенъ источникъ; искашъ ли да почувствуваши увлѣкателность въ четението на философско произведение, искашъ ли да сръщнешъ слогъ, талантъ, мислителность, факти, искашъ ли да видиши отбрани

думи, върпи мисли, поразителна логика и всичко туй облъчено въ единъ крайно популяренъ езикъ — чети, прочети това златно произведение, тоя безцѣненъ трудъ на младия авторъ.

Българския социалистъ трѣбва да тури това произведение до „капитала“ на Маркса и да каже: едното отъ другото е педѣливо, за да се разбере днешния животъ. Българския читателъ трѣбва да си даде, голѣма мъка, за да каже: разбирамъ Маркса. Съ тая книга той улеснява тая мъка. И азъ не мога да не кажа, че е щастие за българския читателъ, гдѣто това произведение е написано на руски языкъ. Прочее въсползувайте се, падниक्вачи въ руската литература.

Забѣлъжка: Книгата струва 2 рубли. Може да се достави изъ „книжний магазинъ Карбасникова въ Москвѣ“.

Лозанъ, 18 Мартъ 95 год.

Новко.

Мисълъ. Това списание, както и всички буржуазни списания у насъ, е безъ строго опрѣдѣлепа тенденция. То носи сборенъ, еkleктически характеръ. Затова и неговото влияние като исторически, общественъ факторъ е твърдѣ слабо. При все това всѣкой, който съ внимание е слѣдилъ неговото развитие презъ близо четиригодишното му съществуване, ще е забѣлѣзалъ една голѣма промѣна въ неговото нѣкогашно и сегашно направление. Всѣкому е извѣстно, че туй списание въ началото си бѣ избрало за своя исключителна областъ чистата естетика, като никакъ или твърдѣ малко се интересуваше отъ настоящата, живата българска дѣйствителность. Обаче презъ послѣднитѣ двѣ години у него се забѣлѣзва едно важно отклонение отъ тоя тѣсенъ пътъ. Живота, най-послѣ, му се наложи и почна да памира отражение въ неговитѣ страници. А туй е едно такъвъ подобрене, което не може да не ни радва.

Предъ насъ стоятъ слѣдитѣ VII и VIII книжки отъ неговото четвърто годишно течение. На първо мѣсто стоятъ „Двѣ думи за политическия животъ на Швейцария“ отъ г. Д-ръ Одинъ. Тия „Двѣ думи“ на доктора при всичко че съ писани като отговоръ и разобличение на едно писмо отъ Швейцария, помѣстено въ V-та книжка на същото списание, изглеждатъ и като единъ откликъ на тѣй пареченото „Бел-

гийско вѣение“ у насъ, което ежедневно и така различно се раздъръква и експлоатира въ разнитѣ наши политически вѣстници. Въ противоположностъ на поддържатели или нарицатели на туй течение, г-щъ Одина, заедно съ г-па Лавеле, се стрѣми съ хладнокръвие да ни убѣди, че Белгия, благодарение на нейната съсловностъ и аристократизмъ ни най-малко не съставлява и не може да се препорѣчва като добръ политически образецъ за Българитѣ. Напротивъ, той намира, при извѣстни условия, за най-подходящъ и препорѣчителенъ за насъ въ туй отношение образецъ политическия и общественъ строй на блаженната Швейцария. Къмъ тамъ и иска да устрѣми нашитѣ погледи. Обаче той се спира, почти въ упиние, предъ жестокия фактъ, че, мимо всѣка добра воля, Швейцария и нейната наредба сж твърдѣ неблагоприятенъ образъ за подражане, (особенно за позакъспелитѣ като насъ народи), тъй като тѣ не сж случайно явление, предизвикано отъ капризътъ на тоя или оня държавенъ мъжъ, но плодъ на едно правилно историческо развитие, което има задъ себе си цѣли вѣкове. Така или инакъ тая статия е отъ голѣмъ интересъ и съ достоинство заема първитѣ страници на новитѣ книжки на „Мисъл“.

Като отминаваме другия материалъ, разглеждането на който би ни отвлѣкълъ твърдѣ надалечъ, ний се спираме предъ очерка „На гости“ отъ г-на Г. Х. Боневъ. Опуъ което характеризира тоя, както и другитѣ разкази на г-на Х. Бонева, е безпретенциозностъ на темата, простота въ языка, пълно отсъствие на фразата, — тая вѣчна болѣстъ на нашии писатели изобщо и особенно на нашитѣ млади повѣствователи. Всичко туй придава една особенностъ на разказитѣ на тоя многообѣщающъ нашъ литераторъ и прави тѣхното четение увлекателно и насладително.

Като завършваме бѣлѣжкитѣ си, ний искаме да препорѣчваме на читателитѣ си и мѣсечнитѣ литературни бѣлѣжки на г-на Плачкова, помѣстени въ край на списанието. Тия бѣлѣжки сж интересни — едно по своя лѣгкостъ, игривъ языкъ и друго — по оцѣнкитѣ, макаръ и бѣгли, на много нови книги и списания. Направени сж оцѣнки напр., на издадената отъ Бр. Краварови „психология“, на която се и показва пълната несъстоятелностъ; на друга една „Психология“, отъ г-на Хр. Цаневъ, на списанията „Медицина“, „Меди-

ципска Бъседа“, „Наука и Здравие“, стихотворната сбирка „Поезия за дѣца“ отъ г-на К. Величковъ и пр. Въ „Характеристика на българската политика“, г-вѣ Плачковъ, като се ползува отъ прѣсния примѣръ на редактора на в. „Борба“, (при всичко че той примѣръ въ нашитѣ очи стои малко иначе), оплаква онуй печално явление у насъ, което така жестоко подкопава и трови нашия политически животъ — *продажливостта на пресата*. Ний вапълно се присъединяваме къмъ тия справедливи съжаления. Отъ останалата точка отъ „бълѣжките“ заслужватъ внимание и слѣдующитѣ двѣ: *подизманието въ литературата и несправедливиятъ оцѣнения у насъ*. Що се отнася до бълѣжката „Социалистическо обалване“, ще кажемъ, че освѣтъ яснии смисълъ на процитиранитѣ отъ г-на Ризова думи и собственото „обалване“, на автора на тая бълѣжка, ний нищо друго не забълѣзахме въ нея.

О.

„*La Jeunesse Socialiste*“, Revue mensuelle de socialisme scientifique, publiée par le groupe des étudiants socialistes. Ire année, № 1, Janvier 1895. Toulouse, Rue de Rémsat 24.

Слѣдъ „L'étudiant Socialiste“, „L'université Nouvelle“ и „L'avant-garde Socialiste“, горното издание е четвърто по рѣдътъ си, съ което французската студентска младежъ хвърля ржканица противъ буржуазията и, рамо до рамо съ работницитѣ, започва да се бори за постиганieto на социалистическия идеалъ. . . . Каква плѣсница за буржуазията, която до вчера считаше учащата се младежъ за хора отъ своя лагерь, и какво настръхване, каква помощъ за работническата класа, която се толкова нуждае отъ млади и интеллигентни борци!

Ето защо ний съ особено въсхищение посрѣщнахме изданието, съ което озаглавихме тѣзи си рѣдове, и бързаеме да запознаемъ читателитѣ си съ съдържанието на първия му № и въобще съ неговата програма.

Както е извѣстно, французската социалистическа партия се дѣли на нѣколко фракции, съобразно съ тѣхнитѣ различни философски възгледи. Най-существенната характеристика, която дѣли една фракция отъ друга, се състои въ *възгледоветъ на тѣзи фракции върху економическия материа-*

лизмъ (марксизмътъ) въ *историята*. La Jeunesse Socialiste' както се вижда отъ първата книжка, не принадлежи нито къмъ една отъ тѣзи фракции; напротивъ, това списание, мѣжду другото, изглѣжда да си е зададо за цѣль — и примиряването, или по-добрѣ, обединяването на социалистическиятъ фракции подъ знамето на една обща философска система.

Като се вземе прѣдъ видъ, отъ една страна, пѣстрия и добрѣ отбранъ съставъ на сътрудниците, отъ друга — тѣхното искрено желаніе да се разбератъ по разединяющитъ ги въпроси, прислушването и внимателното изучаване на това що се говори въ противния лагеръ, — всичко туй ни кара да вѣрваме, че постигането на току-що помѣнатата цѣль е твърдѣ възможно и че не е далеченъ денътъ, когато имената на сегашнитъ фракции ще бѣдѣтъ турени въ архивитъ.

Нека кажемъ сега двѣ думи за програмата на списанието, та да прѣмиснемъ къмъ съдържанието му. То обѣщава да работи въ два общественни слоя: въ *студентската* и въ *работническата младежъ*, и искава желаніе, щото тѣзи слоеве часъ по-скоро да влѣзатъ въ сношение помежду си, да се сплотятъ и образуватъ кадритъ за бѣдѣщитъ революционни сили. За постигането на цѣльта си, списанието ще обнародва, на единъ най-ясенъ и популяренъ языкъ, научни и политически статии, както за социалистическото движение въ самата Франция, тѣй и за движението въпъ отъ нея, като обръща особено внимание върху движението на младежта.

Книжката съдържа десетина статии, статистика и *Revue des Revues*. Азъ нѣма да разглѣждамъ всичкитъ, но ще взема само една или двѣ отъ статіитъ. Въ *L'idealisme de l'histoire* Жоресъ се опитва да докаже, че идеализмътъ и марксизмътъ въ историята не само, че не се исклучватъ помежду си, но напротивъ, — тѣ напълно се примирявали, безъ да става дума за нѣкакво си *взаимно допълнение* между тѣзи два метода на изслѣждане, безъ да се прибѣгва къмъ единия отъ тѣхъ за изслѣждане на *една*, къмъ другия — за изслѣждане *друга страна* на едно и също историческо събитие, или напротивъ, за една епоха да приложимъ единтъ, за друга — другия философски методъ (р. 19): напротивъ, спорѣдъ Жореса, тѣзи методи съ еднаква пълнота и сила обхващали събитията, до еднакви резултати довеждали

изследователя и сами по себе си не биле нищо друго освенъ два пъти, които водили къмъ една и съща точка (р. 25).

Читателътъ-марксистъ изведпъжъ се сѣща, че Жоресъ или не схваща както трѣбва марксизма, или пъкъ неговия идеализмъ въ историята е до толкова *своеобразенъ*, до тамъ субективенъ, щото само *ненаучни социалисти* могатъ да го турятъ на едно равнище съ метода на научния социализмъ. Азъ пъма да излагамъ подробно произведението на Жореса, което иначе заслужва внимателно изучаване, а ще посоча само изходния пунктъ на неговитѣ разсуждения. Той започва съ характеристиката на двата метода: спорѣдъ марксизма, историята (еволюцията на обществото) е резултатъ на саморазвивающитѣ се економически отношения; споредъ идеализма на Жореса, — който не само че не отрича, но и напълно признава истинността на марксистското положение, — историята е резултатъ тъй също и на една „неясна за самото човѣчество, въ първитѣ моменти на историческия му животъ, идея, резултатъ на едно мерзелѣюще прѣдчувствие за неговото прѣдпазначение, резултатъ на неговото развитие“ (*l'humanité, dès son point de départ, a pour ainsi dire une idée obscure, un pressentiment premier de sa destinée, de son développement*).

За да докаже това си положение, Жоресъ прибѣгва къмъ психологическия методъ и сочи върху еволюцията на нравственитѣ чувства. Тукъ, казва той, нѣма никакви материални интереси; тъй което движи човѣка къмъ тая или онай нравствена постѣпка не е нищо друго освѣнъ *sensations désintéressées*, незаинтересовани чувствования. Но отъ гдѣ тѣзи *sensations désintéressées*? — Тѣ сѣ резултатъ, казва Ж., на физиологическата еволюция, която е по ранна, отъ историческата. Въ края на Физиологическата и въ началото на историческата си еволюция човѣкътъ, благодарение на мозъчнитѣ си способности, значително се е отличавалъ отъ животното и е ималъ *des prédispositions, des tendances* — прѣдрасположения, тенденции, които му послужили за начало на по-нататъшнитѣ негови нравствени чувства (р. 20). Тѣзи *prédispositions et tendances* сѣ развивали въ оцѣзи промежутъци и при такива обстоятелства, гдѣто най-малко е могло да се мисли за *proie*, за плячка, съ други думи, когато първобитни човѣкъ, удовлетворенъ материално, чувствувалъ е

потрѣбностъ и отъ духовна, нравственна храна: ето защо Ж. нарича тѣзи чувствования *sensations désintéressées*.

По-нататъшни разяснения за произхождението и оцѣнката на тѣзи чувства не ни се даватъ. Тѣ се развиватъ въ параллель, но не въ строга причинна свръзка, съ економическитѣ отношения и държавния и общественъ рѣдъ. Днешний тѣхенъ постулатъ напълно съвпада съ постулата на научния социализмъ. Ergo, идеализма, споредъ Ж., е въ пълно съгласие съ економическия материализмъ на Маркса.

Нека видимъ сега мнѣнието на марксиститѣ, което, ѿ ргорос забѣлѣзано, твърдѣ вѣрно се прѣдава отъ Жореса, по, по мое мнѣние, не добръ се разбира отъ него. Човѣшкия мозъкъ, самъ по себе си, не може да създава никакви правови идеи. Въ продължение на цѣлата умствена и нравственна еволюция на човѣчеството, човѣческиятъ мозъкъ е игралъ, строго казано, пасивната роль — да отражава въ себе си економическитѣ явления. Туй е изходната точка на Марксовия исторически методъ. Жоресъ напълно се съгласява съ истинността на тѣзи думи, но възразява, че историческото изслѣдване не трѣбва да почва отъ момента, когато човѣкътъ е станалъ човѣкъ, но отъ момента, когато той е билъ още въ животинско състояние, отъ момента на неговото *animalité*. Азъ не зная, какво би отговорилъ Марксъ на туй възражение, но ще забѣлѣжа, че въпросното състояние, *l'animalité*, не е въпросъ на историята и че послѣдната се занимава само съ *човѣческото* състояние на обществото: животинския периодъ на човѣческото развитие е прѣдмѣтъ на физиологията и психологията. Но даже и да приемемъ, че Ж. е правъ въ туй отношение, нима можемъ се съгласи, че поговитѣ разсѣждения относително *sensations désintéressées* сж вѣрни? За съжалѣние, той не взема никакви примѣри, но, по всѣка вѣроятностъ, той има прѣдъ видъ *любовнитѣ отношения* отъ животинското състояние на човѣчеството, защото, наистина, тѣ изглѣждатъ да говорятъ въ полза на неговата теория. Но ако се взрѣмъ по-добръ въ тѣзи отношения *преди и следъ* тѣхното извършване, ний лесно можемъ да разберемъ, че тѣзи „незаинтересувани чувствования“ сж само по име такива: въ дѣйствителностъ тѣ сж само една друга, по-благовидна и по-добръ скроена (нѣмцитѣ би казали *berechnete*) форма на сжщия материаленъ интересъ,

който диктува постъпките и при дѣлепнето на пляската. Виждате, напр., трактатитѣ на проф. Бремъ за „Прѣселиваннето на животнитѣ“, съчиненихъ на Дарвина, Монтегаца и когото щете друго отъ естествоиспитателитѣ, и виѣ па всѣкадѣ ще видате, че Жоресовитѣ *sensations désintéressées* не сж нищо друго, освѣнъ прикрити, тѣй да кажа, горѣ-долѣ воденисти „*sensations intéressées*“, заинтересовани чувства.

Що се касае до еволюцията на нравственитѣ чувства, а заедно съ туй и на идентѣ, по мое мнѣние, Ж. рано или късно ще трѣбва да се съгласи окончателно съ марксиститѣ, че тал еволюция не е нищо друго, освѣнъ сѣнка на *економическата еволюция*: чловѣкоѣдската нравственностъ отъ една епоха отговари па онзи способъ за производство, който е билъ господствуващъ въ пейно врѣме; робската нравственностъ, робскитѣ мировъзрѣния отговарятъ па сволѣ начинѣ па производство, срѣднелѣковитѣ въззрѣния — па срѣднелѣковото производство, и капиталистическитѣ — па капиталистическото. Примѣритѣ сж излишни, а доказателствата — всѣкиму прѣдъ очитѣ.

Толкова по статията на Жореса, съ която се опитва да примѣри идеализма съ економически материализмъ.

Въ сжщата книжка е помѣстена и статията на Лафарга: *Le problème social*. По наше мнѣние, туй заглавие никакъ не отговари па съдържаннето на статията. Ти по-скоро би трѣбвало да носи заглавнето: „главнитѣ възражения па нашитѣ противници“ или пѣщо подобно, защото автора ѣ се занимава исклучително съ глупавитѣ питання па буржуазията: какъвъ е планѣтъ па бѣдѣщото комунистическо общество и какъ ще се распреѣлятъ тогава произведенитѣ земни блага? . . .

Отговоритѣ на Лафарга дишатъ съ свойственното нему остроумие и ако статията не бѣше свършена тѣй, както е дѣйствително свършена, азъ бихъ пожелалъ да ѣ видѣ и въ нашия печатъ. . . Впрочемъ, кой знае! Можи би Лафаргъ да е прѣдизвиканъ да отговари по такъвъ остъръ и не до тамъ скромнелъ начинъ, и туй, което на нашъ поглѣдъ изглѣжда странно, въ очитѣ па французитѣ може да има свой *raison d'être*. . . .

Слѣдъ статията па Жореса, най-интересното за насъ е отдѣла: *Le mouvement socialiste et la jeunesse*, въ които ни се даватъ нѣколко писма за студнелеското социалистическо

движение. То е почнало въ началото на текущото десетилѣтие и, въпрѣки правителствениѣ прѣслѣдванія, неговитѣ успѣхи надминаватъ всѣкакви очакванія. Фактитѣ сж на лице: студентческата социалистическа преса. . . .

Като пожелаваме най-голѣмъ успѣхъ на това издание, ний горѣщо прѣпорѣчваме на нашитѣ читатели да се абониратъ на него, толкова повече, че годишната му цѣна за странство е 4 лева, а размѣра му е колкото едно обикновено наше мѣсечно списание — 56 стр. голѣмъ форматъ.

И. Билкинъ.

НОВИ КНИГИ.

Получиха се въ редакцията ни:

— *Сборникъ на почитъ и телеграфитъ*, полумѣсечно периодическо списание, издава отдѣла на почитъ и телеграфитъ, годишна цѣна 4. л. за въ България и 5 л. за въ странство. Книжка I, II, III, IV и V.

— *Учителъ*, мѣсечно педагогическо обществено списание за учители и писатели; год. II, книжка VI и VII.

— *Медицински бѣседа*, год. I, кн. IV.

— *Българска сбирка*. год. II, кн. I, II и III.

— *Дѣло*, мѣсечно списание за литература и обществени знания, редакторъ: В. Благоева. Цѣна 10 л. за год. и 5 л. и 50 ст. за 6 мѣс. год. I, кн. I, II, III, IV, V и VI.

— *Юридически прѣледъ*. год. III, кн. IV и V.

— *Юридическо списание*, год. VII, кн. I и II—III.

— *Литературни записки*. год. I, кн. I и II.

— *Войнишка сбирка*, год. II, кн. IX и X.

— *Спестовностъ*, отъ С. Сманлъвъ. Прѣводъ отъ руски. Издава Книжов. Друж. „Просвѣта“ въ Радне Махале, 1895 г., цѣна 20 ст.

— *Края на експлоатацията*. Отъ Албертъ Оливне. Прѣв. Н. Стойновъ, Варна, 1985, ц. 20 ст.

— *Да се учимъ!* расправя Антоанъ Страшимировъ, № 1 отъ Библиотека на на „Селско недѣлно училище“, Бургазъ, 1895 г., ц. 20 пари.

— *Планове и диспозиции*, практическо ръководство за основните учители и учителки. Съставилъ Т. П. Митевъ, часть II, 1895 г., цѣна на I и II часть 4 л.

— *Анализъ на социалното положение*, отъ Петръ Дашевъ, 1895 г., ц. 2 л. 50 ст.

— *Д-ръ М. Ст. Шишмановъ*. Рапортъ по командировката му за изучаване наръждането на катастра и на поземелните книги, основани на катастрална система, 1894 г.

— *Чарльзъ Дарвинъ*, живота и научната му дѣятелност. Биографич. очеркъ отъ М. А. Енгелгардтъ, преводъ отъ биографическата библиотека на Ф. Павленкова, 1894, Ц. 50 ст.

— *Дъ е бѣдата?* повѣсть отъ Ив. Френко, прев. отъ полски Г. Бакаловъ, № 14 отъ Работн. библиотека. 1895 г. Ц. 20 ст.

— *Китара*, лирически стихотворения отъ Ив. Толевъ, 1895, Ц. 60 ст.

— *София Перовска*, биографически очеркъ, отъ С. Степнякъ, прев. отъ руски Дечкина и Владина, 1895 г., Ц. 25 ст.

— *Протоколи на Варнен. Окр. Съзѣтъ*, трета рѣдовна сессия отъ II периодъ: 1—25 Септемврий 1893 г.

— *Наемний трудъ и капиталъ*, отъ К. Маркса, прев. Данъ, 1895 г., Ц. 30 ст.

— *Социализмъ и анархизмъ*, отъ Наумъ Ранхебергъ, доцентъ на полит. икономия и статистика при Бернския университетъ, прев. Х. Миринъ 1895 г. Ц. 30 ст.

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА

РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧ. ПАРТИЯ.

ГОДИНА ТРЕТА

КНИЖКА X — XI.

1895.

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдъеъ“.

1895.